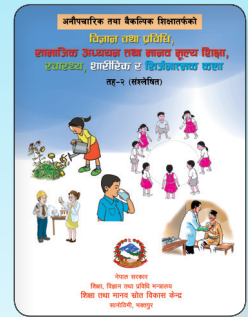
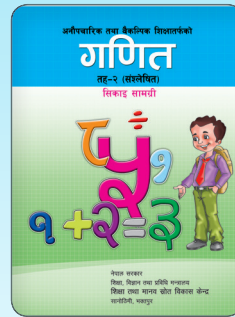
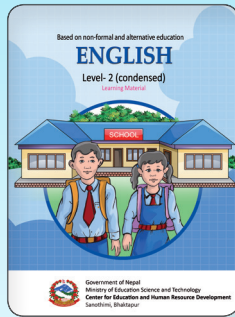
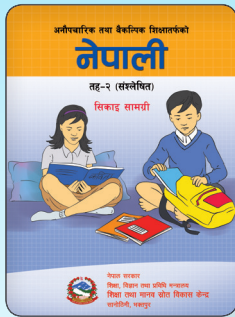
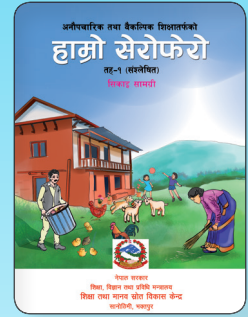
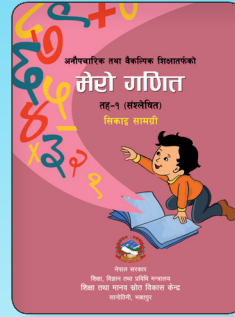
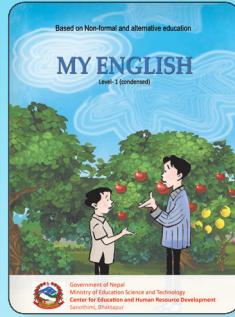
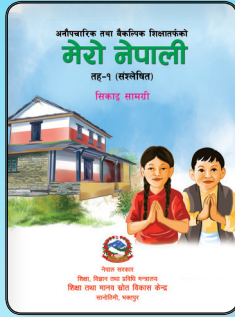

अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षा
संश्लेषित पाठ्यक्रम (तह एक र दुई) को
सिकाइ सामग्री
सहजकर्ता मार्गदर्शन पुस्तिका
२०८०

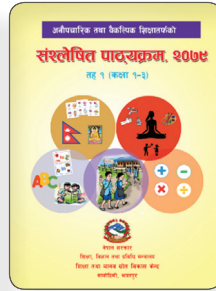
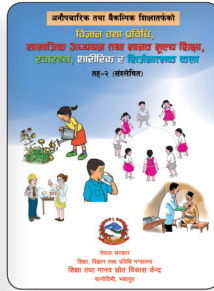
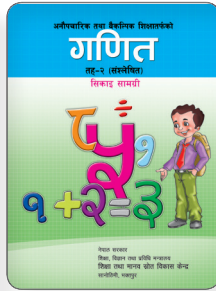
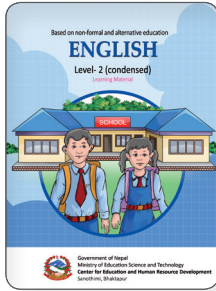
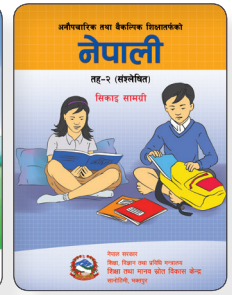
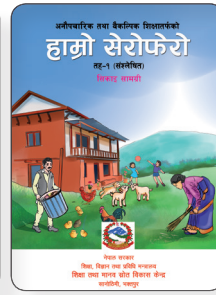
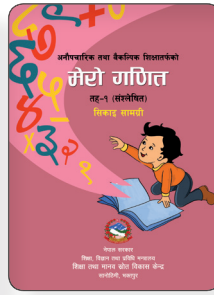
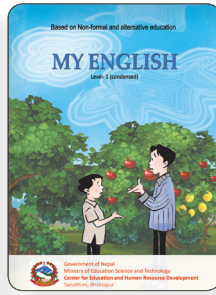
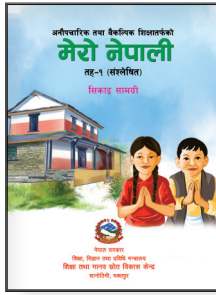
नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षा

संश्लेषित पाठ्यक्रम (तह एक र दुई) को
सिकाइ सामग्री

सहजकर्ता मार्गदर्शन पुस्तिका

२०८०

नेपाल सरकार

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

सानोठिमी, भक्तपुर

प्रकाशक :

नेपाल सरकार

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

सानोठिमी, भक्तपुर

© सर्वाधिकार : शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

संस्करण : प्रथम

वि.सं. : २०८०

लेआउट : दीपेश घिमिरे (९८५१००१६११)

दुई शब्द

नेपालको संविधानले आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क गरेको छ भने माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क गरेको छ । त्यसै गरी अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन २०७५ ले शिक्षाका सबै विधि र मार्ग खुला गर्दै व्यक्तिले औपचारिक, अनौपचारिक एवम् अरीतिक जुनसुकै माध्यमबाट पनि शिक्षा प्राप्त गर्न सक्ने अवसरको सुनिश्चितता प्रदान गरेको छ ।

गरिबी, सामाजिक बहिष्करण, बसाइ सराइ, बालश्रम, भाषा, लैङ्गिक विभेद र बालविवाह जस्ता सामाजिक कुरीति आदि विभिन्न कारणबाट औपचारिक शिक्षाको मूलधारमा सबै बालबालिका समेट्न सकिएको छैन । विद्यालय शिक्षामा रहेकामध्ये पनि तह पार नगर्ने र बिचैमा पढाइ छाड्ने बालबालिकाको सङ्ख्या उल्लेख्य रहेको छ । विद्यालय शिक्षामा समेटिन नसकिएका र पढ्ने चाहना र रहर हुँदाहुँदै विद्यालय छाड्नुपर्ने बाध्यतामा परेका १५ वर्षमुनिका बालबालिकालाई शिक्षाको पहुँचमा ल्याउन छिटो र लचिलो माध्यमबाट अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षाको व्यवस्था गरिएको छ । यसका लागि पहिलो तह (कक्षा १-३) र दोस्रो तह (कक्षा ४-५) को औपचारिक शिक्षाको पाठ्यक्रमलाई संश्लेषण गरी एक एक वर्षको अनौपचारिक शिक्षातर्फको संश्लेषित पाठ्यक्रम र त्यसैमा आधारित सिकाइ सामग्री विकास गरिएको छ ।

संश्लेषित पाठ्यक्रमले औपचारिक शिक्षाको पाठ्यक्रमका सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि, पाठ्यवस्तु, सिकाइ प्रक्रिया र मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई मूल पाठ्यवस्तु (Core content) र परिधीय पाठ्यवस्तु (Sub-core content) छुट्याउँदै सिकारुको न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित हुने व्यवस्था गरेको छ । त्यसैका आधारमा पहिलो तहको मेरो नेपाली, मेरो अङ्ग्रेजी, मेरो गणित र हाम्रो सेरोफेरो भन्ने सिकाइ सामग्री विकास गरिएको छ । दोस्रो तहका लागि नेपाली, अङ्ग्रेजी र गणित विषयको अलग अलग र विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन तथा मानवमूल्य शिक्षा, स्वास्थ्य, शारीरिक तथा सिर्जनात्मक कलालाई संयोजन गरी एउटै सिकाइ सामग्रीमा तयार गरिएको छ ।

सिकारुको प्रत्यक्ष साक्षात्कार कार्यघण्टा २५ प्रतिशत र स्वनिर्देशित कार्यघण्टा ७५ प्रतिशत रहेको उक्त संश्लेषित पाठ्यक्रम र त्यसैमा आधारित सिकाइ सामग्रीको सहजीकरण गर्न सजिलो होस् भनेर प्रस्तुत **सहजकर्ता मार्गदर्शन पुस्तिका, २०८०** तयार गरिएको हो । यस पुस्तिकामा रहेका पाँचओटा भागले पहिलो र दोस्रो तहमा रहेका सिकारुलाई प्रत्यक्ष र स्वनिर्देशित सिकाइ सहजीकरण गर्न सहयोग गर्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

प्रस्तुत मार्गदर्शन पुस्तिका तयार गर्ने क्रममा सहयोग पुऱ्याउनुहुने केयर नेपाल, समुन्नत नेपाल, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र परिवारप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्छु । साथै यस सामग्रीलाई अझै परिसकृत बनाउँदै लैजानका लागि प्रयोगकर्ता एवम् विशेषज्ञ महानुभावबाट रचनात्मक सुझावको अपेक्षा गर्छु ।

चूडामणि पौडेल
महानिर्देशक

विषयसूची

भाग : एक

अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षाको संश्लेषित पाठ्यक्रम

१.१ परिचय	१
१.२ उद्देश्य	२
१.३ पाठ्यक्रम संश्लेषणका आधार	२
१.४ पाठ्यक्रम संश्लेषणको संरचना	३
१.५ तहगत सक्षमता	५
१.६ विषयक्षेत्रगत पाठ्यक्रमको सारांश	७

भाग : दुई

सिकाइ सामग्री सहजकर्ताका लागि मार्गदर्शन

२.१ परिचय	८
२.२ उद्देश्य	८

भाग : तीन

सिकाइ सहजीकरणको प्रक्रिया

३.१ प्रतीक (Logo) र रङ सङ्केतको परिचय	९
३.२ विषयगत सहजीकरण	११
(क) नेपाली	११
(ख) गणित	२०
(ग) हाम्रो सेरोफेरो	२८
(घ) अङ्ग्रेजी भाषा (English Language)	४२

भाग : चार

सिकारु मूल्याङ्कन प्रक्रिया

४.१ तह एकाको सिकारु मूल्याङ्कन प्रक्रिया	४८
४.२ तह दुईका सिकारुको मूल्याङ्कन प्रक्रिया	५४

भाग-५

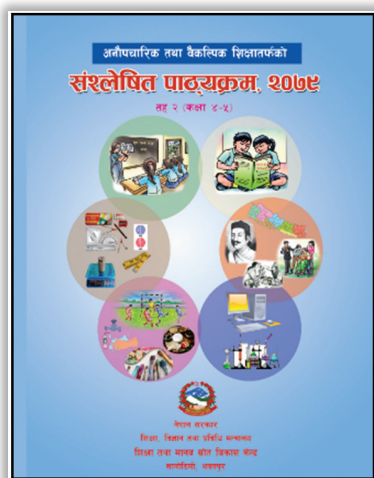
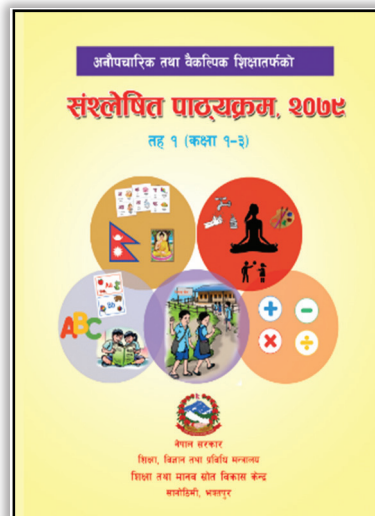
सहजकर्ताको भूमिका

५.१ सिकाइ केन्द्रमा सहजकर्ताको भूमिका	६३
५.२ समुदायसँगको भूमिका	६६
५.३ अभिभावकसँगको भूमिका	६७
५.४ मातृ विद्यालयसँगको भूमिका	६७
५.५ स्थानीय तह/सङ्घ संस्थासँगको भूमिका	६८

अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षाको संश्लेषित पाठ्यक्रम

१.१ परिचय

राष्ट्रको शिक्षानीति तथा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपले मार्गनिर्देश गरेको शिक्षाको लक्ष्यलाई पाठ्यक्रमका माध्यमले शैक्षिक उपलब्धिमा रूपान्तरण गरिन्छ। पाठ्यक्रमले निश्चित तहको अध्ययन पूरा गरेपछि सिकारुले हासिल गर्ने सक्षमता र ती सक्षमता हासिल गर्नका लागि प्राप्त गर्नुपर्ने सिकाइ उपलब्धि निर्धारण गर्छ। यसले सिकाइ उपलब्धि प्राप्तिका लागि सिकाइ विधि तथा प्रक्रियासहित सिकाइ उपलब्धि प्राप्तिको सुनिश्चितता पनि गर्छ। यसका लागि पाठ्यक्रममा निर्धारित सक्षमता तथा सिकाइ उपलब्धि प्राप्तिका लागि विषयवस्तु, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र सिकाइको मूल्याङ्कनका लागि आवश्यक तत्त्व समावेश गरिएको छ। अनौपचारिक शिक्षातर्फ प्रत्यक्ष साक्षात्कार कक्षा तथा अनुभव र अभ्यासका आधारित सिकाइ हुने भएकाले यसमा सिकारुका सिकाइ अनुभव, परिवेश तथा पृष्ठभूमि, रुचि, क्षमता र आवश्यकता आकलन गरी अभिवृत्ति, सिप, ज्ञान, मूल्य र तत्परतासहितका सक्षमता समेटिएको छ।

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ अनुसार कक्षा १ देखि ५ सम्मका लागि तयार पारिएको औपचारिक पाठ्यक्रमका मूल सक्षमता र न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न राष्ट्रिय योग्यता प्रारूपको मर्मअनुसार ज्ञानको विस्तार तथा सिर्जना, प्रविधिमा आएको परिवर्तन, सामाजिक तथा आर्थिक क्षेत्रमा आएको परिवर्तन, सिकारुमा विकसित हुनुपर्ने सिपलगायत आजको प्रतिस्पर्धात्मक विश्वको आवश्यकतालाई विचार गरेर औपचारिक शिक्षाकै पाठ्यक्रमलाई संश्लेषण गरी अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षातर्फको संश्लेषित पाठ्यक्रम तह एक र २ विकास गरिएको हो। यसमा औपचारिक पाठ्यक्रमका सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि,

पाठ्यवस्तु, सिकाइ प्रक्रिया र मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई मूल पाठ्यवस्तु (Core content) र परिधीय पाठ्यवस्तु (Sub-core content) का रूपमा विभाजन गरी पाठ्यक्रमको सङ्कुचनसमेत गरिएको छ । पाठ्यक्रम संश्लेषण गर्दा सिकारुको न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित हुने गरी सिकाइलाई निरन्तरता दिनुपर्छ । पाठ्यक्रमका पाठ्यवस्तु सङ्कुचन हुँदा सिकाइ सहजीकरण विधि र सिकाइ उपलब्धिको मूल्याङ्कनका उपायसमेतमा परिवर्तन हुने हुँदा यसमा पाठ्यवस्तुमा आधारित र अनुभवमा आधारित सिकाइ प्रक्रिया र मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई अवलम्बन गर्नसमेत सुभाइएको छ ।

१.२ उद्देश्य

अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षा संश्लेषित पाठ्यक्रम, २०७९ का उद्देश्य यसप्रकार रहेका छन् :

- (क) विद्यालय उमेर समूहका विद्यालयबाहिर रहेका बालबालिकाका लागि वैकल्पिक तथा छिटो माध्यमबाट शिक्षा प्रदान गर्नु
- (ख) राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ र राष्ट्रिय योग्यता प्रारूपको मर्मअनुसार सिकाइ सक्षमता हासिल गर्न विषयवस्तुलाई संश्लेषण गर्नु
- (ग) सबैका लागि शिक्षाको पहुँच विस्तार गर्ने संवैधानिक प्रावधानलाई सहयोग गर्नु

१.३ पाठ्यक्रम संश्लेषणका आधार

पाठ्यक्रम सङ्कुचन गर्दा सिकारुको न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने पक्षलाई प्राथमिकतामा राख्नुपर्छ । मौजुदा पाठ्यक्रमले कक्षा १-३ का लागि वार्षिक ८३२ कार्यघण्टा र कक्षा ४-१० का लागि वार्षिक १०२४ कार्यघण्टा सिकाइ अवधि निर्धारण गरेको छ । अनौपचारिक शिक्षामा कार्यघण्टा पूरा गर्न प्रत्यक्ष साक्षात्कार सिकाइबाहेकको वैकल्पिक सिकाइलाई निरन्तरता दिँदै शिक्षकको सहजीकरणमा सिकाइ गर्नु आवश्यक छ । यसका लागि शिक्षकको सहयोग आवश्यक पर्ने मूल सिकाइ उपलब्धि र मुख्य पाठ्यवस्तु (Core content) तथा शिक्षकको निर्देशनमा र सिकारुको आफ्नै प्रयासमा सिकाइ हुन सक्ने परिधीय पाठ्यवस्तु (sub-core content) निर्धारण गरी पाठ्यक्रमका पाठ्यवस्तुलाई निम्नानुसारका आधारमा सङ्कुचन गर्न सकिन्छ :

- (क) **एकीकरण (Integration)** : पाठ्यक्रमका मिल्दाजुल्दा पाठ्यवस्तु एवम् सिकाइ उपलब्धिलाई एकै पटक सिकाउने गरी पाठ्यक्रमका पाठ्यवस्तु सङ्कुचन गर्ने तरिका एकीकरण हो । यसमा विभिन्न पाठका पाठ्यवस्तु वा सम्भव भए विभिन्न विषयका पाठ्यवस्तु एकैसाथ शिक्षण गरी सिकाइ उपलब्धि पूरा गरिन्छ ।

- (ख) **समूहीकरण (Clustering)** : यसमा सिकाइ उपलब्धि तथा पाठ्यवस्तुलाई समूहमा विभाजन गरिन्छ र एउटा समूहका सबै पाठ्यवस्तुलाई एकैसाथ शिक्षण गरिन्छ ।
- (ग) **प्राथमिकीकरण (Prioritizing)** : यसमा सिकाइका लागि शिक्षकको प्रत्यक्ष सहजीकरण आवश्यक पर्ने र शिक्षकको निर्देशनमा सिकारु आफैले गर्न सक्ने गरी सिकाइ उपलब्धि तथा पाठ्यवस्तुको प्राथमिकीकरण गरिन्छ ।
- (घ) **न्यूनीकरण (Minimization)** : यसमा सिकारुको उमेर अनुभवका आधारमा सिकाइका लागि निर्धारण गरिएका पाठ्यवस्तु घटाई पाठ्यक्रम सङ्कुचन गरिन्छ ।

१.४ पाठ्यक्रम संश्लेषणको संरचना

पाठ्यक्रम संश्लेषण गर्दा सिकारुलाई सबै पक्ष प्रत्यक्ष कक्षामा मात्र सिकाउने उद्देश्य नराखी सिकारुका अनुभव र व्यावहारिक सिकाइलाई समेत सिकाइको अङ्गका रूपमा लिइन्छ । सिकारुले घर, कार्यस्थल, व्यावहारिक कार्य सम्पादन, समस्या समाधान र उमेरगत परिपक्वतामा सिकेका अनेकौं कुरा अनौपचारिक शिक्षामा सिकाइका मुख्य अङ्ग मानिन्छन् । यसर्थ पाठ्यक्रम संश्लेषण गर्दा औपचारिक शिक्षामा जस्तो सबै पक्षको सिकाइ प्रत्यक्ष कक्षामा अपेक्षित हुँदैन । सामान्यतया औपचारिक शिक्षाको पाठ्यक्रम संश्लेषण गरी समतहको अनौपचारिक शिक्षाका कक्षा सञ्चालन गर्दा प्रत्यक्ष कक्षाको पाठ्यघण्टाको दशदेखि पच्चिस प्रतिशत भारलाई प्रत्यक्ष कक्षामा समेटेी बाँकी अप्रत्यक्ष सिकाइका आधारमा सिकाइ उपलब्धि पूरा गर्ने र तथ्यका आधारमा मूल्याङ्कन गरी सिकारुको क्षमता आकलन गरेर समकक्ष तह निर्धारण गर्ने प्रचलन रहेको छ । यही आधारमा तह एको पाठ्यक्रममा पनि औपचारिक पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेको ८३२ कार्यघण्टाको २५ प्रतिशत अर्थात् २०८ कार्यघण्टा प्रत्यक्ष साक्षात्कार कक्षा र ६२४ कार्यघण्टा स्वनिर्देशित सिकाइ हुने गरी समकक्ष कार्यघण्टाको सैद्धान्तिक अवलम्बन गरी पाठ्यक्रम संश्लेषण गरिएको छ । त्यस्तै गरी तह दुईको पाठ्यक्रममा पनि औपचारिक पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेको १०२४ कार्यघण्टाको २५ प्रतिशत अर्थात् २५६ कार्यघण्टा प्रत्यक्ष साक्षात्कार कक्षा र ७६८ कार्यघण्टा स्वनिर्देशित सिकाइ हुने गरी समकक्ष कार्यघण्टाको सैद्धान्तिक आधारमा पाठ्यक्रम संश्लेषण गरिएको छ ।

पाठ्यक्रम संश्लेषण गर्दा विषयगत रूपमा निम्नानुसार कार्यघण्टा र पाठ्यघण्टा विभाजन गरिएको छ :

तह एक

क्रसं.	विषयसम्बन्धी क्रियाकलाप	पाठ्यघण्टा	वार्षिक कार्यघण्टा	प्रत्यक्ष साक्षात्कार कार्यघण्टा	स्वनिर्देशित कार्यघण्टा
१.	भाषिक सिप विकाससम्बन्धी क्रियाकलाप (नेपाली)	५	१६०	४०	१२०
२.	भाषिक सिप विकाससम्बन्धी क्रियाकलाप (अङ्ग्रेजी)	४	१२८	३२	९६
३.	गणितीय सिप विकाससम्बन्धी क्रियाकलाप (गणित)	४	१२८	३२	९६
४.	विज्ञान, स्वास्थ्य र शारीरिक शिक्षा, सामाजिक अध्ययन, चारित्रिक विकास तथा सिर्जनात्मक कलासम्बन्धी क्रियाकलाप (सेरोफेरो)	८	२५६	६४	१९२
५.	मातृभाषिक सिप/स्थानीय विषयवस्तुसम्बन्धी क्रियाकलाप	५	१६०	४०	१२०
जम्मा		२६	८३२	२०८	६२४

तह दुई

क्र.सं.	विषयसम्बन्धी क्रियाकलाप	पाठ्यघण्टा	वार्षिक कार्यघण्टा	प्रत्यक्ष साक्षात्कार कार्यघण्टा	स्वनिर्देशित कार्यघण्टा
१.	नेपाली	५	१६०	४०	१२०
२.	अङ्ग्रेजी	५	१६०	४०	१२०
३.	गणित	५	१६०	४०	१२०
४.	विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०	४०	१२०
५.	सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा	५	१६०	४०	१२०
६.	स्वास्थ्य, शारीरिक तथा सिर्जनात्मक कला	३	९६	२४	७२
७.	मातृभाषा वा स्थानीय विषय	४	१२८	३२	९६
जम्मा		३२	१०२४	२५६	७६८

१.५ तहगत सक्षमता

१.५.१ सक्षमताको परिचय

सक्षमता भनेको व्यावहारिक तथा सामाजिक जीवनयापनका लागि व्यक्तिलाई आवश्यक पर्ने ज्ञान, सिप, प्रवृत्ति तथा कार्य प्रदर्शन गर्न सक्ने क्षमता र कार्य तत्परताको सम्मिश्रण हो । अर्को शब्दमा सक्षमता भनेको शिक्षाका चार स्तम्भका रूपमा रहेको ज्ञान र सूचनाको विस्तार, प्रदर्शन सिप, सकारात्मक प्रवृत्ति विकास तथा मूल्य, मान्यता र विश्वासको प्रयोग पनि हो । अर्थात् सक्षमता भनेको ज्ञान, सिप, अभिवृत्तिमा मूल्य र कार्य गर्ने क्षमताको योग (Competency = Knowledge + Skill + Attitude + Value + Ability to do) हो । व्यावहारिक तथा सामाजिक जीवनयापनका लागि आवश्यक पर्ने ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति र मूल्यको आर्जन तथा तिनलाई समुचित प्रयोग गर्ने सामर्थ्यलाई सक्षमता भनिन्छ । समक्षतालाई परिमाणात्मकभन्दा गुणात्मक दृष्टिकोणबाट हेरिन्छ । व्यक्तिको गुण पहिचानका आधारमा उसको सक्षमताको आकलन गर्न सकिन्छ ।

सक्षमतालाई मुख्य सक्षमता र विषयगत सक्षमता गरी दुई प्रकारमा विभाजन गरिएको छ । काममा सफल हुनका लागि एउटा व्यक्तिको आवश्यक पर्ने सञ्चार, अन्तरवैयक्तिक सम्बन्ध, स्वव्यवस्थापन,

तार्किकता, समस्या समाधानलगायतका सिपलाई मुख्य सक्षमता (Core Competency) भनिन्छ । खास विषयसँग सम्बन्धित सक्षमतालाई विषयगत सक्षमता भनिन्छ । जस्तै : भाषाका सक्षमतामा भाषिक सामर्थ्य (Competence) र भाषिक कार्य सम्पादन (Performance), गणितका सक्षमतामा तर्क (Reasoning) र प्रतिक्रिया (Responding), विज्ञानका सक्षमतामा खोज (Exploration) र वर्णन (Explanation), सामाजिक अध्ययनका सक्षमतामा अनुशासन (Discipline) र प्रदर्शन (Demonstration), स्वास्थ्य शिक्षाका सक्षमतामा पूर्वसावधानी (Precaution) र प्रवर्धन (Promotion), शारीरिक शिक्षाका सक्षमतामा क्रिया (Action) र प्रतिक्रिया (Reaction) पर्छन् भने मानव मूल्य शिक्षाका सक्षमतामा नैतिकता (Ethics) र समानुभूति (Empathy) आदि पर्छन् ।

१.५.२ तहगत सक्षमताहरू

तह एक

- (क) आधारभूत भाषिक तथा सञ्चार सिपको विकास र प्रयोग
- (ख) आधारभूत गणितीय अवधारणा र सिपको विकास र प्रयोग
- (ग) अनुशासन, सदाचार र स्वावलम्बन जस्ता सामाजिक एवम् चारित्रिक गुणको विकास
- (घ) विज्ञान, वातावरण, सूचना प्रविधिसम्बन्धी आधारभूत ज्ञानको विकास
- (ङ) शारीरिक तन्दुरुस्ती, स्वस्थकर बानी र जीवनोपयोगी सिप (Life skills) को विकास
- (च) कला तथा सौन्दर्यप्रति अभिरुचि र सिर्जनात्मकताको विकास
- (छ) आफ्नो परिवेशसँग परिचित भई विभिन्न जातजाति, धर्म, भाषा, संस्कृति, क्षेत्रप्रति सम्मान र समभावको विकास

तह दुई

- (क) देशप्रेमको भावना एवम् लोकतान्त्रिक मूल्य मान्यता र संस्कारको विकास, आधारभूत भाषिक तथा सञ्चार सिपको विकास र व्यावहारिक प्रयोग
- (ख) आधारभूत गणितीय अवधारणा र सिपको विकास र प्रयोग
- (ग) नैतिकता, अनुशासन, सदाचार र स्वावलम्बन जस्ता सामाजिक मूल्य मान्यता एवम् चारित्रिक गुणको विकास
- (घ) विज्ञान, वातावरण, सूचना प्रविधिसम्बन्धी आधारभूत ज्ञान र सिपको विकास
- (ङ) शारीरिक तन्दुरुस्ती, स्वस्थकर बानी, सरसफाइ र जीवनोपयोगी सिप (Life skills) तथा व्यवहारकुशल सिप (Soft Skills) को विकास

- (च) कला तथा सौन्दर्यप्रति अभिरुचि, सिर्जनात्मक र समालोचनात्मक सिपको विकास
- (छ) आफ्नो परिवेशसँग परिचित भई विभिन्न जातजाति, धर्म, भाषा, संस्कृति, क्षेत्रप्रति सम्मान र समभावको विकास

१.६ विषयक्षेत्रगत पाठ्यक्रमको सारांश

तह एक र दुईको विषयक्षेत्रगत पाठ्यक्रमको सारांशलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तह एक

क्र.सं	विषय	सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	पाठ सङ्ख्या
१	मेरो नेपाली	८	२५	११
२	मेरो अङ्ग्रेजी	७	४८	११
३	मेरो गणित	९	३८	३०
४	हाम्रो सेरोफेरो	१९	२२	२३
जम्मा		४३	१३३	७५

तह दुई

क्र.सं	विषय	सक्षमता	सिकाइ उपलब्धि	पाठ सङ्ख्या
१	नेपाली	९	२१	१०
२	अङ्ग्रेजी	९	४०	१७
३	गणित	७	२७	२४
४	विज्ञान तथा प्रविधि	७	५०	८
५	सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा	१०	३३	७
६	स्वास्थ्य, शारीरिक तथा सिर्जनात्मक कला	१५	८३	१२
जम्मा		५७	२४५	७८

सिकाइ सामग्री सहजकर्ताका लागि मार्गदर्शन

२.१ परिचय

नेपालमा विद्यालय उमेरका १५ वर्षमुनिका सबै बालबालिकालाई विद्यालय शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्न नेपाल सरकारले दशकौँदेखि धेरै प्रयास गर्दै आएको छ तर अझै पनि विद्यालय उमेर समूहका भन्दा ५ लाखभन्दा बढी बालबालिका विद्यालयबाहिर छन् । आधारभूत तहमा कक्षा १ देखि ८ सम्मको शिक्षालाई तह एक, दुई र तीनमा विभाजन गरिएअनुसार तह एक (कक्षा १ देखि ३ सम्म) र तह दुई (कक्षा ४ र ५) का सिकाइ सामग्री राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपका विषयवस्तुलाई संश्लेषण गरी संश्लेषित पाठ्यक्रम तयार भएपश्चात अनौपचारिक शिक्षाको ढाँचामा रही प्रौढहरूलाई समेत उपयुक्त हुने गरी सिकाइ सामग्री तयार भएका छन् । ती सिकाइ सामग्रीको सिकारुले प्रयोग गरी सिकने क्रममा शिक्षक र अभिभावकको समेत प्रत्यक्ष, अप्रत्यक्ष, आंशिक तथा पूर्ण सहयोगको आवश्यकता पर्छ । त्यस्तो सहयोग पुऱ्याउनका लागि सहजकर्तालाई दिशानिर्देश होस् भनी यो अनौपचारिक तथा वैकल्पिक सिकाइ सामग्री सहजकर्ता मार्गदर्शन पुस्तिका, २०८० तयार गरिएको छ ।

२.२ उद्देश्य

अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षा सिकाइ सामग्री सहजकर्ता मार्गदर्शन पुस्तिका, २०८० का उद्देश्य यसप्रकार रहेका छन् :

- (क) सबै विषयको सिकाइ क्रियाकलापका प्रमुख आधारमा एकरूपता कायम गर्नु
- (ख) प्रमुख सिकाइ क्रियाकलापअन्तर्गत सिकाइ सामग्रीमा प्रयोग भएका क्रियाकलाप र अभ्यासको एकीकृत सङ्गालो विकास गर्नु
- (ग) सहजकर्ताको प्रयोगका लागि सिकाउने सामग्री तयार पार्नु

३.१ प्रतीक (Logo) र रङ सङ्केतको परिचय

अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षाको तह एक र दुईका लागि तयार गरिएका सिकाइ सामग्रीका अभ्यास सिकारुले ७५ प्रतिशत आफैं सिकनुपर्ने र २५ प्रतिशत मात्र आमने सामने विधिबाट सिकाइ हुने गरी तयार भएको छ । त्यसैले प्रत्यक्ष कक्षामा सिकारुलाई उनीहरूले नबुझेका कुरा बुझाउने र थप सिकाइका लागि तयार गर्ने उद्देश्य राखिएको छ । यसरी स्वशिक्षण र स्वःअध्ययन प्रक्रियालाई सञ्चालन गर्न सजिलो होस् भन्नका लागि सिकाइ सामग्रीमा प्रतीक र रङ सङ्केतको प्रयोग गरिएको छ । दुवै तहका सबै सिकाइ सामग्रीमा चार प्रकारका फरक फरक प्रतीक र रङ सङ्केतको प्रयोग गरिएको छ । सहजकर्ताले ती प्रतीक र रङ सङ्केतलाई बुझेर सिकाइ क्रियाकलापमा सहजीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ । साथै सिकारुलाई पनि उक्त प्रतीक र रङ सङ्केतको अर्थ प्रस्ट गराउँदै त्यसैअनुसार क्रियाकलाप गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्छ ।

प्रतीक र रङ सङ्केत	गर्नुपर्ने कार्य
	सिकारुले आफैं अध्ययन (स्वअध्ययन) र अभ्यास गर्ने क्रियाकलाप
	अभिभावकको सहयोगमा सिकाइ गर्ने क्रियाकलाप
	सहजकर्ता वा अन्य व्यक्तिको आंशिक सहयोगमा सिकाइ गर्ने क्रियाकलाप
	सहजकर्ताको पूर्ण सहयोगमा सिकाइ गर्ने क्रियाकलाप

(क) सिकारुले आफैँ अध्ययन (स्वअध्ययन) र अभ्यास गर्ने क्रियाकलाप

दुवै तहको सिकाइ सामग्रीमा गुलाबी रडमा दुई बालबालिका र अक्षर भएका क्रियाकलाप स्वअध्ययन तथा अभ्यासका लागि हुन् । यस्तो क्रियाकलापलाई सिकारुले आफैँ अध्ययन र अभ्यास गरेर सिक्नुपर्ने हुन्छ । सिकारुले स्वअध्ययन गरेर सिक्न सक्ने छन् भन्ने अभिप्रायले यस्ता क्रियाकलाप राखिएका हुन् तर पनि सहजकर्ताले यस्ता क्रियाकलापमा सिकारु स्वयम्ले अध्ययन र अभ्यास गर्दै सिक्न सकेनसकेको अवलोकन गर्नु आवश्यक हुन्छ । आवश्यकतानुसार सहजकर्ताले बाटो देखाउनका लागि थोरै सहजीकरण पनि गरिदिनुपर्ने हुन सक्छ ।

(ख) अभिभावकको सहयोगमा सिकाइ गर्ने क्रियाकलाप

दुवै तहको सिकाइ सामग्रीमा पहिलो रडमा अभिभावकसहित दुई बालबालिका र अक्षर भएका क्रियाकलाप सिकारुले अभिभावकको आंशिक वा पूर्ण सहयोगमा सिक्नका लागि हुन् । यसका लागि सिकारुले अभिभावकको सहयोगमा घरैमा सिक्न पनि सक्छन् । यस्ता क्रियाकलापमा सहजकर्ताले अभिभावकको सहयोग लिन प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । साथै अभिभावकको सहयोग लिएनलिएको यकिन गर्दै अभिभावकलाई पनि जानकारी गराउन राम्रो हुन्छ ।

(ग) सहजकर्ता वा अन्य व्यक्तिको आंशिक सहयोगमा सिकाइ गर्ने क्रियाकलाप

दुवै तहको सिकाइ सामग्रीमा निलो रडमा सहजकर्तासहित दुई बालबालिका र अक्षर भएका क्रियाकलाप सिकारुले सहजकर्ता वा अन्य व्यक्तिको आंशिक सहयोगमा सिक्नका लागि हुन् । यसका लागि सिकारुलाई सहजकर्ता वा अन्य व्यक्तिबाट सामान्य सिकाइ सहयोग आवश्यक पर्ने हुन्छ । अन्य व्यक्ति भन्नाले सिकाइ गर्ने विषयवस्तुमा ज्ञान भएको जो कोही हुन सक्छ । यस किसिमको क्रियाकलापमा विषयवस्तुको बारेमा सामान्य जानकारीसहित अभ्यास गर्ने तरिका आवश्यक हुन सक्छ । त्यसैले सहजकर्ता वा अन्य व्यक्तिबाट त्यस किसिमको सहयोग पाएपछि क्रियाकलापलाई पूरा गर्न सिकारु स्वयम्ले सक्नुपर्छ भन्ने अर्थमा बुझ्न आवश्यक हुन्छ । त्यसैले प्रत्यक्ष सत्रमा यस किसिमको सिकाइ सहयोग र निर्देशन सहजकर्ताबाट हुन आवश्यक छ ।

(घ) शिक्षकको पूर्ण सहयोगमा सिकाइ गर्ने क्रियाकलाप

दुवै तहको सिकाइ सामग्रीमा रातो रङमा सहजकर्तासहित दुई बालबालिका र अक्षर भएका क्रियाकलाप सिकारुले सहजकर्ताको पूर्ण सहयोगमा सिकनका लागि हुन् । यस्ता क्रियाकलापमा सिकारुले सहजकर्ताको प्रत्यक्ष तथा पूर्ण सहयोगमा कक्षामा आएर नै सिक्नुपर्ने हुन्छ । यसका लागि कुल कार्यघण्टाको २५ प्रतिशत समय रहेको छ ।

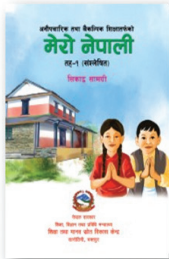

३.२ विषयगत सहजीकरण

(क) नेपाली

पहिलो तह

पहिलो तहको मेरो नेपाली विषयमा म र मेरो परिवार, मेरो दैनिक जीवन, हाम्रो समुदाय, हाम्रो विद्यालय, हाम्रो वातावरण, मेरो सिर्जना, रुचि र बानी, हाम्रो संस्कृति, सञ्चार, प्रविधि र बजार, हाम्रो क्रियाकलाप र हाम्रो वरपरको संसार गरी ११ ओटा विषयक्षेत्र समावेश गरिएका छन् । यी सिकाइ क्षेत्रअन्तर्गत निर्धारित सक्षमता र सिकाइ उपलब्धि पूरा गर्न विभिन्न पाठ र क्रियाकलाप समावेश गरिएका छन् । हरेक विषयक्षेत्रअन्तर्गत ध्वनि सचेतीकरण, श्रव्यदृश्यबोध, लेख्यवर्ण सचेतीकरण, पठन प्रवाह, पठनबोध, शब्दभण्डार, लेखाइ र कार्यमूलक व्याकरणसम्बन्धी भाषिक क्रियाकलाप समावेश गरिएका छन् । यी क्रियाकलापलाई व्यवस्थित गर्न ध्वनि सचेतीकरण, श्रव्यदृश्यबोध, लेख्यवर्ण सचेतीकरण, पठन प्रवाह, पठनबोध, शब्दभण्डार, कार्यमूलक व्याकरण, आफूलाई जाँच्नुहोस् शीर्षकमा विभिन्न क्रियाकलाप समावेश गरिएका छन् । यी क्रियाकलापको सहजीकरण निम्नानुसार गर्नुपर्छ :

पेज : १७५

विषयक्षेत्र : ११ ओटा

विषयक्षेत्र : म र मेरो परिवार, मेरो दैनिक जीवन, हाम्रो समुदाय, हाम्रो विद्यालय, हाम्रो वातावरण, मेरो सिर्जना, रुचि र बानी, हाम्रो संस्कृति, सञ्चार, प्रविधि र बजार, हाम्रो क्रियाकलाप र हाम्रो वरपरको संसार

क्रियाकलापहरू क्रम : प्रत्येक विषयक्षेत्रमा ७ ओटाका दरले

- ध्वनि सचेतीकरण
- श्रव्यदृश्य बोध
- पठनप्रवाह/ पठनबोध
- लेख्यवर्ण सचेतीकरण र लेखाइ
- शब्द भण्डार
- कार्यमूलक व्याकरण
- सिर्जनात्मक अभ्यास
- आफूलाई जाँच्नुहोस्

जम्मा क्रियाकलाप र अभ्यासहरू : ८०८ ओटा

१. ध्वनि सचेतीकरण

१. सुन्नुहोस्, पढ्नुहोस् र सुनाउनुहोस् :

मेरो परिवार

बाबाबामा हुनुहुन्छ अगि काकाकाकी
दाजु र म भाइबहिनी खेल्छौं पाठापाठी
ठुला मान्छे चार जना साना पनि चार
रमाएर बस्छौं हामी सुखी परिवार

हजुरबा हुनुहुन्थ्यो हजुरबामा पनि
मलाई मबुब पार्नुहुन्थ्यो राम्रा कथा भनी
आमाबाबा काकाकाकी गर्नुहुन्छ काम
हामीले नि पढीलेखी राख्नुपर्छ नाम

मेरो केवारी - पहिलो तह १

परिवारमा सबै मिली गर्नुपर्छ काम
परिश्रम गरे मिल्छ नामा छाना माम
आफ्नो काम आफै गर्नु नमानेर हार
अरुचन्दा राम्रो हुन्छ हासो परिवार

पढ्न लेख्न साक्षर बन्न हातेमालो गरौं
खेतबारी पाखाबारी अन्न बिउ छरी
बनेनीमा देखिने छ द्रन्नेगीको हार
जनेनीको चन्द्रजस्ती हासो परिवार

पाठमा प्रयोग भएका स्वर तथा व्यञ्जन ध्वनि पहिचान गरी उच्चारण गर्ने क्रियाकलाप ध्वनि सचेतीकरणमा पर्छन् । यसअन्तर्गत ध्वनि सुन्ने, उच्चारण गर्ने, सुनेर प्रतिक्रिया जनाउने, ध्वनि र शब्द भन्ने, उत्तर भन्ने, अक्षर जोड्ने र छुट्याउने, चित्र हेरेर भन्ने, लयसहितको पठन गर्ने, अरूलाई सुनाउने जस्ता क्रियाकलाप समावेश गरिएका छन् । यस्ता क्रियाकलाप गराउँदा सहजकर्ताले सहजीकरण गर्ने भनी प्रतीक राखिएका क्रियाकलापमा प्रत्यक्ष सहजीकरण गर्नुपर्ने छ भने अन्य क्रियाकलापमा परिवारका सदस्य वा स्रोत व्यक्तिको सहयोगमा क्रियाकलाप सम्पादन गर्न लगाउनुपर्ने छ । यस्तै प्रत्यक्ष कक्षामा सिकारुको न्यूनतम दक्षता जाँच गर्नुपर्छ । यसका लागि तह एको सिकाइ सामग्रीमा बायाँ राखिएको म र मेरो परिवार विषयक्षेत्रको मेरो परिवार भन्ने शीर्षकमा

भएको विषयवस्तु जस्ता सामग्रीमा सहजकर्ताले सहजीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ । यस्तै तल राखिएको पढेर सुनाउनुहोस् क्रियाकलाप सहभागी आफैले गर्नुपर्छ ।

२. पढेर सुनाउनुहोस् :

भगवान्	तपस्या	वरदान	घन्टी	बाकस
फतफताउन	हात	फिट	पयो	जुरुक्क

२. श्रव्यदृश्यबोध

सुनेर र हेरेर बोध गरिने क्रियाकलापलाई श्रव्यदृश्यबोधअन्तर्गत समावेश गरिएको छ । यसअन्तर्गत चित्रको नाम भन्ने, चित्रमा रङ्ग भर्ने, चित्रका विषयवस्तु बताउने, शब्द र चित्रबिच जोडा मिलाउने, चित्रसम्बन्धी प्रश्नोत्तर गर्ने, अरूले भनेको सुन्ने, घटना, गीत आदि सुनाउने, चित्र हेरेर सङ्केत बुझ्ने

जस्ता क्रियाकलाप समावेश गरिएका छन् । सहजकर्ताले सहजीकरण गर्ने प्रतीकअन्तर्गत चित्र वर्णनमा के, किन, कसरी जस्ता प्रश्नमा आधारित भई क्रियाकलाप गराउनुपर्छ र अन्य क्रियाकलापमा आवश्यक निर्देशन दिएर प्रत्यक्ष कक्षामा सिकारुको न्यूनतम दक्षता जाँच गर्नुपर्छ । यसका लागि तह एको सिकाइ सामग्रीमा बायाँ राखिएको संवाद जस्ता क्रियाकलापमा सहजकर्ताले सहजीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ । दायाँ राखिएको चित्र जस्ता क्रियाकलापमा देखेका कुरा सहभागी आफैँले भन्नुपर्छ ।

१. तलको संवाद सुनेर सोधिएका प्रश्नको उत्तर भन्नुहोस् :

मुना : मदन, तिमी परिवारमा को को हुनुहुन्छ ?
 मदन : बा, आमा र म ।
 मुना : तीन जना मात्र ? कति सानो परिवार ?
 मदन : हो त । अनि तिमी परिवारमा चाहिँ को को हुनुहुन्छ नि ?
 मुना : हाम्रो परिवारमा त आमा, बा, हजुरआमा, हजुरबा, काका, काकी, म, दिदी, बहिनी, काकाको छोरा, फुपू छौं ।

सरो नेपाली - पहिलो तह

मदन : यति धेरै मागिस एउटै परिवारमा बस्ने हो ? खाना खान गारो हुँदैन ?
 मुना : हो त । केको गारो हुनु नि । सबै मिलेर काम गर्दा त भन्नु रमाइलो हुन्छ ।
 मदन : हो हे । हजुरबा हजुरआमाले त कया पनि सुनाउनुहुन्छ होला ।
 मुना : हाम्रो घरमा सबैले काम गर्ने चलन छ । म पनि घरजोगन बढार्ने काम गर्छु । बाआमा, काकाकाकी खेतमा काम गर्नुहुन्छ ।
 मदन : ल हाम्रो भन्दा रमाइलो पो रहेछ तिमी परिवार त । तर हाम्रो सानो परिवार पनि कम रमाइलो छैन है ? सानो भए पनि ठूलो भए पनि परिवारलाई राम्रो बनाउने त आफैँले हो नि ।

प्रश्न

(क) कसको परिवार सानो र कसको परिवार ठूलो रहेछ ?
 (ख) सानो परिवारको फाइदा के के होलान् ?
 (ग) ठूलो परिवारका फाइदा के के होलान् ?
 (घ) तपाईँलाई चाहिँ कसो परिवार मन पर्द ? किन ?

२. तलको चित्रमा तपाईं के के देख्नुहुन्छ ? भन्नुहोस् :

३. पठन प्रवाह र पठनबोध

१. तलको संवाद तपाईं र साथी मिलेर पढ्नुहोस् :

लता : लक्ष्मी, आज यशोदा र यमुना कता गएछन् ?
 लक्ष्मी : झोडाकोडा बुलेर रचनासँग रमाउँदै रमाइलो गर्दै होलान् नि ।
 लता : मलाई पनि वनतिर जाने विचार छ । त्यहाँ लहलह लहरा हुन्छन् ।
 लक्ष्मी : लुनिमालाई पनि दिएर जाऔं ल ।
 लता : डाकाराम र दण्डपाणिले पनि तेह्र पटक जति भइसक्यो जुलन जाऔं भनेको ।

सरो नेपाली - पहिलो तह

लक्ष्मी : डाकाराम त निबन्ध लेखेर बसेको होला । के जाला र ?
 लता : अरित दामन गएर आएको रहेछ । अब हामीसँग जाने रे ।

माथिको संवादबाट य, र, ल, व प्रयोग भएका शब्द टिप्पणीहोस् :

य प्रयोग भएका शब्द :
 र प्रयोग भएका शब्द :
 ल प्रयोग भएका शब्द :
 व प्रयोग भएका शब्द :

कक्षाबाट गर्नुपर्ने हुन्छ । यस्तै अन्य क्रियाकलापलाई आवश्यक निर्देशन दिएर सम्पादन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसका लागि तह एको सिकाइ सामग्रीमा बायाँ राखिएको हाम्रो समुदायको संवाद जस्ता

दिइएको अनुच्छेदलाई गति, यति र हाउभाउसहित पढ्ने र पढेका विषयवस्तुको बोधसँग सम्बन्धित क्रियाकलाप पठन प्रवाह र पठनबोधमा राखिएका छन् । यसअन्तर्गत गीत, कविता, कथा पढ्ने, स्वभाविक गतिमा पढ्ने, आशय बताउने, बुझ्ने र उत्तर दिने, संवाद गर्ने, अर्थको भिन्नता बुझ्ने, सही उत्तर पहिचान गर्ने जस्ता क्रियाकलाप समावेश गरिएका छन् । छिटो र स्वभाविक गतिमा पढ्ने र पढेका विषयवस्तु बु भन्ने न बु भन्ने का क्रियाकलापको जाँच प्रत्यक्ष

२. तलको कविता पढ्नुहोस् :

पसिनाको बिउ रोपी बारी हरियाली
 भकारीमा अन्न हुँदा गछौं खुसीयाली
 छलकपट गर्नुहुन्न ठाडो राख्ने शिर
 मिलीजुली अधि बढ्ने हामी कर्मवीर

क्रियाकलाप सहजकर्ताले सहजीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ । दायाँ राखिएको हाम्रो समुदायको कविता पढ्नोस् भन्ने जस्ता क्रियाकलाप सहभागी आफैले पढ्नुपर्छ ।

४. लेख्यवर्ण सचेतीकरण र लेखाइ

१. खाली ठाउँमा मिल्ने ध्वनि थपेर शब्द बनाउनुहोस् :

अप + मान = अपमान मानव + ता = मानवता

..... + देश = देश घर + = घरेलु

..... + मार्ग = सुमार्ग खेल + = खेलाडी

..... + चार = आचार नेपाल + = नेपाली

..... + कार = अधिकार मूर्ख + = मुर्खाइँ

..... + निधि = प्रतिनिधि गाउँ + = गाउँले

वर्ण चिनेर शब्द, वाक्य र अनुच्छेद लेखनसम्मका क्रियाकलापलाई लेख्य वर्ण सचेतीकरण र लेखाइमा राखिएका छन् । यसअन्तर्गत वर्णको लेखन, शब्दको लेखन, शब्द निर्माण, वाक्य निर्माण, अनुच्छेद लेखन, घटना, दैनिकीको लेखन, व्याख्या, संवाद लेखन, श्रुतिलेखन, अर्थलेखन, बोध प्रश्नोत्तर, चित्रका आधारमा अनुच्छेद लेखन, चित्र वर्णन जस्ता क्रियाकलाप समावेश गरिएका छन् । उल्लिखित विभिन्न क्रियाकलापमा ले

खनसम्बन्धी अभ्यास गराउनुपर्छ । प्रत्यक्ष कक्षामा लेखाइको मूल्याङ्कन गरी आवश्यक पृष्ठपोषण दिनुपर्ने हुन्छ । यसका लागि तह एको सिकाइ सामग्रीमा बायाँ राखिएको रुचि र बानीको खाली ठाउँ भर्ने जस्ता क्रियाकलापमा सहजकर्ताले सहजीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ । दायाँ राखिएको रुचि र बानीको चित्र जस्ता क्रियाकलापमा चित्र केका हुन्, सहभागी आफैले चिनेर लेख्नुपर्छ ।

२. यी चित्र केका हुन् ? लेख्नुहोस् :

५. शब्दभण्डार

शब्दको उच्चारण, अर्थ र प्रयोगसँग सम्बन्धित क्रियाकलापलाई शब्दभण्डारमा समावेश गरिएको छ । यसअन्तर्गत शब्दको अर्थ भन्ने र लेख्ने, वाक्य निर्माण गर्ने, शब्द र अर्थको जोडा मिलाउने, सही शब्द छनोट गर्ने, चित्रको नाम लेख्ने, शब्दलाई अनुच्छेदमा लेख्ने, कोठेपदबाट शब्दनिर्माण, शब्द शुद्धीकरण, नयाँ शब्द लेखन, अरूलाई शब्द र अर्थ सुनाउने, उस्तै अर्थ, विपरीत अर्थ बताउने र लेख्ने जस्ता क्रियाकलाप समावेश गरिएका छन् । शब्दको उच्चारण गर्ने, अर्थ बताउने र वाक्यमा सान्दर्भिक प्रयोग गर्न सक्ने क्रियाकलाप गराउनुपर्ने हुन्छ । सिकारुले आफ्ना सन्दर्भमा सिकेका शब्दको लेखन, प्रयोग र अन्तरक्रिया गर्ने जस्ता क्रियाकलाप गराएर शब्दभण्डार विकास गराउनुपर्ने हुन्छ । यसका लागि तह

एकको सिकाइ सामग्रीमा बायाँ राखिएको हाम्रो वरपरको संसारमा जस्ता शब्दको अर्थ मिल्ने गरी वाक्य बनाउने क्रियाकलाप सहजकर्ताले सहजीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ। दायाँ राखिएको हाम्रो क्रियाकलापको जस्ता शब्द बनाउने काम सहभागी आफैँले गर्नुपर्छ।

२. तलका शब्दको अर्थ पढ्नुहोस् र ती शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

सहकार्य : मिलेर गर्ने काम
वाक्य :

१६८ केरो केवारी - पहिलो तह

सुग्रील : असल स्वभावको
वाक्य :

बिहार : घुम्नु
वाक्य :

दुर्गुण : नराम्रा गुण
वाक्य :

सुबिचार : राम्रो विचार
वाक्य :

मारुपी : महिलाको भेषमा नाच्ने र गाउने व्यक्ति
वाक्य :

विश्रापण : जनाउ दिने काम
वाक्य :

माइती : विवाहिता महिलाको बाबुआमाको घर
वाक्य :

क्रियाकलाप ५ : शब्दभण्डार

१. कोठाका अक्षरबाट दशओटा शब्द बनाउनुहोस् :

दा	ना	पा	नी	पु	म
रि	र	नी	कु	ल	न
म	द	पै	खु	मा	का
नी	मु	धे	रा	न	म
म	नि	रो	मे	लि	ना
भ	र	त	ती	र	र

.....
.....
.....

६. कार्यमूलक व्याकरण

१. एकवचन जनाउने र बहुवचन जनाउने शब्दलाई छुट्याई तालिकामा लेख्नुहोस् :

गाई, चराहरू, नदी, सुन्तला, टोपीहरू, केरा, पुस्तकहरू, मानिसहरू

एउटा बुझाउने (एकवचन)	धेरै बुझाउने (बहुवचन)

पाठमा प्रयोग भएका, सिकारुले अभ्यास गरेका सामग्री र सन्दर्भबाट पाठ्यक्रममा निर्धारित भाषातत्त्वको आधारमा सान्दर्भिक प्रयोगमा जोड दिने विषयवस्तु कार्यमूलक व्याकरणमा पर्छन्। यसअन्तर्गत खाली ठाउँ भर्ने, वाक्य मिलाएर लेख्ने, वाक्य निर्माण गर्ने, लिङ्ग वचन, पुरुष र आदरको सही प्रयोग गर्ने, शब्द निर्माण गर्ने, सही शब्द प्रयोग गर्ने

जस्ता क्रियाकलाप समावेश गरिएका छन्। सिकारुको भाषिक प्रयोगलाई शुद्धसँग अभ्यास गराउनका लागि भाषातत्त्वसँग सम्बन्धित विभिन्न क्रियाकलाप गराउनुपर्ने हुन्छ। यसका लागि तह एकको सिकाइ सामग्रीमा बायाँ राखिएको सञ्चार प्रविधि र बजारको एक र बहुवचन जनाउने शब्द चिनाउने जस्ता क्रियाकलापमा सहजकर्ताले सहजीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ। दायाँ राखिएको सोही पाठको वाक्य पूरा गर्ने जस्ता क्रियाकलाप सहभागी आफैँले गर्नुपर्छ।

३. मिल्दो चिह्न राखेर तलका वाक्य पूरा गर्नुहोस् :

(क) म बारीमा काम गर्छु
(ख) तिम्रो भाइ कहिले आउँछ
(ग) आहा कति राम्रो फूल ।
(घ) म..... तिम्री र अशोकको टिम बनाऔँ ल ।
(ङ) उसले भन्यो, तिम्री भोलि घर नजाऊ ल ।

७. सिर्जनात्मक अभ्यास

१. खाली ठाउँ भरेर कविता बनाउनुहोस् :

मैदान, व्याकुल, सुकसुकाउँछ, शीत, नदी, खोल्सा,
पहाड,, जङ्गल छिचोल्दै
..... नदी, अवरिल बगिरहन्छ
न घाम, न त,
पीडा त छ नि त्यो मा पनि
फरक मात्र यति
त्यो बुँद बुँद जम्मा गर्दै
म बुँद बुँद भाँदै (सुरज राजथला)

पाठ पढेपछि सोहीअनुसारको अनुकरणात्मक, निर्देशित र स्वतन्त्र लेखनसँग सम्बन्धित क्रियाकलापलाई सिर्जनात्मक अभ्यासमा समावेश गरिएको छ । यसअन्तर्गत कविता लेखन, कथा लेखन, वर्णन, अनुच्छेद लेखन, निर्देशित कथा लेखन, संवाद पूर्ति, समाचार लेखन, निर्देशित शुभकामना लेखन, प्रश्नोत्तर लेखन जस्ता क्रियाकलाप समावेश गरिएका छन् । तोकिएअनुसारका लेखनसम्बद्ध क्रियाकलाप गर्न लगाई परीक्षण गरेर आवश्यक पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने कार्य प्रत्यक्ष कक्षामा गर्नुपर्ने हुन्छ । स्वतन्त्र लेखनका लागि

गृहकार्य र परियोजना कार्य दिई लेखनतर्फ उत्प्रेरित गर्ने क्रियाकलाप गराउनुपर्ने हुन्छ । यसका लागि तह एको सिकाइ सामग्रीमा बायाँ राखिएको म र मेरो परिवारको खाली ठाउँ भरेर कविता बनाउनेजस्ता क्रियाकलाप सहजकर्ताले सहजीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ । दायाँ राखिएको हाम्रो वरपरको संसार सिर्जनात्मक अभ्यास जस्ता क्रियाकलाप सहभागी आफैँले गर्नुपर्छ ।

क्रियाकलाप ७ : सिर्जनात्मक अभ्यास

१. एउटा छोटो कविता लेख्नुहोस् ।
२. तपाईंले जानेको एउटा कथा लेख्नुहोस् ।
३. तपाईंको मामाघरको वर्णन गर्नुहोस् ।
४. शिक्षाको महत्त्वबारेमा तपाईं र साथीले गरेको कुराकानी लेख्नुहोस् ।

द. आफूलाई जाँच्नुहोस् ।

क्रियाकलाप ८ : आफूलाई जाँच्नुहोस् :

१. पढेर सुनाउनुहोस् :

उसले भने, "ए कान्छा, की भनेर आधा गाई लैजाऊ ।" उसले चाओटा गाई लियो । ती माइनाले यसको आधा लैजाऊ । उसले पति दुइटा लियो । म भेरे गाई लिएर हिँडे । यो गाईचाई बैठाको थो ।

११६

मरो केशरी - पवित्रा शर्मा

२. तलका शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

समाजसेवी :
काजक्रिया :
सम्पत्ति :
क्रमशः :
धिनता :
आधा :

यो क्रियाकलाप सिकारु आफूले आफैँलाई मूल्याङ्कन गर्न राखिएको हो । यो क्रियाकलाप सम्भव भएसम्म सिकारुले अरूको सहयोग नलिई आफैँ सम्पादन गर्नुपर्ने हुन्छ । सिकारुले यस खण्डमा तोकिएका क्रियाकलाप सम्पन्न गरेमा निर्धारित सक्षमता र सिकाइ उपलब्धि पूरा हुने अपेक्षा गरिएको छ । यसअन्तर्गत उच्चारण गर्ने, शब्द जोड्ने र छुट्याउने, पढ्ने, वाक्य निर्माण गर्ने, उत्तर लेख्ने, वर्णन गर्ने, शब्दार्थ लेख्ने, चिह्नको प्रयोग गर्ने, लिङ्ग, वचन आदि पहिचान गर्ने, अभिनयसहित वाचन गर्ने, वाक्यको पदसङ्गति मिलाउने, चित्र वर्णन गर्ने, शब्द निर्माण गर्ने, शब्द र अर्थको जोडा मिलाउने, स्वतन्त्र वर्णन, शुद्धीकरण गर्ने, वाक्य परिवर्तन गर्ने जस्ता क्रियाकलाप समावेश गरिएका छन् ।

दोस्रो तह

तह दुईको नेपाली विषयमा कथा, कविता, प्रबन्ध, निवेदन, यात्रा वर्णन, दैनिकी विधामा आधारित भई पाठहरू समावेश गरिएका छन् । नेपाल नै राम्रो, नानीशोभा नर्सरी, सञ्चारका साधन, वडाध्यक्षलाई निवेदन, नाटककार बालकृष्ण सम, जस, संस्कृति, मनको सलहेश, मणिरामको दैनिकी र पुतली शीर्षक भएका १० ओटा पाठहरू समावेश गरिएका छन् । सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सिप विकासका लागि मुख्य पाठमा आधारित भई शब्दभण्डार, बोध र अभिव्यक्ति, भाषिक संरचना र वर्णविन्यास, सुनाइ र बोलाइ तथा सिर्जनात्मक अभ्यास खण्डमा विभिन्न क्रियाकलाप समावेश गरिएका छन् । यी क्रियाकलापको सहजीकरण निम्नानुसार गर्नुपर्ने हुन्छ :

पेज : १५३
पाठ : १० ओटा
हरेक पाठको सुरु : चित्र र प्रश्नहरू
पाठका विधा : कथा, कविता, प्रबन्ध, निवेदन, संवाद
क्रियाकलाप र अभ्यासको ढाँचा :

- शब्दार्थ
- शब्दभण्डार
- बोध र अभिव्यक्ति
- भाषिक संरचना र वर्णविन्यास
- सुनाइ र बोलाइ
- सिर्जनात्मक कार्य

१. शब्दभण्डार

शब्दभण्डार

१. दिइएका अर्थ बुझाउने शब्द पाठबाट खोजेर लेख्नुहोस् :
- (क) मनमा हुने कल्पना (जस्तै : भावना)
(ख) राष्ट्रभक्ति
(ग) भाषा, धर्म, चालचलनको समग्र रूप
(घ) घर, बाटो आदि निर्माण गर्न उपयोग गरिने पत्थर
(ङ) औषधीका काममा आउने बुटा र जरा
(च) पृथ्वी

शब्दको उच्चारण, अर्थ र प्रयोगसँग सम्बन्धित क्रियाकलापलाई शब्दभण्डारमा समावेश गरिएको छ । प्रचलित मौलिक र आगन्तुक शब्दको पहिचान, अर्थबोध र प्रयोग, पर्यायवाची, विपरीतार्थी, अनेकार्थी, लघुतावाची शब्दको अर्थबोध र प्रयोग परम्परागत अभ्याससँग सम्बन्धित नापतौल तथा मुद्रासम्बन्धी शब्द पहिचान र प्रयोग राखिएको छ । यसमा

खेलकुद, फर्निचर र सवारी साधनसम्बद्ध शब्दको वर्गीकरण र प्रयोग, अनुकरणात्मक शब्द पहिचान र प्रयोग, पाठगत शब्दको अर्थबोध र प्रयोग, पाठमा आधारित प्राविधिक तथा पारिभाषिक शब्द पहिचान र प्रयोग पनि समेटिएको छ । यस्तै स्थानीय प्रविधि तथा औजारसँग सम्बन्धित शब्दको पहिचान, अर्थबोध र प्रयोग, समूहवाचक शब्द पहिचान र प्रयोग, शिष्टाचार र सम्बोधनबोधक शब्द पहिचान र प्रयोग, खेलकुद,

६. दिइएका मिल्ने शब्द लेखी खाली ठाउँ भर्नुहोस् :
भ्रमकक	फनकक	भ्रमभ्रम	मुसुमुसु	भुरं
- (क) ऊ रिसाएर फर्कियो ।
(ख) राती पानी पन्यो ।
(ग) सानो नानी हाँसी ।
(घ) चरो उड्यो ।
(ङ) घर पुग्दा साँफ पन्यो ।

फर्निचर र सवारी साधनसम्बद्ध शब्दको वर्गीकरण र प्रयोगसम्बन्धी अभ्यास राखिएका छन् । यसका लागि शब्दको अर्थ भन्ने र लेख्ने, वाक्य निर्माण गर्ने, शब्द र अर्थको जोडा मिलाउने, सही शब्द छनोट गर्ने, चित्रको नाम लेख्ने, शब्दलाई अनुच्छेदमा लेख्ने, कोठेपदबाट शब्दनिर्माण, शब्द शुद्धीकरण, नयाँ शब्द लेखन, अरूलाई शब्द र अर्थ सुनाउने, उस्तै अर्थ, विपरीत अर्थ बताउने र लेख्ने जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्ने हुन्छ । यसका लागि तह दुईको सिकाइ सामग्रीमा बायाँ राखिएको अर्थ बुझाउने शब्द बनाउन जस्ता क्रियाकलाप सहजकर्ताले सहजीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ । दायाँ राखिएको खाली ठाउँ भर्ने कामजस्ता क्रियाकलाप सहभागी आफैँले गर्नुपर्छ ।

२. बोध र अभिव्यक्ति

४. दिइएका प्रश्नको मौखिक उत्तर दिनुहोस् :

- (क) कथामा कति जना पात्र छन् ?
- (ख) दङ्गा पर्ने र ठुस्स पर्ने को को हुन् ?
- (ग) मचाकाजीले किन घर मर्मत गर्ने कुरा गरेको हो ?
- (घ) नानी र शोभा आँगनमा के गर्दै थिए ?
- (ङ) तोयनाथले के सोचेको थिएन ?

५. कसले कसलाई भनेको हो, भन्नुहोस् :

- (क) घर मर्मत गर्नुपर्छ र रङरोगन पनि गर्नुपर्छ ।
- (ख) एउटा मोटरसाइकल किन्नुपर्छ ।
- (ग) उनलाई सन्चो छैन कि कसो ?
- (घ) कहाँबाट ल्यायो छोरी यो पैसा ?
- (ङ) दाइ तपाईँको कति राम्रो विचार !

सुनेर र पढेर बुझ्ने तथा बोलेर र लेखेर अभिव्यक्ति सिप विकासका लागि बोध र अभिव्यक्ति खण्ड समावेश गरिएका छन् । यसका लागि लयबद्ध पठन, सन्दर्भ र परिवेश बोध, पाठको विषयबोध, प्रश्नोत्तर, गद्यमा रूपान्तरण र पाठका आधारमा शब्द पूरण जस्ता कार्यकलाप राखिएको छ । यसमा आशय लेखन, विषयवस्तुको भाव वर्णन, अनुलेखन, लययुक्त शब्दका आधारमा स्वतन्त्र पद्य रचना, नमुना, समूह र स्वतन्त्र पठन र पूर्वानुमानजस्ता कार्यकलाप पनि छन् । यस्तै संरचना पहिचान, प्रश्न निर्माण, घटना वर्णन, सन्देश लेखन, भाव विस्तार, कथासार लेखन, आफूले देखे, सुने तथा अनुभव गरेका विषयमा चित्र निर्माण

र त्यसको लिखित वर्णन पनि समावेश गरिएको छ । समानान्तर कथा लेखन, श्रुतिलेखन, मौन पठन र विषयवस्तुको बोध, संरचना पहिचान, घटनाक्रम पहिचान, पाठको विषयबोधलाई पनि कार्यकलापमा समावेश गरिएको छ । यसमा कुनै दुई स्थान वा दृश्यवस्तुका मिल्दा वा नमिल्दा विषयवस्तुका बारेमा वर्णन/तुलना जस्ता क्रियाकलाप पनि समावेश गरिएका छन् । सहजकर्ताले सहजीकरण गर्नुपर्ने र आफैँले सम्पादन गर्नुपर्ने क्रियाकलापको नमुना बायाँ र दायाँ राखिएको छ ।

९. दिइएका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

- (क) मचाकाजी र तोयनाथ के के गर्न रुचाउँथे ?
- (ख) तोयनाथ किन बिरामी परे ?
- (ग) मचाकाजीले तोयनाथलाई के भनेर सम्झाए ?
- (घ) तोयनाथको व्यापार किन बिग्रियो ?
- (ङ) 'नानीशोभा नर्सरी' कथाको मुख्य सन्देश के हो ?

३. भाषिक संरचना र वर्णविन्यास

१. दिइएको अनुच्छेद पढ्नुहोस् र रातो रङ लगाइएका विशेषण शब्द टिपेर अरू नै वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस् :

सानी भाउजू क्याम्पस जानुहुन्छ । ठुलो दाइ खेतमा काम गर्नुहुन्छ । दाइले खेती गरेको पाँच वर्ष भयो । राम्रो आमदानी भएको छ । भाउजूले पनि परिश्रमको फल पाउनुभएको छ । पहिले हामी होचो घरमा बस्थ्यौं । अहिले खानलाउन धेरै काम गर्नुपर्दैन । भाउजू पनि अन्तिम मूल्याङ्कनमा अब्बल ठहरिनुभयो ।

जस्तै : सानी = सानी नानीले चित्र बनाइन् ।

पाठमा प्रयोग भएका, सिकारुले अभ्यास गरेका सामग्री र सन्दर्भबाट पाठ्यक्रममा निर्धारित भाषातत्त्वको आधारमा सन्दर्भपूर्ण प्रयोगमा जोड दिने विषयवस्तु भाषिक संरचना र वर्णविन्यासअन्तर्गत पर्छन् । शब्द तथा भाषिक संरचना पहिचान, शब्द उच्चारण, अर्थबोध र प्रयोग, पर्यायवाची र

विपरीतार्थी शब्दबोध र प्रयोग, करण तथा अकरण शब्द निर्माण तथा प्रयोगजस्ता पक्ष यसमा समेटिन्छन् । पदसङ्गति आधारमा शब्द निर्माण तथा प्रयोग, चिह्न, काल र विभक्तिको पहिचान र प्रयोगसँग सम्बन्धित क्रियाकलाप पनि समावेश गरिएका छन् । यसका लागि तह दुईको सिकाइ सामग्रीमा बायाँ नमुनाको रूपमा राखिएको विशेषणमा सहजकर्ताले सहजीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ । दायाँ राखिएको जोडा मिलाउने काम सहभागी आफैँले गर्नुपर्छ ।

२. समूह 'क' र समूह 'ख' बिच जोडा मिलाउनुहोस् :

समूह 'क'	समूह 'ख'
कस्तो ?	अलिकति
कत्रो ?	यो
कुन ?	होचो
कति ?	रातो

४. सुनाइ र बोलाइ

१. तलको पाठ सुनी ठिक भए ठिक र बेठिक भए बेठिक भन्नुहोस् :

सौरभ र सौरभी

सौरभ र सौरभीको अनुहार मात्र होइन, हाँसो र हाँवा देखे गालामा पर्ने खोपिलटो पनि मिल्थ्यो । रिसाउँदा भनबक रिस देखाउने तरिका मिल्थ्यो । हर्षित हुँदा खुसी पोह्ने शैली पनि मिल्थ्यो । विहानै सबेरै उठ्ने दुवैको बानी मिल्थ्यो ।

दुवैको जन्मदिनको मिति पनि मिल्थ्यो । नमिलोस् पनि किन ? मात्र एक मिनेटको फरकमा जन्मिएका सौरभ र सौरभी जन्मयाहा दाजुबहिनी थिए । दुवै संगसंगै मिलेर जन्मदिन मनाउँथे । अरूले भैँ केकमाथिको मैनबत्ती निभाएपछि केक काटेर होइन, केकजिकै दुईओटा पालामा दियो बालेर जन्मदिन मनाउँथे । जन्मदिनमा दियो बाल्न आमाले सिकाउनुभएको थियो । आमा भन्नुहुन्थ्यो, "जन्मदिनको यात्रा अध्यारोबाट उज्यालोतिरको हुनुपर्छ, उज्यालोबाट अध्यारोतिरको होइन । त्यसैले बलेको मैनबत्ती निभाएर होइन, दियो बालेर जन्मदिन मनाउनुपर्छ ।"

एक दिन सौरभ बगैँचाका फूलमा पानी हाल्दै थिए । सौरभीले दाइलाई जिस्क्याउँदै भनिन्, "तिमी त केटा मान्छे पो त ! केटा मान्छेले काम गर्न सहाएन ।" सौरभले भन्यो, "कुनै पनि काम केटा वा केटी मान्छेका हुँदैनन् ।

सौरभको कुरा सुनेर सौरभी मुसुक हाँसिन् । छेउमा उभिरहेका आमाबाबा पनि मुसुक हुनु भन्थे । उनीहरूको हाँसोमा मिसिएर सिङ्गो घर नै हाँसिलो भयो ।

सरस्वती प्रतीक्षा

सुनाइ र बोलाइमा वर्ण र वाक्य विभेदीकरण, लयबोध, श्रुतिरचना, श्रुतिबोध, सन्दर्भबोध, पाठको सुनाइका आधारमा प्रश्ननिर्माण र अनुमानका कार्यकलाप छन् । यसमा वस्तु वा घटना वर्णन, श्रुतिकथन, चित्रकथा वर्णन, विषयवस्तुको सार प्रस्तुति, सूचना ग्रहण र सन्देश प्रवाहजस्ता पक्ष पनि समावेश गरिएको छ । यस्तै वादविवाद, नाटकीकरण जस्ता क्रियाकलाप पनि यसमा समावेश गरिएका छन् । सहजकर्ताले सिकारुलाई सुनाइ र बोलाइसम्बद्ध क्रियाकलापमा सहयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । सिकाइ सामग्रीमा भएको बायाँ राखिएको जस्तो क्रियाकलाप पढेर सुनाउन सहजकर्ताले सहजीकरण गर्नुपर्छ । सिकारुलाई जोडी साथी बनाएर पनि सुनाइ र पढाइ अभ्यास गराउन सकिन्छ ।

५. सिर्जनात्मक अभ्यास

सिर्जनात्मक कार्य

१. दिइएका बुँदाका आधारमा निबन्ध तयार पार्नुहोस् :
- (क) हाम्रो जीवनमा खेलकुदको अति आवश्यकता पर्ने
(ख) काम गर्न शरीरका हरेक अङ्ग सबल हुनुपर्ने
(ग) शरीर तन्दुरुस्त राख्न खेलकुदको ठूलो भूमिका रहने
(घ) दौडेर खेल्ने खेलले शरीर फुर्तिलो बन्ने
(ङ) खेलकुदले शरीर स्वस्थ मात्र नभएर खेल व्यवसायमा लाग्न सकिने

पाठ पढेपछि सोहीअनुसारको अनुकरणात्मक, निर्देशित र स्वतन्त्र लेखनसँग सम्बन्धित क्रियाकलापलाई सिर्जनात्मक अभ्यासमा समावेश गरिएको छ। यसअन्तर्गत कविता लेखन, कथा लेखन, वर्णन, अनुच्छेद लेखन, निर्देशित कथा लेखन, संवाद पूर्ति,

समाचार लेखन, निर्देशित शुभकामना लेखन, प्रश्नोत्तर लेखनजस्ता क्रियाकलाप समावेश गरिएका छन्। तोकिएअनुसारका लेखनसम्बद्ध क्रियाकलाप गर्न लगाई परीक्षण गरेर आवश्यक पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने कार्य प्रत्यक्ष कक्षामा गर्नुपर्ने हुन्छ। स्वतन्त्र लेखनका लागि गृहकार्य र परियोजना कार्य दिई लेखनतर्फ उत्प्रेरित गर्ने क्रियाकलाप गराउनुपर्ने छ। तह दुईको सिकाइ सामग्रीमा दिइएका जस्ता क्रियाकलाप यसअन्तर्गत पर्छन्।

यसरी भाषा विषयमा राखिएका भाषिक तत्त्वका कुरा अन्य विषयमा पनि भाषासँग जोडेर अभ्यास गराउन सकिन्छ। सेरोफेरो, विज्ञान, सामाजिक, स्वास्थ्य, शारीरिक, सिर्जनात्मक कला विषयमा रहेका पाठ, अभ्यास र क्रियाकलाप पनि भाषिक तत्त्व विकासका लागि सहयोगी हुन्। त्यसैले ती विषयमा रहेका क्रियाकलापलाई पनि भाषा विषयमा राखिएका तरिका र विधि अवलम्बन गर्न सकिन्छ।

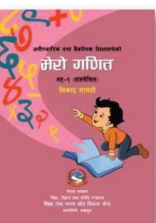
(ख) गणित

पहिलो र दोस्रो तह

पेज : १५०
विषयक्षेत्र : ट ओटा
विषयवस्तुहरू : अंक र संख्या, समय, पात्रो, जोड, घटाउ, गुणन र भाग, स्थानमान, जोर विजोर संख्या, भिन्न, लम्बाइ र दूरी, आकार, रेखाखण्ड, कोण, संख्याको क्रम, तौल, क्षेत्रफल, चित्रग्राफ र तालिका, बारग्राफ

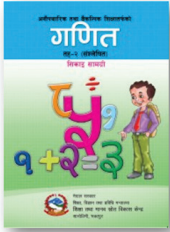
पाठ : ३० ओटा
पाठको संरचना :
 पाठको परिचय
 क्रियाकलाप
 उदाहरण
 अभ्यासका लागि प्रश्नहरू

जम्मा क्रियाकलाप र अभ्यासहरू : २८४ ओटा

गणितीय ज्ञान र सिपले मानिसको दैनिक जीवनमा प्रयोग हुने हरहिसाबलाई सही रूपमा अवलम्बन गर्न सहयोग गर्छ। यसले वैज्ञानिक अन्वेषण, अनुसन्धान, सूचना तथा प्रविधिको प्रयोगका सम्बन्धमा समालोचनात्मक सोचको विकास गर्न मद्दत गर्छ। तार्किक निर्णय दिने क्षमता विकास गर्नमा पनि महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्छ। त्यसै गरी ज्ञान, विज्ञान र प्रविधिमा भएको विकास र नवप्रवर्तनलाई

आफ्नो सन्दर्भसापेक्ष प्रयोग गर्ने तथा प्रस्तुत गर्ने सक्षमता हासिल गरी प्रविधिमैत्री समाज विकास गर्नमा गणितको भूमिका अझ महत्त्वपूर्ण छ । औपचारिक तथा अनौपचारिक शिक्षामा गणित विषयको पाठ्यक्रमको मुख्य उद्देश्य गणितीय ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति तथा सक्षमता विकास गरी दैनिक जीवनका व्यावहारिक समस्या समाधान गर्न सक्षम बनाउनु हो । साथै गणितीय तथ्यलाई आफ्ना जीवन र भोगाइसँग जोड्न सक्षम बनाउनुपनि हो ।

पेज : १८१

पाठ : २४ ओटा

विषयवस्तुहरू :

- ज्यामिति
- अंकगणित
- भिन्न, दशमलव र प्रतिशत
- समय, मुद्रा र परिमिति
- बीजगणित
- तथ्याङ्कशास्त्र

पाठको संरचना :

- पाठको परिचय
- क्रियाकलाप
- उदाहरण
- अभ्यासका लागि प्रश्नहरू

जम्मा क्रियाकलाप र अभ्यासहरू : ३१३ ओटा

अनौपचारिक शिक्षाअन्तर्गत तह एकाको गणित विषयको पाठ्यक्रम एकीकृत ढाँचामा रहेको छ भने तह दुईको पाठ्यक्रम विषयगत ढाँचामा रहेको छ । ती दुवै ढाँचाको पाठ्यक्रमलाई औपचारिक शिक्षाको उद्देश्यअनुसार नै समान स्तरको बनाउन महत्त्वपूर्ण पक्ष नछुट्ने गरी संश्लेषण गरिएको छ । त्यही संश्लेषित पाठ्यक्रममा आधारित भई गणित विषयका सिकाइ सामग्री तयार गरिएका छन् । दुवै तहको पाठ्यक्रम र सिकाइ सामग्रीमा सिकारुको क्षमता, उमेर तथा स्तरअनुकूल हुने गरी दैनिक जीवनका व्यावहारिक समस्या समाधान गर्न, समालोचनात्मक तथा तार्किक क्षमताको विकास गर्न सहयोग पुग्ने र माथिल्लो तहको सिकाइको तयारीका लागि आवश्यक पर्ने अभ्यास समेटिएका छन् । यसै गरी ज्यामिति, अङ्कगणित, नाप, तथ्याङ्कशास्त्र र बीजगणितसँग सम्बन्धित अभ्यास समावेश गरिएका छन् । गरेर सिक्ने सिद्धान्तमा आधारित भई व्यावहारिक र प्रयोगात्मक पक्षलाई ध्यान दिनुपर्ने कुरामा पाठ्यक्रम र सिकाइ सामग्रीले जोड दिएको छ । सिकारु मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई पनि बढी वस्तुगत र व्यावहारिक बनाउने प्रयास गरिएको छ । व्यावहारिक र प्रयोगात्मक सिकाइले सिकारुमा गणितप्रतिको रुचि, चाहनाको अभिवृद्धि भई पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका सिकाइ उपलब्धि हासिल हुन सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

पहिलो तहको सिकाइ सामग्रीमा म र मेरो परिवार, मेरो दैनिक जीवन, हाम्रो समुदाय, हाम्रो विद्यालय, मेरो सिर्जना, सङ्ख्याको ज्ञान, गणितका आधारभूत क्रिया, सञ्चार प्रविधि र बजारसहित आठओटा विषयक्षेत्रमा आधारित ३० ओटा पाठ राखिएका छन् । उक्त पाठमा अङ्क, सङ्ख्याको धारणा, ढाँचा, तुलना र क्रम, समय, पात्रो, घडी, जोड, घटाउ, गुणन र भागको धारणा, अङ्क सङ्ख्याको मान, भिन्न, लम्बाइ, दुरी, रेखाखण्ड, कोण, तौल, क्षेत्रफल, चित्रग्राफ, तालिका आदि अभ्यास समावेश गरिएका छन् । दोस्रो तहको सिकाइ सामग्रीमा ज्यामिति, अङ्कगणित, भिन्न, दशमलव र प्रतिशत, समय, मुद्रा र परिमिति, बीजगणित र तथ्याङ्कशास्त्रसहित छओटा विषयक्षेत्रमा २४ ओटा पाठ रहेका छन् ।

१. गणित विषयमा सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

गणित दैनिक जीवनमा धेरै प्रयोग हुने विषय हो भने अन्य विषयको अध्ययनका लागि आधारभूत ज्ञान र सिप प्रदान गर्ने विधा पनि हो । त्यसैले गणित विषयको सिकाइ सहजीकरण गर्दा दैनिक व्यावहारिक प्रयोगसँग जोडेर गर्नुपर्छ । गणित विषयको सिकाइलाई किताबमा दिइएको समस्या समाधान वा हल गर्न सक्ने बनाएर मात्र पुग्दैन । सामान्यतया सिकाइ सहजीकरण गर्दा सिकारूलाई नै सिकाइमा सक्रिय राखेर उनीहरूलाई नै छलफल (discourse/discussion) मा सहभागी गराउनुपर्छ । सिकाइ सहजीकरण गर्दा सर्वप्रथम सिकारूलाई नै सम्बन्धित विषयमा सोच्न, तर्क गर्न, आफैँ समस्याको समाधान गर्न लगाउनुपर्छ । यसो गर्दा सिकारूको मस्तिष्क सक्रिय हुन्छ । गणितीय समस्याका कारण मस्तिष्कमा सकारात्मक तनाव सिर्जना हुन्छ र सोही तनावका कारणले सहजकर्ताले गरेको व्याख्या, विश्लेषण र प्रस्तुतिलाई ग्रहण गर्न उत्प्रेरणा प्राप्त हुन्छ । सहजकर्ता मात्र सक्रिय भएर सिकाइ गराउँदा संज्ञानात्मक तहमा पनि सम्भ्रना गर्ने पक्ष मात्र बलियो हुन्छ । सिकारूले उच्च तहका सिप विकास गर्ने अवसर पाइरहेको हुँदैन । सिकारूले सोच्ने, तर्क गर्ने, कारण दिने, विश्लेषण गर्ने, मूल्याङ्कन गर्ने, दैनिक जीवनमा आइपर्ने समस्या समाधान गर्ने, जस्ता सिप विकास हुने गरी सहजकर्ताले प्रश्न सोध्ने र छलफल गराउने गर्नुपर्छ ।

तह एक र दुईका सिकाइ सामग्रीमा गणित सिकाइका लागि ठोस, अर्धठोस र साङ्केतिक गरी तीन चरण अवलम्बन गरिएको छ । त्यसैले गणित विषयमा सहजीकरण गर्दा यी तीनै चरणको अनुसरण गर्नुपर्छ ।

ठोस चरण : यस चरणमा सहजकर्ताले सिकारूलाई आफ्नो वरपरको वातावरणमा उपलब्ध वास्तविक वस्तुको अवलोकन र ती वस्तुमा गणितीय अवधारणालाई खोजी गर्ने अभ्यास गराउनुपर्छ । त्यसैले सहजीकरण गर्दा घर वा वरिपरिका वातावरणमा पाइने वास्तविक वस्तुको अवलोकन र प्रयोग गरेर सिकाइ सुरुवात गराउनु राम्रो हुन्छ ।

अर्धठोस चरण : यस चरणमा ठोस चरणमा अवलोकन र अनुभव गरिएका वस्तु, उदाहरण र अवधारणालाई चित्रको माध्यमबाट प्रस्तुति, छलफल र तुलना गर्ने गराउनुपर्छ । सहजकर्ताले सिकाइ सामग्रीमा राखिएका जस्तै चित्रको माध्यमबाट विषयवस्तुलाई थप प्रस्ट पार्न उदाहरण र अभ्यासको नमुना प्रस्तुत गर्नुपर्छ ।

साङ्केतिक चरण : यस चरणमा अर्धठोस र ठोस चरणमा अवलोकन र अनुभव गरिएका क्रियाकलापका आधारमा छलफल गराई परिभाषा वा निष्कर्ष दिने, सूत्र स्थापित गराउने, सूत्र प्रयोग गरी हिसाब गर्ने तरिका सिकाउनुपर्छ । सहजकर्ताले सिकाइ सामग्रीमा जस्तै परिभाषा र सूत्रको

प्रयोगबाट विषयवस्तुलाई थप प्रस्ट पार्न सिकारूलाई अभ्यास गराउनुपर्छ । तह एक र दुईको सिकाइ सामग्रीअनुसार सहजकर्ताले प्रत्यक्ष कक्षामा सहजीकरण गर्दा विषयक्षेत्रअनुसार निम्नानुसारका क्रियाकलाप गराउन सकिन्छ :

(क) ज्यामिति सिकाइ

ज्यामिति विषयक्षेत्रको सिकाइ सहजीकरण गर्दा घर वरपर वा सिकाइ केन्द्रको वातावरणमा भएका विभिन्न वस्तुको आकृति तथा अवलोकनबाट सुरुवात गर्नुपर्छ । जस्तै: कुना, किनारा, कोण, भुजा, क्षेत्रफल, आयतनको शिक्षणका लागि ठोस, अर्धठोस र साङ्केतिक चरणबाट विषयवस्तुलाई निष्कर्षमा पुऱ्याउनुपर्छ । त्यस्तै गरी ज्यामितीय र प्रामाणिक नापजाँचका लागि ज्यामिति बाकसका साधनको प्रयोग गर्नुपर्छ । समग्रमा ज्यामितिको सिकाइ गराउँदा परियोजना कार्य गर्न लगाई प्रस्तुतीकरण गर्न लगाउने, सूची बनाउन लगाउने जस्ता विधिहरू अपनाउनुपर्छ ।

(ख) अङ्कगणित सिकाइ

यस विषयक्षेत्रमा देवनागरी सङ्ख्याको सिकाइ गर्दा वास्तविक वस्तु, वेसटेन ब्लक वा बेसटेन पत्ति वा सिन्काका मुठाहरू वा पैसाहरूलाई गणना गर्न लगाउने, गणना गरिएका कुराहरूलाई अङ्क र अक्षरमा लेख्न लगाउने, देवनागरी सङ्ख्याहरूलाई हिन्दुअरेबिक सङ्ख्यासँग जोडा मिलाउने वा सँगसँगै भन्न र लेख्न लगाउने क्रियाकलाप समावेश गरी एकीकृत रूपमा सिकाइ सहजीकरण गर्नुपर्छ । जोड, घटाउ, गुणन, भाग जस्ता गणितका आधारभूत क्रिया सिकाइ गराउँदा व्यावहारिक समस्याको उठान गरी सोही समस्यामा छलफल गराउँदै गणितीय ज्ञान र सिप विकास गराउनुपर्छ ।

(ग) नाप सिकाइ

नाप विषयक्षेत्रको सिकाइ सहजीकरण गर्दा व्यावहारिक उदाहरणको उठानबाट कोठा वा घर वरपर पाइने वास्तविक वस्तुको अप्रमाणिक (non-standardized comparison) नापलाई प्रमाणिक (standardized comparison) नापसँग तुलना गराउनुपर्छ । क्षेत्रफल, आयतन, दुरी, परिमिति, समय आदि सिकाइ गराउँदा विषयवस्तुलाई वास्तविक जीवनमा पाइने वस्तुसँग जोडेर सहजीकरण गर्नुपर्छ । समय सिकाइ गराउँदा सम्बन्धित समयको पात्रो र घडीलाई प्रमुख साधनको रूपमा प्रयोग गरिन्छ । यसैको आधारमा समयसम्बन्धी व्यावहारिक समस्यामा केन्द्रित भई सिकाइ सहजीकरण गर्नुपर्छ ।

(घ) तथ्याङ्कशास्त्र सिकाइ

तथ्याङ्कशास्त्र सिकाइ सहजीकरण गर्दा घरायसी कारोवार, दैनिक रूपमा किराना पसलमा गरिने बिक्री

र किनमेल आदिको सहयोगबाट सिकारुलाई बिल र बजेट तथा मूल्यसम्बन्धी ज्ञान र सिप विकास गराउन सकिन्छ। बारग्राफ र तालिका निर्माणका लागि व्यावहारिक क्रियाकलापलाई परियोजना कार्य, समूह कार्य, व्यक्तिगत कार्य गराई प्रयोगात्मक रूपमा सिकाइ सहजीकरण गर्नुपर्छ।

(ड) बीजगणित सिकाइ

बीजगणित अङ्कगणितको सामान्यीकरण हो। त्यसैले बीजगणितको सिकाइ सहजीकरण गर्दा अङ्कगणितका उदाहरणलाई साङ्केतीकरण गर्दै बीजगणितका धारणामा स्थानान्तरण गरी शिक्षण गर्नुपर्छ। शिक्षण सहजीकरण गर्दा कागजका पत्ती, लेखाचित्र (Graph paper), तराजु आदि सामग्रीद्वारा प्रयोगात्मक रूपमा गरेर सिकने वातावरण प्रदान गर्नुपर्छ।

२. सिकाइ सामग्रीका क्रियाकलापमा सहजीकरण

दुवै तहको गणित विषयको सिकाइ सामग्रीमा राखिएका अभ्यासमध्ये ७५ प्रतिशत सिकारु स्वयमूले सिक्नुपर्ने र २५ प्रतिशत मात्र आमने सामने विधिबाट सहजकर्ताले सिकाइ सहजीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ। त्यसैले सिकारुलाई प्रत्यक्ष सिकाइमा उनीहरूले नबुझेका कुरा बुझाउने र थप सिकाइका लागि तयार गर्ने कार्य गर्नुपर्छ। साथै सबै सिकारुको स्वाध्ययन वा स्वनिर्देशित क्रियाकलाप आफैं गर्न नसक्ने पनि हुन सक्छन्। यस्तो अवस्थामा त्यस्ता सिकारुलाई गणितका आधारभूत सिपमा प्रत्यक्ष सिकाइमा सहयोग गर्नुपर्ने हुन सक्छ। दुवै तहको सिकाइ सामग्रीमा सिकारु आफैले गर्ने, अभिभावकको सहयोगमा गर्नुपर्ने, सहजकर्ताको आंशिक वा पूर्ण सहयोगमा सिकाइ गर्ने गरी क्रियाकलाप राखिएका छन्। सहजकर्ताको सजिलोका लागि यहाँ केही नमुनासहित स्पष्ट गरिएको छ। यसैलाई आधार बनाएर गणित सिकाइ सामग्रीको सहजीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ।

(क) सिकारुले आफैं अध्ययन (स्वाध्ययन) र अभ्यास गर्ने क्रियाकलाप

 क्रियाकलाप ४ लेख्ने अभ्यास गरौं :

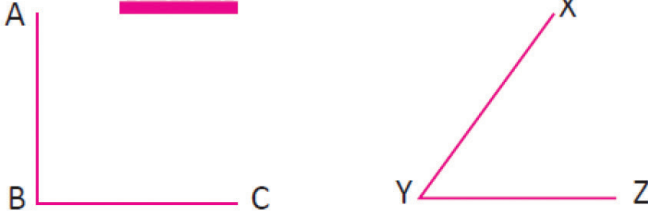
(क) तल तालिकामा दिइएका विन्दु जोडेर १ देखि ९ सम्मका सङ्ख्याहरू लेख्नुहोस् :

१	१	१	१	१
२	२	२	२	२
३	३	३	३	३
४	४	४	४	४
५	५	५	५	५
६	६	६	६	६
७	७	७	७	७
८	८	८	८	८
९	९	९	९	९

गणित सिकाइ सामग्रीमा दुई बालबालिका र गुलाबी रङमा निर्देशन भएका क्रियाकलाप सिकारु स्वयमूले स्वअध्ययन र अभ्यास गर्ने हुन्। सहजकर्ताले त्यस्तो प्रतीक र रङ सङ्केत राखिएका क्रियाकलापमा सिकारुलाई आफैं पढ्न, बुझ्न र अभ्यास गर्नलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्छ। कतिपय क्रियाकलापमा गुलाबी रङले लेखेका निर्देशन मात्र पनि छन्। त्यस्ता क्रियाकलाप पनि सिकारुले स्वअध्ययन गरेर अभ्यास गर्नुपर्छ। यसका लागि सहजकर्ताले आवश्यक सहयोग

गरिदिनुपर्छ । नमुनाका लागि पहिलो तहको सिकाइ सामग्रीमा राखिएको यस किसिमको क्रियाकलाप बायाँ देख्न सक्नुहुन्छ । त्यसमा अङ्क १ देखि ९ सम्म लेखनका लागि थोप्ला सङ्केतमा देखाइएका अङ्क छन् । त्यसलाई सिकारु स्वयमूले अभ्यास गर्नुपर्छ । यसै गरी दोस्रो तहमा राखिएका यस किसिमका क्रियाकलाप दायाँ हेर्न सक्नुहुन्छ । उक्त क्रियाकलापमा कोणलाई चाँदले नापेर त्यसको प्रकार लेख्ने काम सिकारु स्वयमूले गर्नुपर्ने हुन्छ । यस्ता क्रियाकलापमा सहजकर्ताले सिकारुलाई नै स्वयम् अभ्यास गर्नका लागि प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । जटिल अभ्यासमा सिकारुले साथीको सहयोग पनि लिन सक्ने उपाय सहजकर्ताले बताइदिनुपर्छ । सिकारुले गरेको अभ्यासलाई रुजु गर्ने वा जाँच गर्ने कार्य सहजकर्ताको हो ।

1. तल दिइएका कोण चाँदको प्रयोग गरी नापेर हेर्नुहोस् र तिनीहरूको प्रकार लेख्नुहोस् :

(ख) अभिभावकको सहयोगमा सिकाइ गर्ने क्रियाकलाप

क्रियाकलाप २ :

तपाईंको घरमा भएको कुनै जग, कसौंटी, ग्यालिनमध्ये कुनै एक भाँडो लिनुहोस् । घरमा भएका एउटा गिलास लिनुहोस् । गिलासभरि पानीले सो भाँडो कति पटकमा भरिन्छ ? पत्ता लगाउनुहोस् । भाँडाको क्षमता गिलासको भन्दा कति ठुलो रहेछ, पत्ता लगाउनुहोस् ।

दुवै तहको सिकाइ सामग्रीमा सिकारुले अभिभावकको आशिक वा पूर्ण सहयोगमा सिक्न सक्ने क्रियाकलाप राखिएका छन् । यस्ता क्रियाकलापलाई चिन्न सजिलो होस् भनेर अभिभावकसहित दुई बालबालिका र पहुँलो रडमा निर्देशन दिइएको छ । यस्तो

क्रियाकलाप सहजकर्ताले सिकारुलाई घरमा अभिभावकको सहयोगमा सिक्नका लागि प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । नमुनाका लागि पहिलो तहको सिकाइ सामग्रीमा राखिएको यस किसिमको क्रियाकलाप बायाँ देख्न सक्नुहुन्छ । त्यसमा पानी नापेर कुन भाँडाको क्षमता कति हो भनेर पत्ता लगाउने क्रियाकलाप छ । यस्तो क्रियाकलापमा अभिभावकको सहयोग लिनु राम्रो र व्यावहारिक हुन्छ । साथै यसबाट

5. तपाईंको घर वरपर निर्मित संरचनामा बनेका कोण पहिचान गर्नुहोस् र ती कोण समकोण, अधिककोण वा न्यूनकोण कुन हुन् छुट्याउनुहोस् :

अभिभावकलाई पनि सिकाइ गर्न सहज हुन्छ । यसै गरी दोस्रो तहमा राखिएको यस किसिमको क्रियाकलाप दायँ हेर्न सक्नुहुन्छ । उक्त क्रियाकलापमा घर वरपर निर्मित संरचनामा बनेका कोणको पहिचान गर्ने कुरा छ । यस्ता क्रियाकलाप सिकारुले घरमा नै अभिभावकसँग बसेर अभ्यास गर्न सक्छन् । यस्तो अभ्यासले गणितलाई व्यवहारसँग जोडेर सिकने वातावरणसमेत तयार गर्छ । यसरी अभिभावकको सहयोगमा सिकाइ गरेका क्रियाकलापलाई प्रत्यक्ष कक्षामा आदान प्रदान गराउने, जाँच गरी आवश्यक सुधार र प्रोत्साहन गर्ने काम सहजकर्ताको हो ।

(ग) शिक्षक वा अन्य व्यक्तिको आंशिक सहयोगमा सिकाइ गर्ने क्रियाकलाप

 २. सात बजेको घडीको चित्र बनाउनुहोस् ।

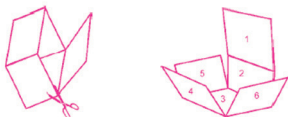

दुवै तहको गणित सिकाइ सामग्रीमा सिकारुले शिक्षक वा अन्य व्यक्तिको आंशिक सहयोगमा सिकनुपर्ने क्रियाकलाप राखिएका छन् । यसका लागि सिकाउने व्यक्तिसहित दुई बालबालिका र निलो रङको सङ्केत प्रयोग गरिएको छ । कतिपय अवस्थामा निलो रङमा लेखिएका निर्देशन मात्र पनि छन् । यस्तो अवस्थामा सहजकर्ताले आंशिक रूपमा क्रियाकलापका लागि सहयोग

गर्ने हो भनेर बुझ्न आवश्यक हुन्छ । यस्ता क्रियाकलापमा सिकारुलाई सुरु गर्न सहजकर्ताको सहयोग आवश्यक हुन सक्छ । त्यसैले सहजकर्ताले नमुना प्रस्तुत गरेर प्रस्ट गरिदिनुपर्ने हुन्छ । नमुनाअनुसार क्रियाकलाप पूरा गर्न सिकारुलाई नै प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । क्रियाकलापको जटिलताअनुसार सिकारुलाई पटक पटक सहयोग गर्नुपर्ने पनि हुन सक्छ । नमुनाका लागि पहिलो तहको सिकाइ सामग्रीमा राखिएको यस किसिमको क्रियाकलाप बायाँ देख्न सक्नुहुन्छ । त्यसमा घडी बनाउन सिकारु आफैले सके पनि तोकिएका समयमा सुई देखाउन कठिन हुन सक्छ । यस्तो अवस्थामा सहजकर्ताले उदाहरण प्रस्तुत गरेर प्रस्ट गरिदिनुपर्छ । यसै गरी दोस्रो तहमा राखिएको यस किसिमको क्रियाकलाप दायँ हेर्न सक्नुहुन्छ । उक्त क्रियाकलापमा सिकारुलाई आंशिक सहयोग आवश्यक हुन्छ । अधिकांश कार्य सिकारु स्वयमूले गर्नुपर्ने हुँदा निलो रङमा निर्देशन दिइएका क्रियाकलाप सिकारुलाई सिकाइ सहज गर्न बाटो देखाउने मात्र हुन् । त्यसैले क्रियाकलापमा अधिकांश अध्ययन र अभ्यास सिकारु स्वयमूले गर्नुपर्ने हुन्छ ।

क्रियाकलाप ३

चित्रमा देखाइएजस्तै जुता प्याकिड गर्ने बट्टा वा अरू कुनै यस्तै बट्टा लिनुहोस् । अब उक्त बट्टालाई कैची वा चक्कुले काटेर हेर्नुहोस् :

(घ) सहजकर्ताको पूर्ण सहयोगमा सिकाइ गर्ने क्रियाकलाप

पाठ ५ जोडको धारणा

छलफल गर्नुहोस् :

प्रिन्साको घरमा ३ ओटा स्याउ थिए । उनकी आमाले १ किलो स्याउ किनेर ल्याउनुभएछ । भाँडामा खन्याउँदा ४ ओटा रहेछ । अब जम्मा कति ओटा स्याउ भए ?

दुवै तहको गणित सिकाइ सामग्रीमा सिकारुले शिक्षकको पूर्ण सहयोगमा सिक्नुपर्ने क्रियाकलाप राखिएका छन् । यस्ता क्रियाकलाप सिकारुलाई नयाँ अवधारणा दिन, गणितीय सिप विकास गर्न, अभ्यास गर्ने तरिका सिकाउन, गणित सिकाइका तीन चरण ठोस, अर्धठोस र साङ्केतिक चरण अवलम्बन गरेर अवधारणासहित

सिकाइ प्रक्रिया अघि बढाउन आवश्यक हुन्छ । यस्ता क्रियाकलापलाई चिन्नका लागि सहजकर्तासहित दुई बालबालिका र रातो रङको सङ्केत प्रयोग गरिएको छ । रातो रङको निर्देशनबाट दिइएका क्रियाकलापमा सिकारुलाई सहजकर्ताको पूर्ण सहयोग आवश्यक हुन्छ । यसका लागि प्रत्यक्ष सत्रको सिकाइ आवश्यक हुन्छ ।

नमुनाका लागि पहिलो तहको सिकाइ सामग्रीमा राखिएको यस किसिमको क्रियाकलाप बायाँ देख्न सक्नुहुन्छ । त्यसमा जोडको अवधारणा सिकाइका लागि ठोस र अर्धठोस वस्तुको प्रयोगसहित सिकाइ क्रियाकलाप प्रस्तुत गरिएको छ । साङ्केतिक चरणबाट सिकाइ गर्न सहजकर्ताको पूर्ण सहयोग र प्रत्यक्ष कक्षा आवश्यक हुन्छ । यसै गरी दोस्रो तहमा राखिएको यस किसिमको क्रियाकलाप दायाँ हेर्न सक्नुहुन्छ । उक्त क्रियाकलापमा हातलागी आउने गुणनसम्बन्धी हिसाबको उदाहरण प्रस्तुत गरिएको छ । उदाहरणमा राखिएको कुरालाई सहजकर्ताले प्रस्ट गराउने र यस्तै अन्य उदाहरण प्रस्तुत गरेर प्रत्यक्ष सिकाइमा बुझाउनुपर्ने हुन्छ । यसो गर्दा सिकारुले अवधारणासहित सिकाइ गर्न सक्छन् ।

6.3 गुणन (Multiplication) (हातलागी आउने)

उदाहरण 1

एक वर्षमा 365 दिन हुन्छ भनिन्छ । यस्तै 15 वर्षमा जम्मा कति दिन हुन्छन् होला ?

समाधान

$$\begin{array}{r} 365 \\ \times 15 \\ \hline 1825 \\ + 3650 \\ \hline 5475 \end{array}$$

चरण 1 : 15 को एकको स्थानको अङ्क 5 ले 365 लाई गुणन गरौं ।

$$\begin{array}{r} \boxed{3} \boxed{2} \\ 365 \\ \times 5 \\ \hline 1825 \end{array}$$

(ग) हाम्रो सेरोफेरो

पहिलो तह

पेज : १७५
विषयक्षेत्र : १० ओटा
पाठ : २३ ओटा
पाठको लेखन : कथा, गीत, प्रबन्ध, निबन्ध, संवाद,
प्रयोगात्मक कार्य आदि
पाठमा क्रियाकलापहरू :

☐ परिचय दिने	☐ पठन र बोध
☐ प्रश्नोत्तर	☐ लेखाइ अभ्यास
☐ चित्र वर्णन	☐ शारीरिक व्यायाम
☐ अभिनय	☐ नमूना सामग्री निर्माण
☐ तालिका भर्ने	☐ तपाईंले कति सिक्नु भयो ? आफैले गरेर

पहिलो तहको हाम्रो सेरोफेरो सिकाइ सामग्रीमा सामाजिक, विज्ञान तथा वातावरण, स्वास्थ्य, शारीरिक र सिर्जनात्मक कला विषय एकीकृत रूपमा समेटिएको छ। यस सामग्रीमा म र मेरो परिवार, हाम्रो दैनिकी, हाम्रो समुदाय, हाम्रो विद्यालय, हाम्रा वरपरका जीवजन्तु, हाम्रो वातावरण, हाम्रो सिर्जना, हाम्रो संस्कृति, सञ्चार, प्रविधि र बजार तथा हाम्रो संसार गरी १० ओटा विषयक्षेत्रमा २३ ओटा पाठ छन्।

ती विषयवस्तु र पाठ कथा, गीत, कविता, प्रबन्ध, निबन्ध, संवाद आदि विधामा प्रस्तुत गरिएका छन्। सिकाइका लागि परिचय दिने, प्रश्नोत्तर, चित्र वर्णन, अभिनय, तालिका भर्ने, पठन बोध, लेखन अभ्यास, शारीरिक व्यायाम, प्रयोगात्मक कार्य र आफैले गरेर हेर्नुहोस् जस्ता मुख्य सिकाइ क्रियाकलाप छन्। क्रियाकलापलाई सहजीकरण गर्न चारओटा प्रतीक र रङ सङ्केतलाई आधार बनाइएको छ। साथै दिइएका क्रियाकलाप सहजीकरण गर्न अपनाउनुपर्ने सामान्य प्रक्रिया यसप्रकार छन् :

१. परिचय दिने

एकाइ १

म र मेरो परिवार

पाठ १. हाम्रो परिचय

(क) परिचय गीत गाउनुहोस् र त्यसै गरी आफ्नो परिचय गनुहोस् :

नमस्कार,
सीता मेरो नाम
पढ्ने लेख्ने काम
अधिकारी घर
गैराटोल घर ।

नमस्कार,
नोर्नु मेरो नाम
पढ्ने लेख्ने काम
तामाङ हो घर
भाकगाउँ घर ।

यो क्रियाकलाप खेल गीतको माध्यमबाट आफ्नो परिचय दिन, नाता भन्न, पेसा, खानेकुरा तथा पोषण आदिमा प्रयोग गरिएको छ। यो क्रियाकलाप गीतको माध्यमबाट भए गीत सँगसँगै गाउन सिकाउनुपर्छ। खेलको माध्यमबाट भए खेलका नियम बताउनुपर्छ। खेलमा सावधानी अपनाउने कुराको सुनिश्चित गरेर मात्र खेलाउनुपर्छ। खेल र गीत पूरा भएपछि विषयवस्तु र सन्देशमा छलफल गर्दै प्रस्ट गराउनुपर्छ। खेललाई आफ्ना साथीभाइसँग खेल्नका लागि प्रोत्साहित गर्नुपर्छ। गीतलाई घरमा अभिभावक र अन्यलाई

सुनाउने, सँगसँगै गाउने र त्यसको सन्देशमा छलफल गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्छ।

२. प्रश्नोत्तर

(ग) कथा सुन्नुहोस्, पढ्नुहोस् र बुझ्नुहोस् :

निशा छिमेकी साथीहरूसँग गट्टा खेल्दै थिइन् । आमाले निसालाई खाना खान बोलाउनुभयो । निशाले हात धोइन् र आमाबुवासँगै बसेर खाना खाइन् । छिमेकी काकाको खेत रोपाईं थियो । उनका आमाबुवा खेत रोपाईंमा मेला जानुभयो ।

भोलिपल्ट निशाको खेत रोपाईं थियो । काकाकाकी पनि रोपाईंमा मेला आउनुभयो । यसरी परम गर्दा काम गर्न सजिलो हुने रहेछ । यो कुरा निसाले केन्द्रमा साथीहरूलाई सुनाइन् ।

उत्तर भन्नुहोस् :

- (अ) निशाको सँग खेल्दै थिइन् ?
- (आ) निशाको आमाबुवा कहाँ जानुभयो ?
- (इ) परम कोसँग गरिन्छ ?
- (ई) तपाईंको छिमेकमा पनि परम हुन्छ ?

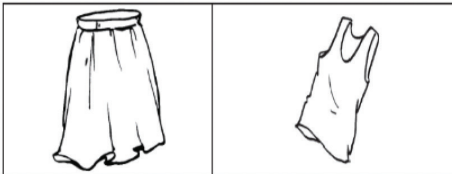
यो क्रियाकलापअन्तर्गत उत्तर भन्नुहोस्, प्रश्न गर्नुहोस्, घरमा सोध्नुहोस् आदि नाममा निर्देशन राखिएका छन् । प्रश्नोत्तर क्रियाकलापलाई अभिभावक, साथी, सहजकर्तालगायत पाठमा उल्लेख भएका सम्बन्धित व्यक्तिसँग सोधेर मौखिक रूपमा भन्ने भए भन्न लगाउनुपर्छ । लेख्नुपर्ने भए लेख्न लगाउनुपर्छ । पढेर बुझेर लेख्नुपर्ने पाठहरूमा प्रत्यक्ष कक्षामा सहजकर्ताले सहयोग गर्नुपर्छ । चित्र अवलोकन गर्ने पाठमा त्यसको आधारमा उत्तर भन्न वा लेख्न लगाउनुपर्छ । सहपाठीको उपलब्धताको अवस्थामा जोडीमा प्रश्नोत्तरको अभ्यास गराउनुपर्छ । व्यक्तिगत रूपमा स्वप्रश्नोत्तरको माध्यमबाट गर्नसमेत प्रोत्साहित गर्नुपर्छ ।

३. चित्र वर्णन

यो क्रियाकलापअन्तर्गत पाठमा दिइएका चित्र व्यक्तिगत, जोडी र समूहमा अवलोकन गर्न लगाउनुपर्छ । सहजकर्ताले चित्रसँग सम्बन्धित छोटो उत्तर आउने प्रश्न निर्माण गरी छलफल र प्रश्नोत्तर गराउनुपर्छ । चित्र कोरी रड भर्ने जस्ता क्रियाकलाप पनि यसैभित्र पर्छन् । त्यस्तो अवस्थामा चित्र कोर्न र रड भर्ने अभ्यास गराउनुपर्ने हुन्छ । चित्रलाई पानामा तयार गर्ने, घर, कक्षा आदिमा प्रदर्शन

(ज) मिल्दो रड भर्नुहोस् :

हाम्रो सेरोफेरो - पहिने तह

५

(ग) हेर्नुहोस् र बुझ्नुहोस् :

विजुलीबाट खाना पकाउन सकिन्छ । त्यस्तै अरू के केबाट खाना पकाउन सकिन्छ ? चित्र हेरी छलफल गर्नुहोस् ।

पेज ४७

गर्न लगाउनुपर्छ । कुनै कुनै अवस्थामा सादा पाना दिएर चित्र बनाउने, रङ्ग भर्नेसहित सबैको पाना सङ्कलन गरेर कभर पेज राखेर किताब बनाइदिनुपर्छ । चित्रलाई वर्णन गरेर लेख्न लगाउनुपर्छ ।

४. अभिनय

(भ) अभिनय गर्नुहोस् :

चिनेको पाहुना आउँदा कस्तो व्यवहार गर्नुपर्छ र नचिनेको पाहुना आउँदा कस्तो व्यवहार गर्नुपर्छ साथी मिलेर कथाको जस्तै अभिनय गर्नुहोस् ।

पाठमा भएका अभिनय क्रियाकलापमा तोकिएका पात्र बनेर अभिनय वा भूमिका निर्वाह गर्न लगाउनुपर्छ । घर छिमेकमा साथीहरू मिलेर पनि अभिनय गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । अभिनय क्रियाकलापले सिकाइलाई सहज

बोध गराउन सहयोग गर्न भएकाले अभिनय प्रदर्शन गरिसकेपछि विषयवस्तुमा आधारित प्रश्नोत्तर गर्दै प्रस्ट गराउनुपर्छ ।

४. तालिका भर्ने

(ख) आफ्नो सिकाइ केन्द्रको सरसफाइको अवस्था अवलोकन गरी तलको तालिका भर्नुहोस् :

क्र.सं	विवरण	सफा छ	फोहोर छ
१	आफू बस्ने कक्षाकोठा		
२	शौचालय		
३	पानीको धारा		
४	खेलने चउर		
५	पुस्तकालय		
६	फूलबारी		

तालिका भर्ने क्रियाकलापलाई सहज बनाउन सिकारुलाई निर्देशन दिइएको हुन्छ । यस्तो क्रियाकलाप सिकारु स्वयमूले गर्ने अभ्यास बढी छन् । दिइएको प्रतीक सङ्केतअनुसार सिकारुलाई व्यक्तिगत वा समूहमा कार्य गर्न प्रोत्साहित गर्नुपर्छ । आवश्यक भएको अवस्थामा नमुना पनि प्रस्तुत गरिदिनुपर्छ । सिकारुलाई आफूले भरेको तालिकालाई एकआपसमा जाँच लगाउन सकिन्छ । प्रत्यक्ष सत्रमा सहजकर्ताले पनि जाँचिदिन सक्नुहुन्छ ।

५. पठन र बोध

यो क्रियाकलाप अरूले पढेको, भनेको सुन्ने, आफैँले पढ्ने र बुझ्ने कार्यका लागि राखिएको छ । हेर्ने, सुन्ने र पढ्ने क्रियाकलाप पनि छन् । यस्ता कुरा सुरुका पाठमा सहजकर्ताले पढेर सुनाउनुपर्छ । सुनेको आधारमा ठाउँ ठाउँमा प्रश्न गर्दै सिकारूमा बुझाइ भए नभएको यकिन गराउनुपर्छ । पढ्दा बुझेर पढ्नका लागि प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । पढ्ने नमुनाको रूपमा मनमनै पढ्ने, बिस्तारै पढ्ने विभिन्न तरिका सिकाउनुपर्छ । बुझेर पढ्नका लागि हरेक वाक्यमा भएका शब्दको अर्थ र छोटो

प्रश्न बनाएर उत्तर भन्ने तरिका पनि सिकाउनुपर्छ । साथी, अभिभावकको समक्ष पनि पढेर सुनाउन प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । पाठहरू पढेर प्रश्नोत्तर गर्ने, लेख्ने अभ्यास गर्न पनि सहजीकरण गर्नुपर्छ ।

६. लेखाइ अभ्यास

यो क्रियाकलाप पाठ पढेर लेख्ने, छोटो प्रश्नको उत्तर लेख्ने, अनुच्छेद लेख्ने, खाली ठाउँ भर्ने, स्वतन्त्र लेख्ने, तालिका भर्ने आदि कार्यका लागि राखिएका छन् । यसले सिकारूको लेखाइ पक्षलाई जोड दिन्छ । पाठ र सन्देशलाई बुझेर लेखनलाई प्रोत्साहन गर्छ । लेखन कार्य प्रायः व्यक्तिगत कार्य हुन् । लेखनको जटिलताको आधारमा साथीसँग सल्लाह गरेर, अभिभावकसँग सोधेर, सहजकर्तासँग सोधेर लेखन लगाउन पनि सक्नुहुन्छ । स्वतन्त्र लेखनलाई चित्र हेरेर, अवलोकन गरेर, छलफल गरेर आफ्ना

(ग) कथा सुन्नुहोस्, पढ्नुहोस् र बुझ्नुहोस् :

निशा छिमेकी साथीहरूसँग गट्टा खेल्दै थिइन् । आमाले निसालाई खाना खान बोलाउनुभयो । निशाले हात धोइन् र आमाबुवासँगै बसेर खाना खाइन् । छिमेकी काकाको खेत रोपाईं थियो । उनका आमाबुवा खेत रोपाईंमा मेला जानुभयो ।

भोलिपल्ट निशाको खेत रोपाईं थियो । काकाकाकी पनि रोपाईंमा मेला आउनुभयो । यसरी पर्म गर्दा काम गर्न सजिलो हुने रहेछ । यो कुरा निसाले केन्द्रमा साथीहरूलाई सुनाइन् ।

उत्तर भन्नुहोस् :

- निशाको संग खेल्दै थिइन् ?
- निशाको आमाबुवा कहाँ जानुभयो ?
- पर्म कोसँग गरिन्छ ?
- तपाईंको छिमेकमा पनि पर्म हुन्छ ?

शशो बरोफरो - पहिला तह

२२

पाठ २

प्रकोप र हाम्रो सुरक्षा

(क) हेर्नुहोस्, पढ्नुहोस् र उत्तर लेख्नुहोस् :

आगाको लष्काले भेट्न सक्छ । यसरी निहुरिएर हिँड्नु राम्रो हुन्छ । ओही । टुली हुरी यतास पो चल्यो । यस्तो वेनामा त सुरक्षित ठाउँमा बस्नुपर्छ ।

शशो बरोफरो - पहिला तह

३९

बुझाइ लेखनका लागि प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । लेखाइलाई शुद्ध, स्पष्ट, क्रमबद्ध, सरल बनाउन सहजकर्ताले उदाहरण दिने, सिकारुले लेखेको कुरालाई हेरेर मिलाउनेसहित सहयोग गर्न आवश्यक हुन्छ ।

७. शारीरिक व्यायाम

यो क्रियाकलाप शारीरिक तन्दुरुस्ती राख्नका लागि खेलका अभ्यासको रूपमा राखिएका छन् । यसलाई चित्र हेरेर आफैं अभ्यास गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । प्रत्यक्ष सिकाइ सत्रमा शारीरिक अभ्यास सिकाउनुपर्छ । साथीहरू मिलेर खेल्ने, खेलकुदका कार्यक्रम अवलोकन गर्ने, सहभागी हुनेजस्ता कार्यमा सिकारुलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । खेलका नियम र सिप सम्बन्धित खेलाडीबाट सिक्ने, अभ्यासमा सहभागी हुने, अवलोकन गर्ने जस्ता कार्यका लागि प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । खेलबाट शरीर चुस्त र दुरुस्त हुने, शारीरिक तथा बौद्धिक विकासमा सहयोग हुने पक्षलाई प्रत्यक्ष सत्रमा छलफल गर्दै प्रस्ट गराउनुपर्छ ।

आँसो । जमिन हल्लियो । भुईँचालो आए जस्तो छ । भुईँचालो आउँदा भान्नु हुन्न । सुरक्षित ठाउँमा बस्नुपर्छ ।
पानी परेको दिन । जसरी यति ठूलो माछो आयो ? अ पक्का पनि पहाडमा ठूलो पानी पयो । खोला तर्न येलमा निकै होस पुऱ्याउनुपर्छ । खोला नघटी तर्न खोज्दा बसाउन सक्छ । रामी यतै बस्नुपर्छ । माछो पहिरो, भुईँचालो, आगलागी, हुरीयतास, चट्याङ प्राकृतिक प्रकोप हुन् । यस्ता प्रकोक्याट बच्न होसियार हुनुपर्छ । सुरक्षित ठाउँमा बस्नुपर्छ ।

उत्तर लेख्नुहोस् :

(अ) तपाईं भूकम्प आएका बेलासा जसरी आफनो सुरक्षा गर्नुहुन्छ ?

उत्तर :

(आ) बाढीबाट बच्न के गर्नुपर्छ ?

उत्तर :

(इ) हुरीयतास चलेको बेलासा जघाभायी हिँड्दा के के खतरा हुन सक्छ ?

उत्तर :

(ई) चट्याङबाट बच्न के गर्नुपर्छ ?

उत्तर :

३५

हाछा सराफेरा - पहिला तह

द. नमुना सामग्री निर्माण

(ड) माटाका खेलौना बनाउनुहोस् :

माटाका पात, डल्लामा प्वाँख, सिन्का, गेडागुडी आदि जोडेर खेलौना बनाउनुहोस् र रङ लगाउनुहोस् :

१२० हासो संस्कारो - पहिलो तह

यो क्रियाकलाप माटो र कागजबाट नमुना सामग्री निर्माण गर्ने सिप विकासका लागि राखिएका छन् । यो प्रयोगात्मक क्रियाकलाप हो । यो क्रियाकलाप गर्दा पाठमा दिइका अभ्यासका लागि आवश्यक सामग्री जुटाउनुपर्छ । आवश्यक प्रयोगात्मक चरण सिकाउनुपर्छ । कागज र माटोबाट यस्तै प्रयोगात्मक कार्य घरपरिवार, छिमेक, साथीबाट सिक्नका लागि प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । प्रत्यक्ष कक्षामा सिकाइ गराउँदा दिइएका प्रतीकअनुसार अभ्यास गराउनुपर्छ । सिकारुले तयार गरेका सामग्रीलाई कक्षामा प्रदर्शन गराउने व्यवस्था गरी प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । यस्ता सामग्री साटफेर गरी सिकारुलाई नै लैजान दिनुपर्छ ।

९. तपाईंले कति सिक्नुभयो ? आफैं गरेर हेर्नुहोस् :

(क) तपाईं पुस्तकालय कसरी प्रयोग गर्नुहुन्छ ? तपाईंले प्रयोग गर्ने तरिकालाई टिक चिह्न लगाउनुहोस् :

क्र.सं	पुस्तकालय प्रयोगको तरिका	गठ्ठु वा गर्दित
१	एउटा पुस्तक पढिसकेपछि मात्र अर्को पुस्तक पढ्छु ।	
२	पुस्तक जहाँबाट फिकेको हो त्यहीँ राख्छु ।	
३	आफूले पढेको पुस्तकको डायरीमा सूची बनाउँछु ।	
४	पुस्तक पढ्दा जतनसाथ पाना पल्टाउँछु ।	
५	पुस्तक पढ्दा नबुझेका कुरा सहजकर्तासँग सोध्छु ।	

८२ हासो संस्कारो - पहिलो तह

प्रत्येक एकाइको अन्त्यमा सिकाइको स्वमूल्याङ्कन र अभ्यासका लागि यस्ता क्रियाकलाप राखिएका छन् । यसअन्तर्गत राखिएका क्रियाकलापलाई सिकारु स्वयमूलाई अभ्यास गर्नका लागि प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । क्रियाकलापमा दिइएको प्रश्न र निर्देशन स्पष्ट नभएको अवस्थामा सहजीकरण

गरिदिनुपर्छ । यस क्रियाकलापले सिकारुको स्वमूल्याङ्कन तथा सिकाइ उपलब्धि हासिल हुन सकेनसकेको अवस्था पहिचान गर्न मदत गर्छ । सिकाइ हासिल गर्न नसकेको अवस्थामा थप सिकाइ सहयोग वा उपचारात्मक सिकाइ सहयोग आवश्यक हुन्छ । सिकारु स्वयमूले आफ्नो मूल्याङ्कन गर्ने अभ्यास भएकाले सिकारुले आत्ममूल्याङ्कन गर्ने अवसर प्रदान गर्छ ।

दोस्रो तह

विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा, स्वास्थ्य, शारीरिक र सिर्जनात्मक कला :

पेज : २३८
पाठ : २६ ओटा
विषयहरू : ५ ओटा विषयहरू समायोजन
१. विज्ञान तथा प्रविधि : ८ ओटा
२. सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा : ७ ओटा
३. स्वास्थ्य : ४ ओटा
४. शारीरिक : ४ ओटा
५. सिर्जनात्मक कला : ४ ओटा
पाठको लेखन संरचना : कथा, गीत, प्रबन्ध, निवन्ध, संवाद, प्रयोगात्मक कार्य
 क्रियाकलाप, अभ्यास र परियोजना कार्यहरू
जम्मा क्रियाकलाप र अभ्यासहरू : २५५ ओटा

तह दुईमा उल्लिखित पाँचओटा विषयका लागि एउटै सिकाइ सामग्री विकास गरिएको छ। सबै विषय गरी २६ ओटा पाठ रहेका छन्। जसमध्ये विज्ञान तथा प्रविधि विषयअन्तर्गत वैज्ञानिक प्रक्रिया, सूचना र सञ्चार, सजीव र वातवरण, जीवहरूको वर्गीकरण, जीवन प्रक्रिया, पदार्थ, दैनिक जीवनमा शक्ति, हाम्रो पृथ्वी गरी आठओटा विषयक्षेत्र रहेका छन्। सामाजिक तथा मानव मूल्य शिक्षाअन्तर्गत हामी र हाम्रो समुदाय, हाम्रा मानव मूल्य

मान्यता, नागरिक चेतना, सामाजिक समस्या र समाधान, हाम्रो विगत, हाम्रो आर्थिक क्रियाकलाप, हाम्रो पृथ्वीसहित सातओटा विषयक्षेत्र रहेका छन्। स्वास्थ्य विषयअन्तर्गत व्यक्तिगत स्वच्छता, वातावरणीय सरसफाइ, खाना र पोषण तथा रोग, धूमपान र मद्यपान गरी चारओटा विषयक्षेत्र रहेका छन्। शारीरिकअन्तर्गत कवाज र शारीरिक व्यायाम, एथलेटिक्स र जिम्नास्टिक, साधारण स्थानीय खेल तथा योगासन गरी चारओटा विषयक्षेत्र रहेका छन्। सिर्जनात्मक कलाअन्तर्गत रेखाचित्र र रङ, छपाइ, माटाको काम र निर्माण कार्य, गायन र वादन तथा नृत्य र अभिनय गरी चारओटा विषयक्षेत्र रहेका छन्।

उल्लिखित पाँच विषयका २६ ओटा पाठलाई सिकाइ सामग्रीमा दिइएको क्रमअनुसार अध्ययन र सिकाइ गराउन उपयुक्त हुन्छ। समग्रमा सबै विषयका पाठको लेखन कथा, कविता, प्रबन्ध, संवाद, चिठी आदि शैलीमा सम्बन्धित विषयको विषयवस्तु राखेर तयार गरिएका छन्। पाठ र त्यसमा राखिएका अभ्यास क्रियाकलापमा आधारित छन्। हरेक पाठमा सान्दर्भिक चित्र राखिएका छन्। ती चित्र कुनै पाठमा सिकाइको सुरुवात गर्नका लागि हेर्नुहोस् र छलफल गर्नुहोस् जस्ता निर्देशनसहित राखिएका छन्। सिकारुलाई सिकाइ सहजीकरण गर्दा पाठमा दिइएका प्रतीक, रङ सङ्केत र निर्देशनलाई आधार बनाएर गर्नुपर्छ। पाँचओटै विषयको सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउन विभिन्न प्रकारका क्रियाकलाप राखिएका छन्। ती समग्र क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न दिइएको तरिका अपनाउन आवश्यक हुन्छ।

१. पठन र बोध

विषयवस्तुलाई बोध गर्न पठन आवश्यक हुन्छ। यहाँ प्रायः सबै पाठका लागि पठन सामग्री राखिएको छ। त्यस्तो पठन सामग्री कुनै कथा, कुनै निबन्ध, कुनै प्रबन्ध, कुनै संवाद वा कविता विधामा प्रस्तुत गरिएको छ। यसरी राखिएका पाठलाई दिइएको सङ्केत र निर्देशनअनुसार सिकाइ सहजीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ। यसका लागि सिकारुलाई दिइएको पाठ व्यक्तिगत, जोडी वा चार पाँच जनाको समूहमा पढ्न लगाउनु उपयुक्त हुन्छ। पढ्ने कार्यलाई कहिले मौन वा कहिले सस्वर वाचनका रूपमा गराउनु राम्रो हुन्छ। पढ्ने क्रममा बुझेर पढ्ने, छलफल गरेर पढ्ने जस्ता कार्यले विषयवस्तुलाई बोध गर्न मद्दत गर्छ। पढिसकेपछि एक एक अनुच्छेद पढेर सुनाउन लगाउने गर्दा गति, यति र लय मिलाएर पढाइ गर्ने सिप विकास हुन्छ। पढेका कुरा बुझाउन पनि सिकारुलाई नै लगाउने गर्नुपर्छ। यसले सिकारुमा विषयवस्तुको बोधको अवस्था चित्रण गर्छ। उनीहरूको बुझाइको आधारमा सहजकर्ताले विषयवस्तुमा आवश्यक थपघट गर्न सकिन्छ। सहजकर्ताले पाठहरूमा रहेका अभ्यासलाई बुझाइ गर्न सहयोग गर्ने खालका प्रश्नोत्तर, छलफल र एकअर्कोमा बुझाइ गराउने अभ्यास गराउनु राम्रो हुन्छ। पाठमा राखिएका चित्रमा पनि छलफल गराउँदा प्रशस्त अनुभव र विचार आउन पाउँछन्। पाठको अन्त्यमा सहजकर्ताले पाठको विषयवस्तु, सिकाइ उपलब्धिलाई आधार बनाएर थप स्पष्ट हुने गरी सारांश प्रस्तुत गर्ने, बुँदा टिपोट गराउने, आवश्यक परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य गराउने जस्ता कार्य गराउन सक्नु हुन्छ। यसले विषयवस्तुमा गहन ज्ञान, धारणा र सिप विकास गर्न मद्दत गर्छ।

एकाइ १ **वैज्ञानिक प्रक्रिया**

कथा पढ्नुहोस् र छलफल गर्नुहोस् :

खुल्लुली नै खुल्लुली

सञ्जीव सिकाइ केन्द्रमा जदि थिए। बिहानैदेखि घाम चर्केको थियो। उनलाई गर्मी भयो। उनी आफ्नो रुखमुनि बसे। एकैछिनमा टाउको छाम्दै सञ्जीव आया। भन्दै उठे। उनले सोचे, “मलाई कसैले बुझ्गाले हिर्कायो।” उनले यताउता हेरे। त्यहाँ बरपर कोही थिएन। उनलाई त्यहाँ बस्न डर लाग्यो। उनी त्यहाँबाट हिँड्नै लागेका थिए। फेरि पछाडिबाट ठवाकक आवाज आयो। उनले हतपत्त

२. प्रश्नोत्तर अभ्यास

१. कथाका आधारमा प्रश्नहरूको उत्तर लेख्नुहोस् :

(क) सञ्जीव आफ्ना रुखमुनि किन बसेका थिए ?

(ख) सञ्जीवलाई टाउकामा केलै हिर्काएको थियो ?

(ग) पाकेको आँप माथितिर नगएर किन भुईँतिर खस्यो ?

(घ) पाकेको आँप गुलियो हुन्छ भन्ने कुरा विद्यार्थीहरूले कसरी थाहा पाए ?

(ङ) सबै विद्यार्थीलाई के कुराको खुल्लुली भयो ?

(च) वैज्ञानिक प्रक्रिया भनेको के हो ?

(छ) अरू तीन ओटा यस्तै प्रश्न बनाएर उत्तर लेख्नुहोस्।

सिकारुमा पाठमा राखिएका अभ्यासको बोध यकिन गर्न प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् क्रियाकलाप राखिएका छन्। यसका लागि सिकारुलाई दिइएका प्रश्न पढेर सुनाउन लगाउने, व्यक्तिगत, जोडी वा समूहमा उत्तर मौखिक भन्न लगाउने जस्ता कार्य गराउन लगाउन सकिन्छ। यस्तै प्रश्नको उत्तर कापीमा लेख्न लगाएर

विषयवस्तुको बोध गराउन सकिन्छ । यो एक किसिमको सिकारु मूल्याङ्कन पनि हो । सिकारुले व्यक्त गरेको विचारका आधारमा थप सिकाइका लागि प्रोत्साहन गर्न पनि यो साधनको प्रयोग गर्नु पर्छ ।

३. खाली ठाउँ भर्ने

आफलाई जाँच्नुहोस् :

१. निम्न शब्द छानी खाली ठाउँ भर्नुहोस् :

सूँच्नु, वैज्ञानिक, सावधानी, अवलोकन, ज्ञानेन्द्रिय, चारु

(क) अवलोकन गर्दा को महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ ।

(ख) प्रयोगशालामा अपनाउनुपर्छ ।

(ग) प्रयोगशालामा रहेका रसायन र हुँदैन ।

(घ) घटना वा वस्तुका बाहिरी गुणहरू बाट थाहा पाउन सकिन्छ ।

यसप्रकारका क्रियाकलाप सिकारुमा विषयवस्तुको बोध भयो वा भएन भनी परीक्षण गर्न विभिन्न पाठमा राखिएका छन् । यस्ता क्रियाकलाप सिकारु स्वयमूलाई व्यक्तिगत रूपमा अभ्यास गर्न प्रोत्साहित गर्नुपर्छ । यसरी अभ्यास गरिएका कुरालाई सिकारुबिच एक आपसमा साटासाट गर्न लगाएर रुजु गर्ने र सहजकर्ताले सही जवाफ बताइ दिनुपर्ने अवस्था पनि हुन सक्छ ।

४. जोडा मिलाउने

वस्तुगत प्रश्नान्तर्गत विषयवस्तुअनुसार यस किसिमका क्रियाकलाप समावेश गरिएका छन् । यस्ता क्रियाकलाप सिकारु स्वयमूलाई अभ्यास गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । विषयवस्तुका आधारमा सहजकर्ता स्वयमूले पनि जोडा मिलाउ क्रियाकलाप तयार गरेर सिकारुलाई अभ्यास गराउन सकिन्छ ।

२. जोडा मिलाउनुहोस् :

कार्बोहाइड्रेट्स	चाउचाउ
प्रोटिन	घिउ
भिटाभिन	मकै
अल्पपोषक खानेकुरा	रोडागुडी
चिल्लो पदार्थ	मेवा

५. बहुविकल्प प्रश्न

२. दिइएका उत्तरमध्ये सही उत्तर छान्नुहोस् :

(क) पानी जमेको अवस्थालाई के भनिन्छ ?

(अ) तरल (आ) ठोस (इ) ग्याँस

(ख) पानीको गुण कुन होइन ?

(अ) बगनु (आ) जस्तो भाँडामा राख्यो त्यस्तै आकार हुनु (इ) स्वाद हुनु

(ग) सजीबलाई सास फेर्नका लागि तलका मध्ये केको आवश्यकता पर्छ ?

(अ) पानी (आ) हावा (इ) माटो

यस किसिमका अभ्यासमा एउटा प्रश्न दिइएको हुन्छ । उत्तरहरू विकल्पका रूपमा तीनदेखि चारओटा राखिएका हुन्छन् । तीमध्ये एउटा सही उत्तर हुन्छ । सिकारुले चिनेर ठिक उत्तरमा तोकिएको चिह्न लगाउनुपर्ने हुन्छ । यस्ता अभ्यासलाई व्यक्तिगत रूपमा गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । क्रियाकलाप गर्नका लागि सहजीकरण आवश्यक हुन सक्छ । यस्ता अभ्यास सहजकर्ता

स्वयमूले बनाएर पनि सिकारुलाई थप अभ्यास गराउन सकिन्छ । यस किसिमको बहुविकल्प भएका वस्तुगत प्रश्नले सिकारुलाई विषयवस्तुको बुझाइ विशिष्ट बनाउन मदत गर्छ ।

६. संवाद

सिकारुलाई अभ्यासमा कुराकानीका माध्यमबाट धारणा बसाउन संवादका क्रियाकलाप राखिएका छन् । ती संवादहलाई स्वअध्ययन गर्न लगाउनुपर्छ । यसपछि तोकिएका पात्रको जिम्मेवारी सिकारुमा बाँडफाँट गर्न लगाएर भूमिका निर्वाह क्रियाकलाप गराउनुपर्छ । यसरी अभिनयको माध्यमबाट कुराकानी गर्नाले सिकारुलाई विषयवस्तुको बोध गराउन सकिन्छ । संवाद क्रियाकलाप गरिसकेपछि यस्तै संवाद तयार गर्न लगाएर विषयवस्तुमा उनीहरूको सिर्जनात्मक क्षमता बढाउन सकिन्छ ।

संवाद पढौं :

(स्थान : सिकाइ केन्द्रको बगैँचा, पात्रहरू : तह दुईका विद्यार्थी (अमृत, सलिना, लखन, आलम, रेखा, मञ्जरी, सदीक्षा, दिकीलगायत अन्य सबै सहभागी सिकारु)

सलिना : साथीहरू, यो बगैँचामा हेरौं त ! हामीले के के देख्न सक्छौं ?

अमृत : सलिनाले कस्तो कुरा गरेको ! बगैँचामा विरुवा त देखिन्छ नि, अरु के देखिनु र ?

सदीक्षा : होइन अमृत, बगैँचामा विरुवाका साथमा जनावर पनि रहेका हुन्छन् नि । यहाँ हेर न, यो फूलमा पुतली बसेको छ ।

७. अनुभवका आधारमा बुँदा टिपोट र वर्णन

२. कथामा दिइएका घटना जस्तै तपाईंले अनुभव गर्नुभएको अचम्म लाग्ने कुरा कापीमा बुँदागत रूपमा लेखी घर परिवार र साथीसँग आदान प्रदान गर्नुहोस् ।

यस्ता क्रियाकलापमा विषयवस्तुका आधारमा सिकारुले आफ्नो घरपरिवार, समुदाय र समाजमा

अनुभव गरेका कुरा बुँदागत रूपमा टिपोट गर्न लगाउनुपर्छ । त्यस्ता टिपोटलाई साथी तथा अभिभाकसँग आदान प्रदान गर्नका लागि उत्प्रेरित गराउनुपर्छ । यसरी आदान प्रदान गर्दाका अनुभव र प्रतिक्रियालाई कक्षामा प्रस्तुत गर्ने अवसर पनि दिन सक्नुहुन्छ । यसो गर्दा सिकारु बिचका अनुभव साटासाट गर्ने अवसर सिर्जना भई नयाँ कुरा सिक्न सक्छन् ।

८. अवलोकन गरी तालिका निर्माण

यसप्रकारका क्रियाकलापमा सिकारुलाई विषयवस्तुअनुसार अवलोकन गर्न लगाउन सक्नुहुन्छ । यस्तै अध्ययन र अनुभव गरेर दिइएको तालिकामा भर्न लगाउनु सक्नुहुन्छ । तालिकामा दिइएको शीर्षकलाई पढ्न लगाएर बुझाइ प्रस्ट गर्न सहयोग गर्नुपर्ने हुन सक्छ । तालिका तयार गर्न साथी र अभिभावकको सहयोग लिन सकिने कुरा पनि सम्झाउनुपर्छ । यस्तो तालिकालाई सन्दर्भ हेरेर प्रदर्शन गर्न लगाउन पनि सकिन्छ । यसका लागि न्युजप्रिन्ट, चार्टपेपर, साइनपेन, मार्कर, टेप जस्ता सामग्री प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

क्रियाकलाप १

तपाईंको घरमा भएका सामग्रीहरू अवलोकन गर्नुहोस् र तिनका गुण तलको उदाहरण जस्तै गरी तालिका बनाई भर्नुहोस् :

जस्तै :

क्र.सं	सामग्रीको नाम	आकार कस्तो छ ?	रङ्ग कस्तो छ ?	छाम्दा कस्तो छ ?	केवाट बनेको छ ?	उपयोग
१	गुन्ठी	आयताकार	सेतो	खस्रो र नरम	पराल	बस्न र बिस्कन सुकाउन
२						

९. अवलोकन र प्रयोग

क्रियाकलाप : ५

तपाईंको घर वा बासस्थान नजिकै रहेको बगैँचामा जानुहोस् । बगैँचामा रहेका जनावर र विरुवाविचको गतिविधि अवलोकन गर्नुहोस् । यहाँ रहेका जनावर र विरुवाहरूले कसरी एकअर्कासाथ सहयोग पुऱ्याइरहेका छन् । साथीहरूबिच छलफल गरी तलको तालिका कापीमा तयार गरी भर्नुहोस् :

जीव	वातावरणमा भूमिका
गँड्यौला	माटालाई खुकुलो बनाई उर्वरा शक्ति बढाउनु

प्रयोग जस्ता क्रियाकलापलाई परियोजना कार्यका रूपमा दिनुपर्छ । परियोजना कार्यलाई अरू विषयमा दिए जसरी नै अभ्यास गर्न लगाउन सक्नुहुन्छ । विज्ञान तथा प्रविधि विषयमा अवलोकन र प्रयोगको अभ्यास बढी गर्न आवश्यक हुन्छ । यस्ता कार्यले सिकारुलाई व्यावहारिक बुझाइ गराउन र तथ्यमा आधारित सिकाइ गर्न मदत गर्छ ।

यसप्रकार क्रियाकलापमा सिकारुलाई विषयवस्तुमा आधारमा आआफ्नो परिवेशमा अवलोकन गर्न उत्प्रेरित र प्रोत्साहित गर्नुपर्छ । प्रयोग गरेर अनुभव गरेका कुरालाई बुँदागत रूपमा टिपोट र आवश्यकतानुसार तालिकामा तयारी गरी प्रस्तुति गर्न लगाउनुपर्छ । अवलोकन र

क्रियाकलाप : ३

परियोजना कार्य : मेरुदण्ड भएका र मेरुदण्ड नभएका पाँच पाँचओटा जनावरको फोटो सङ्कलन गरी चार्टपेपरमा तल देखाए जस्तै तालिका बनाई दाँस्नुहोस् । यसरी तयार गरिएको तालिकालाई कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

मेरुदण्ड भएका जनावर	मेरुदण्ड नभएका जनावर

१०. सामग्री सङ्कलन र प्रयोग

क्रियाकलाप :

आफ्नो वरपर पाइने माटो, ढुङ्गा, बालुवा, चिनी, नून, फिट्करी, काठको घुल आदि जम्मा गर्नुहोस् । यी वस्तुमध्ये कुन कुन पानीमा घुल्दैन होला ? अनुमान गर्नुहोस् । त्यसपछि परीक्षण गर्नुहोस् । यसका लागि एउटा भाँडामा पानी लिनुहोस् । सङ्कलन गरेका वस्तु एक एक गरी पानीमा राखेर चलाउनुहोस् । वस्तु घुल्यो कि घुलैन, अवलोकन गर्नुहोस् । प्रयोगका आधारमा प्राप्त नतिजालाई तालिकामा भर्नुहोस् ।

विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन तथा स्वास्थ्य शिक्षा, स्वास्थ्य, सार्वजनिक र स्थानीयस्तरको जम्मा - दोस्रो तह

क्र.सं	वरनुजो नाम	अनुमान (घुल्छ होला / घुल्दैन होला)	आएको नतिजा (घुल्यो / घुलैन)
१	माटो		
२	चिनी		
३			
४			

यस किसिमका क्रियाकलापमा सिकारुलाई विषयवस्तुअनुसार आफ्ना परिवेशमा उपलब्ध हुन सक्ने सामग्री सङ्कलन गर्न लगाउन सकिन्छ । यसरी सङ्कलन गरिएका सामग्रीबाट नमुना सामग्री विकास गर्न लगाएर प्रदर्शन गर्न लगाउन सकिन्छ । यसले उनीहरूलाई विषयवस्तुको ज्ञानसहित सिप विकास गराउँछ । कतिपय विषयवस्तुमा सिकारुको सिप नै विकास गराउन आवश्यक

हुन्छ । त्यसैले यस्ता कार्यका लागि अभ्यास गर्न नै उत्प्रेरित गर्नुपर्छ । जस्तै हात धुने चरण पढ्ने भन्दा पनि प्रयोग गर्न जान्नु उनीहरूको जीवनका लागि अत्यावश्यक हुन्छ ।

११. पढेर पत्ता लगाउने

सिकारुलाई पाठमा भएका विषयवस्तु पढ्न लगाएर पत्ता लगाउने क्रियाकलाप गराउन सक्नु हुन्छ । यसै गरी उनीहरूले वातावरणमा देखेका, सुनेका, सोधेर पत्ता लगाएका क्रियाकलाप पनि अभ्यास गराउन

सक्नुहुन्छ । यसो गर्दा उनीहरूले विषयवस्तुको गहिरिएर अध्ययन र खोज तथा अनुसन्धान गर्ने बानीको विकास हुन्छ । खोज तथा अनुसन्धान कार्यले उनीहरूलाई विषयवस्तुको बुझाइ गहन रूपमा गराउन मदत गर्छ । नयाँ सिर्जना गर्न सक्ने बनाउँछ । यसरी खोज गरेर पत्ता लगाएका कुरा एकआपसमा साटासाट गर्ने अवसर दिनुपर्छ ।

क्रियाकलाप : १

पत्रपत्रिका हेर्नुहोस् र त्यहाँ भएका मुख्य मुख्य घटना वा समाचारको सूची बनाएर कक्षामा प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

१२. सूची निर्माण

२. तपाईंको गाउँमा विज्ञान र प्रविधिको के के विकास भएको छ, सोधखोज गरी सूची बनाउनुहोस् :

यस्तो क्रियाकलापमा विषयवस्तुअनुसार अवलोकन गरेका, अनुभव गरेका, सोधखोज गरेका कुरा, घटना वा समाचारलाई सूची बनाई प्रस्तुति गर्न लगाउन सकिन्छ । यसले उनीहरूलाई मुख्य मुख्य कुरा छनोट गरी सूची बनाउने सिप विकास गराउँछ । साथै विषयवस्तुलाई समय, सन्दर्भ र परिवेशअनुसार सङ्गक्षिप्त वा विस्तृत रूपमा वर्णन तथा लेख्ने क्षमता विकास गराउँछ । यसरी अभ्यास गरिएका क्रियाकलापलाई एकआपसमा आदान प्रदान गराउन आवश्यक हुन्छ ।

१३. सिर्जनात्मक वर्णन

५. सूचना तथा सञ्चारको प्रयोगले दैनिक काममा कसरी सहज बनाउँछ, व्याख्या गर्नुहोस् ।

यसप्रकारका क्रियाकलापमा विषयवस्तुअनुसार आफ्नो परिवेश वा वातावरणमा भएका वस्तु अवलोकन, आफूले हासिल गरेको अनुभव, भोगेका घटना तथा चित्रहरूको

माध्यमबाट सिर्जनात्मक वर्णन गर्न सक्छन् । त्यसैले सिकाइ क्रमबद्धताको सिद्धान्तअनुसार विषयवस्तुमा स्मृति, बोध, प्रयोग, विश्लेषण, मूल्याङ्कनपछिको सिर्जना गर्ने चरणसम्म पुऱ्याउन मदत गर्छ ।

क्रियाकलाप : ५

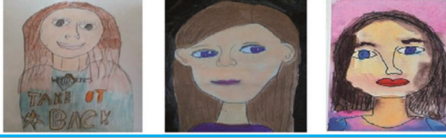

परियोजना कार्य : पुरानो पुलक वा कापीको पानामा तपाईंको वरिपरि पाइने फरक फरक विन्याको पात खोजेर राख्नुहोस् । सुकेपछि टेपले टाँस्नुहोस् । सादा कापीमा सबै पातको चित्र बनाएर त्यसको वरिमा लेख्नुहोस् । अभिभावक र शिक्षकलाई देखाउनुहोस् ।

१४. रेखाचित्र, रङ, चित्र छलफल र वर्णन

मुहार चित्र (Portrait)

कुनै पनि व्यक्तिको मुहार चित्र बनाउनुलाई पोर्ट्रेट भनिन्छ । चित्र सुरु गर्नुभन्दा पहिले आफ्नो साथीको मुहार कस्तो छ, अवलोकन गर्नुपर्छ । मुहार चित्र बनाउँदा आफ्ना साथीलाई नमुना राखेर चित्र कोर्ने प्रयास गर्नुपर्छ ।

विषयवस्तुअनुसार पाठ र अभ्यासमा चित्र समावेश गरिएका छन् । ती चित्रलाई व्यक्तिगत, जोडी वा समूहगत छलफल गराई मौखिक रूपमा वर्णन गर्न लगाउनुपर्छ । चित्रमा

हरेकका विचार, दृष्टिकोण फरक फरक हुन सक्छन् । एउटा चित्रले हजारौं शब्द बोल्छ । त्यस्ता शब्द सिकारुमा अन्तरनिहित हुन्छन् । चित्रमाथिको मन्थनले नयाँ विचार निकाल्न मदत गर्छ । विचारलाई साभ्ना बनाई समान बुझाई बनाउन मदत गर्छ । सिर्जनात्मक अभ्यासका रूपमा दैनिक चित्र बनाएर आफ्ना अभिव्यक्ति पनि लेख्न प्रोत्साहित गर्न सकिन्छ । साथै सिकाइ सामग्रीमा भएका चित्रमा आफ्ना विचार लिखित रूपमा लेखेर प्रस्तुत गर्न पनि लगाउन सकिन्छ । यसै गरी सिर्जनात्मक कला विकास गर्न रेखाचित्र कोर्ने, रङ भर्ने, स्थानीय सामग्रीबाट रङ बनाउने अभ्यास पनि गराउनुपर्छ । यस्तो कार्यलाई विषयवस्तुसँग जोडेर सिकाइ गराउँदा अझ प्रभावकारी हुन्छ ।

१५. गायन, वादन, नृत्य, अभिनय र खेल

यस क्रियाकलापले सिकारुमा रहेको अन्तरनिहित प्रतिभा प्रष्फुटन हुने अवसर प्रदान गर्छ । त्यसैले पाठमा राखिएका कविता, गीत गायनमा अवसर दिनुपर्छ । सिकारूसँग वादनसम्बन्धी सिप प्रस्तुत गर्ने

क) चित्रमा देखाइएजस्तै गरी मादलमा हिकाई बोल निकाल्नुहोस् :

१. घी

२. फत्

३. ताइ

४. तक

अवसर पनि दिनुपर्छ । स्थानीय मौलिक बाजा बजाउन सिकनका लागि प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । सिकारुलाई गीत, कविता, निबन्ध, कथा आदि रचना गर्नका लागि प्रोत्साहन गर्दै प्रस्तुत गर्ने अवसर दिनुपर्छ । लोक भाखा, लोकगीत खोज्ने र गाउने जस्ता मौलिक पक्षलाई विकास गर्न प्रोत्साहित गर्नुपर्छ । गीतसँगै नाचन र विभिन्न अवस्था भल्कने अभिनय गर्न लगाउनुपर्छ । अभिनयले पाठका विषयवस्तु, गाउँ समाजका समसायिक विषयवस्तु, समस्याहरूको समाधान गर्ने उपायसहित गर्न लगाउँदा सिकारुलाई अझ सिर्जनात्मक बढाउँछ । यसै गरी स्थानीय खेल खेल्ने तरिका अभ्यास गराउने, चलनचल्तीका खेलको नियम भन्ने र खेल्ने अभ्यास गराउनुपर्छ ।

१६. अभियानमूलक कार्य

क्रियाकलाप : २

बालसङ्गठनको सक्रियतामा तपाईंको समुदायमा रहेका बाटो, धारा, कुवा, पोखरी, चौर जस्ता प्राकृतिक सम्पदा सरसफाइ अभियान चलाउनुहोस् । त्यस अभियानमा अभिवाकलाई आमन्त्रण गरी सहभागी गराउनुहोस् ।

परियोजना कार्यका रूपमा विभिन्न जनचेतनामूलक कार्य गर्ने गरी क्रियाकलाप पनि राखिएका छन् । जस्तै : बाटो, धारा, कुवा,

पोखरी, चौर, सावर्जनिक स्थलको सरसफाइ अभियान चलाउने आदि । यस्ता क्रियाकलाप गराउनुपूर्व गरिरहेको समयमा र गरिसकेपछि गर्नुपर्ने कार्यको सूची बनाउने, आवश्यक पूर्व अभ्यास गर्ने जस्ता सिकाइ गराउन आवश्यक हुन्छ । विभिन्न विषयमा सिकेका नयाँ अभ्यासलाई समुदायमा आदान प्रदान गर्न, समय समयमा चेतनामूलक कार्य गर्नका लागि प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । बालविवाह, लैङ्गिक हिंसा, दुर्व्यवहार, भेदभाव जस्ता सामाजिक कुरीतिका सवालमा पनि सचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यमा सरिक हुन प्रोत्साहन गर्नुपर्छ ।

१७. कवाज, शारीरिक व्यायाम, योगासन

यस्ता क्रियाकलाप अध्ययनभन्दा पनि नियमित रूपमा अभ्यास गर्नका लागि हुन् । त्यसैले सिकाइ सामग्रीमा भएका कवाज र शारीरिक व्यायामको तरिका

क्रियाकलाप २

चित्रमा जस्तै शरीरलाई दायीतर्फ फर्कने अभ्यास आठदेखि दश पटकसम्म अभ्यास गर्नुहोस् ।

अभ्यास गर्न सिकाउनुपर्छ । नियमित व्यायाम र कवाजका फाइदामा छलफल गरी प्रस्ट गराउनुपर्छ । भाइ बहिनीलाई पनि यस्ता क्रियाकलाप गराउन प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । एथलेटिक्स र जिम्नास्टिक्समा राखिएका क्रियाकलाप चाहिँ सहजकर्ताको निगरानीमा अभ्यास गराउनु राम्रो हुन्छ । योगासन र प्राणायामको अभ्यास गराउँदै यसका फाइदा प्रस्ट गराउनुपर्छ ।

१८. छपाइ, माटो र निर्माणको काम

स्लाब (slab method) विधिबाट माटामा बुट्टा बनाउने तरिका

स्लाब विधिबाट माटाका भाँडा बनाउनुका साथै ती स्लाबमा विभिन्न बुट्टा कोरेर त्यसलाई अफ आकर्षक बनाउन सकिन्छ । यसरी बनाइएका पाता (slab) मा अगाडि नै वा पाताहरू जोडिसकेपछि बुट्टा बनाउन सकिन्छ ।

यस किसिमको क्रियाकलापबाट आँखा र हातको सम्बन्ध राम्रोसँग विकास हुन्छ । त्यसैले सिर्जनात्मक कार्यका लागि माटो, पिठो, कागज, बट्टाबट्टी आदि सामग्रीबाट

पुनर्प्रयोग गर्न सकिने सामग्री बनाउन लगाउन सक्नुहुन्छ । यसअन्तर्गत छपाइ, डिजाइन, बुट्टा, माटाको विभिन्न आकृति, वस्तु, तार, कागज, बट्टाबट्टीको प्रयोग गरेर सामग्री निर्माण कार्य गर्न लगाउन सकिन्छ । यस्तो सिर्जनात्मक कार्य गर्दा खेर फालिएका सामग्रीलाई पुनर्प्रयोग गर्ने कुरामा जोड दिनुपर्छ । सामग्री कलात्मक बनाएर आमदानीको स्रोत बनाउन सकिने उपाय पनि बताउनुपर्छ ।

१९. स्वमूल्याङ्कन

यसअन्तर्गत आफूलाई जाँच्नुहोस् क्रियाकलाप राखिएको छ । यी क्रियाकलाप सिकारुको स्वमूल्याङ्कन कार्यका लागि हो । यस्ता क्रियाकलाप प्रत्येक एकाइको अन्त्यमा राखिएको छ । यस्ता क्रियाकलाप सिकारुलाई व्यक्तिगत रूपमा गर्न लगाउनुपर्छ ।

उनीहरूले अभ्यास गरेको कुरालाई एकआपसमा साट्न लगाएर जोडीमा जाँच र छलफल गर्न लगाउन सकिन्छ । साथै सहजकर्ताले नमुना परीक्षण गरेर सुझाव दिनु राम्रो हुन्छ ।

आफूलाई जाँच्नुहोस् :

१. पाठका आधारमा खाली ठाउँमा मिल्ने शब्द भर्नुहोस् :

- (क) हामी साथीहरू मिलेर सिकाइ केन्द्र जान्छौं । (पढ्न, घुम्न)
 (ख) गाउँ टोलमा धेरै छन् । (हवाई मैदान, घरहरू)
 (ग) हामी छिमेकमा गरेर बस्नुपर्छ । (मेलमिलाप, झगडा)

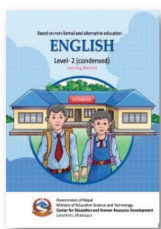
(घ) अङ्ग्रेजी भाषा (English Language)

पहिलो र दोस्रो तह

पेज : २०८
 युनिट : १७ ओटा
 हरेक पाठको सुरु : Getting started
 Listen and sing
 हरेक पाठमा : अभ्यास र क्रियाकलापहरू

- Reading
- Grammar
- Listening
- Speaking
- Writing

जम्मा क्रियाकलाप र अभ्यासहरू : २८७ ओटा

सिकारुले अङ्ग्रेजी भाषालाई एक अन्तर्राष्ट्रिय भाषाको रूपमा सिकने छन् । यसका लागि अनौपचारिक शिक्षातर्फको तह एकमा १२८ र तह दुई मा १६० कार्यघण्टा छुट्टयाइएको छ । जसमध्ये २५ प्रतिशत प्रत्यक्ष साक्षात्कार र ७५ प्रतिशत स्वनिर्देशित सिकाइमार्फत सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउने अपेक्षा रहेको छ ।

तह एकको सिकाइ सामग्रीमा ११ ओटा विषयक्षेत्र (Themes) रहेका छन् । ती विषयक्षेत्रमा Alphabet,

Me and My family, My daily life, My School, Our Environment, My Belongings, Our Culture, Communication Technology and Market, Fruits and Vegetables, Hobbies

and Interest, Birds and Animals रहेका छन् । तह दुईमा १७ ओटा एकाइसहित पाठ रहेका छन् । यसअन्तर्गत प्रत्येक एकाइमा भाषाका चारओटा सिप Listening, Speaking, Reading and Writing तथा व्यवहारकुशल सिप विकास हुने गरी प्रशस्त क्रियाकलाप समावेश गरिएका छन् । यस सामग्रीमा सहजकर्ताको पूर्ण तथा आंशिक सहयोगमा सहजीकरण हुने क्रियाकलाप मात्र उल्लेख गरिएको छ । अभिभावक र स्वनिर्देशित क्रियाकलाप अन्य विषयमा उल्लेख गरिएका तरिका र निर्देशनअनुसार सहजीकरण गर्न सकिन्छ ।

पेज : १५८

थिम : ११ ओटा

थिम : Alphabet, Me and my family, My daily life, My School, Our environment, My belongings, Our culture, Communication technology and market, Fruits and Vegetables, Hobbies and Interest, Birds and animals

पाठ र क्रियाकलापहरू :

- Listen and sing
- Listen and chant
- Listen and practice
- Speaking activities
- Reading activities
- Writing activities
- Self-assessment

जम्मा क्रियाकलाप र अभ्यासहरू : २१० ओटा

1. Listening activities (Listen and Sing / Listen and Chant/ Listen and Practice etc.)

तह एक

यस क्रियाकलापको मुख्य उद्देश्य गीतको माध्यमबाट अङ्ग्रेजी वर्णमालाका अक्षर र उच्चारण हुने ध्वनिको परिचय गराउनु हो । यो क्रियाकलाप गर्दा सहजकर्ताले पहिले दुई चारपटक गीत गाएर सुनाउने, त्यसपछि सहजकर्ता र सिकारु दुवैले सँगै गाउने अभ्यास गर्नुपर्छ । यसपछि सिकारुलाई सामूहिक तथा व्यक्तिगत रूपमा पटक पटक स्वयम् गाउने अभ्यास गराउन सकिन्छ । Listen and Practice क्रियाकलापको उद्देश्य सिकारुमा सुनाइ सिपको विकास गरी सोही सुनाइसम्बन्धी

1.1 Activity 1.1.1: Listen and Practice.

Date

Hello, Good morning,
I am Amar.

Hi, Good morning
Amar, I am Anjali.

Anjali, Look at
there. Your friend
is coming.

Activity 1.1 Listen and Sing (A to D)

Ant on an apple /a/, /a/, /a/
 Ant on an apple /a/, /a/, /a/
 Ant on an apple /a/, /a/, /a/

A- A- A says /a/, /a/, /a/.
 Boy with a bag /b/, /b/, /b/
 Boy with a bag /b/, /b/, /b/
 Boy with a bag /b/, /b/, /b/
 B-B-B says /b/, /b/, /b/

क्रियाकलापलाई बोलाइमा समेत अभ्यास गराउनु हो । यस्ता क्रियाकलाप गराउँदा सिकारूमा भाषिक प्रकार्य (Language Function) तथा शब्दावलीको बोध हुन्छ । यसप्रकारको क्रियाकलाप गराउँदा Practice in Pair क्रियाकलापमा समेत कम्तीमा चार पटकसम्म सिकारूलाई बोलाइसम्बन्धी अभ्यास गराउनुपर्छ । श्रव्य सामग्री वा सहजकर्ताको सहयोगमा सुनेर पनि सिकारूले यस्ता क्रियाकलाप गर्न सक्छन् ।

यसरी क्रियाकलाप गराउँदा Initial, middle and final letter, consonant blends (bl, cl, fl, gl, pl, sl, br, cr, dr, fr, gr, pr, tr, sc, sl, sm, sn, sp) तथा vowel diagraphs (eg oe, oo, ue, ey, ay, oy, oi, a, ty) उच्चारण हुने ध्वनिको सम्बन्ध सिकारूलाई बुझाउनुपर्ने हुन्छ । जसका लागि सहजकर्ताले सुरुमा आफूले संरचना देखाउँदै त्यसको उच्चारण गरेर सुनाउनुपर्छ । जस्तै : Plan : /plAn/

त्यसपछि सिकारूलाई सोही अक्षर, शब्द, वाक्य वा अनुच्छेद दोहोर्‍याई उच्चारण गर्न लगाई बोलाइ सिप तथा सोको बोधसम्बन्धी क्रियाकलाप गराउनुपर्छ ।

तह दुई

दोस्रो तहमा पनि यस क्रियाकलापको मुख्य उद्देश्य गीतको माध्यमबाट भाषिक प्रकार्य (Language Function) सँग परिचित गराउनु हो । त्यसैले यो क्रियाकलाप गर्दा

B. Listen and sing

Good morning good morning the day has just begun!

Good morning, good morning, time to have some fun!

सहजकर्ताले पहिले दुई तीनपटक गीत गाएर सुनाएपछि सिकारूलाई सँगै सस्वर गाउन सिकानुपर्छ । यसपछि व्यक्तिगत र समूहमा गाउने अभ्यास गराउनु राम्रो हुन्छ । यसबाट बढी अभ्यास गरी बढी सिकाइ गर्ने अवसर सिर्जना हुन्छ । साथै यस्तो क्रियाकलापबाट सिकारूले अक्षर, शब्द, वाक्य र अनुच्छेद सुनेर संरचना र उच्चारण हुने ध्वनिको अन्तरसम्बन्ध, संरचनात्मक ज्ञान तथा सोको अर्थ बोध गर्छन् । यसरी सुनाइसम्बन्धी क्रियाकलाप गराउँदा सुनाइ क्रियाकलाप भएका विषयवस्तु दोहोर्‍याई तेहेर्‍याई गर्नुपर्छ । यसो गर्दा सिकारूले प्रशस्त अभ्यास गरी सुनाइ तथा बोलाइ सिपको माध्यमबाट अङ्ग्रेजी भाषाका अक्षर, शब्द, वाक्य र अनुच्छेदको बोध गर्न सक्छन् ।

यसका साथै समय समयमा विभिन्न अङ्ग्रेजी शब्दको अर्थ नेपाली वा मातृभाषामा सोधेर शब्द भण्डार वृद्धिका क्रियाकलापसमेत गराउनुपर्छ । यसरी सुनाइसम्बन्धी क्रियाकलाप गर्दा उच्चारण गरिएका विभिन्न ध्वनि संरचनामा ध्वनि पहिचानको क्रियाकलापसमेत गराउनुपर्छ । यहाँ त्यस्ता क्रियाकलापको नमुना राखिएको छ । यी नमुनालाई आधार बनाएर सिकाइ सामग्रीमा भएका क्रियाकलाप सम्पन्न गर्न सहजीकरण गरिदिनुपर्छ ।

2. Speaking Activities

बोलाइसम्बन्धी (Speaking) क्रियाकलापको उद्देश्य दैनिक जीवनमा अङ्ग्रेजी भाषामा सिकारुलाई कुराकानी गर्ने तथा जानकारी आदान प्रदान गर्ने सिपको विकास गराउनु हो । बोलाइ सिपसम्बन्धी क्रियाकलाप गराउँदा सिकारुलाई साथी, अभिभावक तथा सहजकर्तासँग प्रशस्त अभ्यास गर्ने वातावरण सिर्जना गराउनुपर्छ ।

 A. Look at the boxes below. Ask questions in each situation using 'how much' or 'how many'. Answer these questions too.

Players-in a football team	Students -in your class	Furniture -in your home
Rains -in your village	Houses -in your village/town	Milk -in your glass
Rice-in your kitchen	Seconds -in a minute	Cheese-in your fridge

 B. Work in a pair and ask each other some questions using 'how much' and 'how many' to know the quantity of the following things?

- Number of your family members
- Quantity of milk at your home
- Number of parks in your village
- Quantity of water in a pot

English, Level -2 59

 B. Write similar messages for the following situations.

- Invite your friend to your little brother or sister's birthday party.
- Thank your friend for a birthday gift.
- Wish happy new year to your friend.

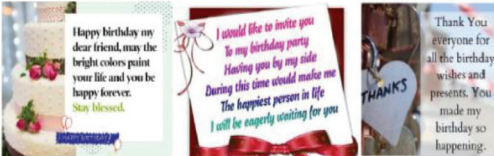
Activity 1.1.3: Tell your teacher

- What is your name?
- My name is
- How old are you?
- I am years old.
- Where do you live?

तह एकमा सुनाइसम्बन्धी भाषिक प्रकार्य (Language Function) का क्रियाकलाप गर्दा सुनाइसँगै बोलाइसम्बन्धी अभ्यास पनि गराउनुपर्छ । Tell your teacher, Ask your Teacher, Practice in Pair जस्ता क्रियाकलाप बोलाइ सिपसँग सम्बन्धित छन् । तह दुईमा Speaking शीर्षक दिएर सुनाइसँगै बोलाइ सिपसम्बन्धी क्रियाकलाप राखिएका छन् । सिकारुलाई जोडी तथा समूहमा यस्ता क्रियाकलापको अभ्यास गराउनुपर्छ ।

3. Reading activities:

 A. Study the following messages.

Reading क्रियाकलापको मुख्य उद्देश्य सिकारुमा पठन तथा बोध सिपको विकास गर्नु हो । यस सिपसँग सम्बन्धित क्रियाकलाप गराउँदा सिकारुलाई सस्वर पठन, शब्दभण्डार र पठन बोधसँग

सम्बन्धित अभ्यास गराउनुपर्छ । यस्तो क्रियाकलापमा सिकारुले सही तरिकारले उच्चारण गरेको सुनिश्चितता गर्ने, शब्द तथा शब्दावलीको अर्थबोध तथा पठन बोधसँग सम्बन्धित Fill in the gaps, True /False, Question Answer जस्ता क्रियाकलाप स्वयम् सिकारुलाई नै गर्न लगाई सहजकर्ताले पृष्ठपोषण प्रदान गर्नुपर्छ । शब्दहरूको अर्थबोध गराउँदा आवश्यकताअनुसार सिकारुलाई उनीहरूको मातृभाषामा बुझाइ दिन पनि सकिन्छ ।

4. Writing Activities

तह एकमा Letter inside letter क्रियाकलापको माध्यमबाट सिकारुले अक्षर लेखन अभ्याससहित अक्षर र उच्चारण हुने ध्वनि बिचको अन्तरसम्बन्ध सिक्ने छन् । सिकारुलाई दिइएको अङ्ग्रेजी अक्षरभिन्न

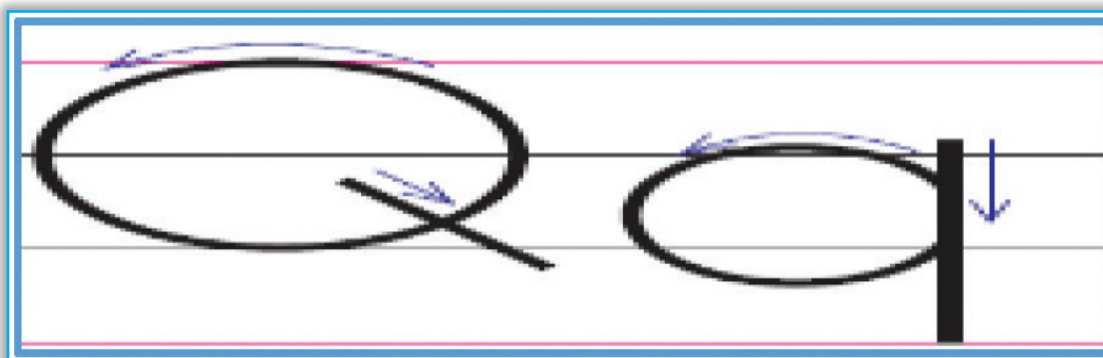
Activity 3.3: Circle the first letter of each word. Write the circled letter four times.

Ice-cream

Jug

Kite

सोही अक्षर लेखन लगाउनुपर्छ । साथै उक्त अक्षर पढ्न लगाई सो अक्षरबाट उच्चारण हुने ध्वनि बताउन लगाउनुपर्छ । यसै गरी तह एकको Letter Writing क्रियाकलापको माध्यमबाट सिकारुले अङ्ग्रेजी अक्षर लेखन अभ्याससहित अक्षर र उच्चारण हुने ध्वनिबिचको अन्तरसम्बन्ध सिक्ने छन् । यसरी सिकाउँदा सहजकर्ताले चार हरफ (Four line) कापीमा arrow ले pattern देखाउँदै अक्षर लेखन अभ्यास गराउनुपर्छ ।

तह दुईमा paragraph writing, messages, form fill up, email, picture description, story writing जस्ता क्रियाकलाप राखिएका छन् । यी क्रियाकलाप गराउँदा सहजकर्ताले सुरुमा नमुना प्रस्तुत गरी दिइएको निर्देशनको आधारमा सिकारुलाई लेख्न लगाउनुपर्छ । सिकारुले लेखेका कुरालाई पुनरवलोकन गरी पृष्ठपोषण दिनुपर्छ ।

B. Write similar messages for the following situations.

- Invite your friend to your little brother or sister's birthday party.
- Thank your friend for a birthday gift.
- Wish happy new year to your friend.

5. Assesment

तह एकको प्रत्येक विषयक्षेत्रको अन्तमा Assessment शीर्षकअन्तर्गत दिइएको सामग्रीबमोजिम सिकारुलाई स्वमूल्याङ्कन गर्न लगाई सहजकर्ताले त्यसको अभिलेख राख्नुपर्छ । यसरी अभिलेख राख्दा मूल्याङ्कन गरिएको सुनिश्चित गर्न सहजकर्ताले सोको प्रमाण सिकारुको कार्यसञ्चयिका (Portfolio) मा राख्नुपर्छ । साथै सिकाइ सामग्रीमा भएका तथा सहजकर्ताले गर्न लगाएका परियोजना कार्यका क्रियाकलापको पनि अभिलेख राख्नुपर्छ । तह दुईमा पनि यसै गरी राख्नुपर्ने हुन्छ ।

Assessment 2

1. Listen, point and say.

Bb	Ss	Mm	Aa	Uu	Cc
Kk	Nn	Vv	Ww	Tt	Ff
Pp	Ee	Jj	Oo	Gg	Hh
Xx	Ll	Ii	Rr	Yy	Qq
Zz	Dd				

अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षामा पनि सिकारुको मूल्याङ्कन सिकाइ प्रक्रियाको एउटा महत्त्वपूर्ण अङ्ग हो । सिकारुको मूल्याङ्कनका लागि धेरै जसो सिकाइ सामग्रीमा नै क्रियाकलाप राखिएका छन् । त्यसैले सहजकर्ताले सिकारुको मूल्याङ्कन गर्दा विषयगत रूपमा देहायबमोजिमको प्रक्रिया अवलम्बन गरी मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

४.१. तह एकको सिकारु मूल्याङ्कन प्रक्रिया :

सिकारुको मूल्याङ्कनमा वास्तविक कार्य (Authentic task) समावेश गर्नु उपयुक्त हुन्छ । तह एकमा सिकारुको मूल्याङ्कनको प्रक्रिया सामान्यतया निम्नअनुसार गर्नुपर्छ :

- (क) मूल्याङ्कनलाई सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गको रूपमा सिकाइसँगै एकीकृत गरी सिकाइ सुधारमा निरन्तर प्रयोग गर्नुपर्छ ।
- (ख) सिकाइ उपलब्धि र तिनको विस्तृतीकरण तयार गरी सोहीअनुसार सम्भाव्य मूल्याङ्कन विधि, प्रक्रिया र साधनको तयारी गर्नुपर्छ ।
- (ग) सिकाइ क्रियाकलापसँगै सिकारुको सिकाइको लेखाजोखा गरी सिकाइमा पछि परेका सिकारुलाई सुधारात्मक सिकाइ प्रक्रियाद्वारा निर्धारित न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न सबै सिकारुलाई थप सिकाइका लागि अवसर प्रदान गर्नुपर्छ ।
- (घ) सिकारुको सिकाइस्तरको मूल्याङ्कन गर्दा मूलतः सिकारुले विभिन्न सिकाइक्षेत्रमा अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि हासिल गरे वा नगरेको परीक्षण गर्नुपर्छ ।
- (ङ) सिकारुको सिकाइको मूल्याङ्कनमा विषयगत सिकाइ क्षेत्रमा अपेक्षित ज्ञान, बुझाइ, प्रयोग तथा आवश्यकतानुसार विश्लेषण, मूल्याङ्कन र सिर्जनालगायतका उच्च क्षमता परीक्षण गर्नका लागि उपयुक्त साधन तथा प्रक्रिया प्रयोग गर्नुपर्छ ।
- (च) मूल्याङ्कनका क्रममा आवश्यक व्यवहारकुशल सिप प्राप्तमा सिकारुले हासिल गरेका सक्षमताको पनि लेखाजोखा गरी आवश्यकतानुसार सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार गर्नुपर्छ ।

- (छ) मूल्याङ्कनपश्चात् कुनै सिकारुले अपेक्षित नतिजा प्राप्त गर्न नसकेमा सुधारात्मक सिकाइको प्रक्रियाअनुरूप सिकारुको सिकाइ सुधार गरी न्यूनतम अपेक्षित सिकाइ सुनिश्चित गर्नुपर्छ । पटकपटकको सुधारात्मक शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाबाट पनि न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न नसक्ने सिकारुमा उपचारात्मक सिकाइको प्रबन्ध गर्नुपर्छ ।
- (ज) मूल्याङ्कन नतिजाको अभिलेखलाई सिकारुको सिकाइ अवस्था पहिचान गर्न, भावी सिकाइको योजना निर्माण गर्न र सिकाइ उपलब्धिमा भएको प्रगतिको अभिलेखका रूपमा विद्यालय, शिक्षक, सिकारु तथा अभिभावकले आवश्यकतानुसार प्रयोग गर्नुपर्छ ।
- (झ) सिकारुलाई स्वमूल्याङ्कन तथा प्रतिविम्बन गर्न र सिकाइ सुधारको आवश्यकता तथा उपाय पहिचान गर्न सहजकर्ता तथा अभिभावकले प्रेरित गर्नुपर्छ ।

(अ) मूल्याङ्कनका तरिका र साधन

तह एकका सिकारुको मूल्याङ्कनका लागि प्रयोग गर्न सकिने तरिका तथा साधन निम्नानुसार हुन सक्छन् :

क्र.सं.	मूल्याङ्कनका तरिका	मूल्याङ्कनका साधन	कैफियत
१	प्रत्यक्ष कक्षामा सहभागिता	अवलोकन, रुजु सूची र श्रेणी मापन, मौखिक प्रश्न, फाराम, घटना वर्णन	
२	मौखिक कार्य	प्रश्न, चित्र, पठन सामग्री, सन्दर्भ, घटना, श्रव्य तथा दृश्य सामग्री	
३	लिखित कार्य	प्रश्न, छोट्टा परीक्षा, घटना, सन्दर्भ, पठन सामग्री, श्रव्य तथा दृश्य सामग्री	
४	परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य	रुजु सूची र श्रेणी मापन, मौखिक प्रश्न	
५	कार्य सम्पादन तथा प्रदर्शन	अवलोकन, रुजु सूची वा श्रेणी मापन, मौखिक प्रश्न	
६	सहपाठी मूल्याङ्कन	अवलोकन, रुजु सूची, श्रेणी मापन, फाराम	
७	स्वमूल्याङ्कन	रुजु सूची, श्रेणी मापन, फाराम	
८	अभिभावकको प्रतिक्रिया	रुजु सूची, श्रेणी मापन, फाराम	
९	कुराकानी, छलफल	अवलोकन, रुजु सूची, श्रेणी मापन, फाराम	

सिकाइ उपलब्धिमा सिकारुको उपलब्धि परीक्षण गरेर उपलब्धिस्तरलाई निम्नअनुसार स्तर निर्धारण (rating) गर्नुपर्छ :

सिकारुको उपलब्धि स्तर र त्यसको सामान्य व्याख्या

उपलब्धि स्तर	मापन	उपलब्धि स्तरको सामान्य व्याख्या
अतिसामान्य (Below basic)	१	मुख्य सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न नसकेका, सबैजसो सिकाइ उपलब्धिका लागि सुधारात्मक सिकाइ आवश्यक भएका
सामान्य (Basic)	२	मुख्य सिकाइ उपलब्धि आंशिक रूपमा हासिल गरेका तर सुधारात्मक सिकाइ आवश्यक भएका
प्रवीण (Proficient)	३	मुख्य सिकाइ उपलब्धि धेरै जसो हासिल गरेका र सुधारात्मक सिकाइ आवश्यक भएका
उच्च (Advanced)	४	मुख्य सिकाइ उपलब्धिका साथै माथिल्लो स्तरको उपलब्धिसमेत हासिल गरेका

अपाङ्गता भएका सिकारुका लागि मूल्याङ्कनका तरिका तथा साधनको प्रयोग

- (क) दृष्टि क्षमता कमजोर भएका सिकारुका लागि पढ्नुपर्ने कार्य वा प्रश्न ठुलो आकारको अक्षरमा छान्ने, अतिरिक्त प्रकाश भएको स्थानमा कार्य गर्ने वा परीक्षा दिने व्यवस्था गर्ने, परिस्थितिअनुरूप आवश्यक देखिए मूल्याङ्कनका लागि अतिरिक्त समय दिने इत्यादि
- (ख) दृष्टिविहीनमध्ये ब्रेललिपि पढ्न र लेख्न सक्नेका लागि सोहीअनुसार व्यवस्था गरी आवश्यकतानुसार अतिरिक्त समय दिने तर ब्रेललिपि प्रयोग नगर्नेका लागि सहयोगी व्यवस्था गर्ने वा मौखिक वा अन्य कुनै वैकल्पिक तरिका तथा साधन प्रयोग गर्ने । जस्तै विकल्पका रूपमा प्रश्न वा कार्यको निर्देशनको श्रव्य रेकर्ड दिएर उत्तर वा कार्यको विवरण श्रव्य रेकर्ड गर्न लगाउने । यस्ता सिकारुका लागि चित्र बनाउने तथा प्रयोगात्मक कार्यमा विकल्प तयार गर्ने ।
- (ग) दृष्टि क्षमता कमजोर भएका र दृष्टिविहीनका लागि लिखित कार्यको विकल्प कम्प्युटर प्रविधि तथा सफ्टवेयर उपलब्ध भएमा र प्रयोग गर्न सक्ने भएमा त्यसको उपयोग गर्ने ।
- (घ) कमजोर सुनाइ क्षमता भएकाका लागि मौखिक प्रश्न तथा निर्देशनमा विशेष ध्यान दिई आवश्यक भए वैकल्पिक तरिका प्रयोग गर्नुपर्छ । यस्ता सिकारुका लागि विकास गरिएका कम्प्युटर प्रविधि तथा सफ्टवेयर उपलब्ध भएमा र प्रयोग गर्न सकेमा त्यसको उपयोग गर्ने ।

- (ड) शारीरिक रूपमा कमजोर तथा अपाङ्गता भएकाहरूका लागि अपाङ्गताको स्वरूपअनुरूपको वैकल्पिक मूल्याङ्कनका साधनको प्रबन्ध गर्ने ।
- (च) बौद्धिक अपाङ्गता भएका सिकारुका लागि आवश्यकतानुसार वैकल्पिक तरिका तथा साधनको पहिचान, तयारी तथा प्रयोग गर्ने

(आ) तह एकमा सिकारु मूल्याङ्कनको अभिलेखीकरण तथा प्रयोग

- (क) सामान्यतया प्रत्येक सिकाइ उपलब्धिको मापनपछि सिकारुलाई नतिजा जानकारी गराउने, किन यस्तो भयो छलफल गर्ने, सिकारुलाई स्वमूल्याङ्कनको अवसर दिने र सुधारका उपाय तय गर्नुपर्छ भने प्रत्येक विषयक्षेत्रको सिकाइपश्चात् प्रत्येक सिकाइ उपलब्धि र औसत उपलब्धिसहित अभिभावक र शिक्षकले छलफल गरी सिकाइ सुधार तथा भावी सिकाइका योजना तय गर्नुपर्छ । प्रत्येक विषयक्षेत्रको सिकाइपछि अभिभावकसँग छलफल गर्नु सिकारुको सिकाइ सुधारका दृष्टिले उपयुक्त भए पनि छोटोछोटो समयको अन्तरालमा अभिभावकसँग छलफल सबैका लागि सम्भव हुन नसक्ने कुरालाई विचार गरेर तीनदेखि चार महिनाको अन्तरालमा सो अवधिको मूल्याङ्कन नतिजासहित सिकारुको सिकाइ प्रगति तथा कठिनाइका विषयमा अभिभावकसँग छलफल गरी आवश्यकतानुसार सिकाइ सुधारका उपाय पहिचान गर्न सकिन्छ ।
- (ख) नतिजा र सिकाइ सुधार तथा भावी सिकाइ योजना तय गर्दा सम्बन्धित सिकारुका सबल पक्ष, रुचि र कठिनाइलाई ध्यान दिनुपर्छ । यस प्रक्रियामा सिकारुलाई पनि सहभागी गराउनुपर्छ ।

(इ) सिकारु मूल्याङ्कनको अभिलेख

प्रत्येक सिकारुको कार्यसञ्चयिकामा निम्नानुसार व्यवस्थित गरिराख्नुपर्छ :

- (क) मूल्याङ्कन अभिलेख राख्दा सिकारुको कार्यसञ्चयिका फाइल क्रमअनुसार मिलाएर राख्नुपर्छ ।
- (ख) कार्यसञ्चयिका फाइलमा सिकारुको प्रगति स्पष्ट हुन सहयोग पुग्ने खालमा सिकारुका नमुना कार्य तथा सिर्जना समयबद्धरूपमा क्रम मिलाई राख्नुपर्छ । यसमा जुनसुकै कार्य समावेश नगरी उपलब्धि स्तर भल्काउने प्रतिनिधि कार्यहरू मात्र समावेश गर्नुपर्छ ।
- (ग) कार्यसञ्चयिका फाइलमा समावेश गरिएका कार्य तथा अभिलेखहरूको समयबद्ध सूची भित्री आवरण पृष्ठ (Cover page) मा राख्नुपर्छ ।

- (घ) मुख्य सिकाइ उपलब्धिलाई सिकारुको सिकाइस्तरअनुसार १ देखि ४ सम्म स्तरीकरण (Ratting) गर्नुपर्छ । सिकारुको सिकाइस्तर पहिचान गर्नका लागि प्रयोग गर्न सकिने केही साधनका उदाहरण यहाँ दिइएको छ । शिक्षकले सिकारुको मूल्याङ्कन गर्दा प्रयोग गरेका साधनमध्ये फाराममा उल्लेख भएमा त्यसमा चिह्न लगाउने र अन्य साधन प्रयोग गरेको भए सो साधनसमेत उल्लेख गरी क्रमसँग मिलाएर राख्नुपर्छ ।
- (ङ) हरेक मुख्य सिकाइ उपलब्धि हासिल भयो वा भएन भनी यकिन गर्नुपर्छ । यसका लागि एउटा सिकाइ उपलब्धि परीक्षण गर्न एकभन्दा बढी मूल्याङ्कनका साधन आवश्यक हुन पनि सक्छन् भने कतिपय अवस्थामा एउटै साधन वा एकै पटकको परीक्षणबाट एकभन्दा बढी सिकाइ उपलब्धि पनि परीक्षण गर्न सकिने कुरालाई सहजकर्ताले सुनिश्चित गर्नुपर्छ ।
- (च) सबै सिकारुले न्यूनतम सिकाइस्तर प्राप्त गरी माथिल्लो स्तरको सिकाइको अवसर प्रदान गर्न मूल्याङ्कनले सहयोग गर्नुपर्छ । यसका लागि नियमित सिकाइ प्रक्रियापछि गरिएको मूल्याङ्कनमा कुनै सिकाइ उपलब्धिमा १ वा २ स्तर मात्र हासिल गर्न सकेको देखिएमा सुधारात्मक सिकाइको अवसर प्रदान गरी उपलब्धि वृद्धि गराउनुपर्छ । सुधारात्मक सिकाइपश्चात् सिकारुको पुनः मूल्याङ्कन गरी अभिलेख राख्नुपर्छ ।
- (छ) सामान्यतया सबै (प्रत्येक) सिकारुको सिकाइस्तर उच्च तहमा पुऱ्याउने गरी सुधारात्मक सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । तसर्थ कुनै पनि सिकारुलाई १, २ वा ३ सिकाइस्तरमै छाड्न भने हुँदैन । पटकपटकको सुधारात्मक सिकाइबाट पनि कुनै सिकारुको सिकाइस्तर १ तथा २ तहभन्दा माथि जान सकेन भने त्यसका कारण पहिचान गरी उपचारात्मक सिकाइ प्रदान गर्नुपर्छ । उपलब्धि स्तर ३ भएका सिकारुलाई पनि मुख्य तथा माथिल्लो उपलब्धि हासिल गर्ने अवसर प्रदान गरिनुपर्छ । शिक्षण सिकाइका क्रममा अधिकतम उपलब्धि स्तर ४ रहेको छ ।

क्र.स	सिकाइ उपलब्धि	अङ्कन			
		अतिसामान्य (Below basic) (१)	सामान्य (Basic) (२)	प्रवीण (Proficient) (३)	उच्च (Advanced) (४)

(ज) विषयक्षेत्रअन्तर्गतका सिकाइ उपलब्धिको अङ्कन गरिसकेपछि विषयक्षेत्रको समग्र उपलब्धि प्रतिशत निम्नानुसार निकाल्नुपर्छ :

$$\text{क्षेत्रगत उपलब्धि प्रतिशत} = \frac{\text{उपलब्धिस्तरको अङ्कको जोड}}{४ \times \text{मूल्याङ्कन गरिएका सिकाइ उपलब्धिहरूको सङ्ख्या}} \times १००$$

उपलब्धि प्रतिशतलाई अक्षराङ्कन पद्धतिसँग मिलान गरी निम्नानुसार प्रस्तुत गर्नुपर्ने छ :

क्र.स.	उपलब्धि प्रतिशत	स्तरीकृत अङ्क	अक्षरमा उपलब्धिस्तर	उपलब्धि स्तरको व्याख्या
१	९० र सोभन्दा माथि	४.०	A+	सर्वोत्तम (Outstanding)
२	८० र सोभन्दा माथि ९० भन्दा कम	३.६	A	अत्युत्तम (Excellent)
३	७० र सोभन्दा माथि ८० भन्दा कम	३.२	B+	उत्कृष्ट (Very Good)
४	६० र सोभन्दा माथि ७० भन्दा कम	२.८	B	उत्तम (Good)
५	५० र सोभन्दा माथि ६० भन्दा कम	२.४	C+	सन्तोषजनक (Satisfactory)
६	४० र सोभन्दा माथि ५० भन्दा कम	२.०	C	ग्राह्य (Acceptable)
७	३५ र सोभन्दा माथि ४० भन्दा कम	१.६	D	आधारभूत (Basic)
८	३५ भन्दा कम	-	NG	अवर्गीकृत (Not Graded)

४.२. तह दुईका सिकारुको मूल्याङ्कन प्रक्रिया

तह दुईका लागि सिकारुको मूल्याङ्कन विषयगत रूपमा गर्नुपर्छ । यसका लागि विस्तृत प्रक्रिया दिइएको छ ।

विषय	सिकारु मूल्याङ्कन प्रक्रिया
नेपाली	<p>सिकाइका क्रममा प्राप्त गरेका ज्ञान, सिप र अभिवृत्तिको लेखाजोखा गर्ने नियमित र निरन्तर प्रक्रिया नै सिकारु मूल्याङ्कन हो । सिकारु मूल्याङ्कन गर्दा निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै विधि अपनाइन्छ । सिकारुको भाषिक क्षमतास्तर आकलन र भाषा सिकाइको प्रभावकारिता पहिल्याउन प्रयोग गरिने मुख्य साधन नै मूल्याङ्कन हो । शिक्षण सिकाइमा सुधार ल्याउने र कक्षोन्नति गर्ने उद्देश्यले क्रमशः निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गरिन्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कन सुधारात्मक वा रचनात्मक हुन्छ । यसको मुख्य उद्देश्य सिकारुका कमीकमजोरी समयमै पत्ता लगाई सिकाइमा सुधार ल्याउनु हो । तह दुईमा निर्माणात्मक/सुधारात्मक मूल्याङ्कन पद्धतिका आधारमा सिकारुको सिकाइ सुनिश्चित गरिन्छ ।</p> <p>निर्माणात्मक मूल्याङ्कनमा प्रत्यक्ष साक्षात्कार कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, प्रयोगात्मक कार्य, व्यावहारिक परिवर्तनको अवलोकन, सिर्जनात्मक कार्य, प्रत्यक्ष साक्षात्कार कक्षा सहभागिता र सक्रियता, लिखित तथा मौखिक प्रश्नोत्तर, कार्य प्रदर्शन, घटनावृत्त अभिलेख, आत्ममूल्याङ्कन, हाजिरीजवाफ, उपलब्धि परीक्षा, सहपाठी मूल्याङ्कन, अभिभावक सम्पर्क, कार्यसञ्चयिका, अध्ययन भ्रमण, विद्युतीय सञ्चार माध्यममा प्राप्त सान्दर्भिक सामग्रीको खोजी र प्रस्तुति जस्ता साधनको प्रयोग गर्न सकिन्छ । मूल्याङ्कनका क्रममा उद्देश्यमा उल्लिखित सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइजस्ता सिप तथा भाषिक संरचना, शब्दभण्डार र अभिव्यक्ति पक्षको परीक्षण गर्नुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनमा प्रयोग गरिने साधनबाट प्राप्त सूचनालाई अभिलेखीकरण गर्नुपर्छ ।</p> <p>(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन</p> <p>निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको अङ्कको निश्चित भार आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा समावेश गरिने छ । यसका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई अभिलेखीकरण गरी प्रत्येक सिकारुको कार्यसञ्चयिका व्यवस्थित गरी राख्नुपर्छ । यस्तो अभिलेखका आधारमा निम्नलिखित पक्षमा तोकिए अनुसारको भारको अङ्क आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा समावेश गरिन्छ :</p>

विषय	सिकार मूल्याङ्कन प्रक्रिया		
	क्र.सं	मूल्याङ्कनका क्षेत्र	भार
	१.	प्रत्यक्ष साक्षात्कार कक्षा सहभागिता	४
	२.	सुनाइ तथा बोलाइ	१६
	३.	पढाइ	१०
	४.	लेखाइ	१०
	५.	त्रैमासिक परीक्षा	१०
	जम्मा		५०
	<p>उल्लिखित तालिकाका नं. १ देखि ४ सम्मका क्षेत्रगत क्रियाकलाप प्रत्यक्ष साक्षात्कार कक्षा सिकाइ सहजीकरणकै क्रममा गराउनुपर्छ । उक्त क्रियाकलापलाई गृहकार्य र परियोजना कार्यका रूपमा घरमा सम्पादन गरेका कार्यको अवलोकन र अभिलेखका आधारमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनसँग अन्तरसम्बन्धित गरी त्यसको अभिलेख पनि राख्नुपर्ने छ ।</p>		
अङ्ग्रेजी (English)	<p>Assessment is an integral part of teaching and learning process. It assesses not only the students' performance but also provides feedback to the teachers so that they can make improvement in their teaching. Both formative and summative assessment should be carried out to assess students' learning. Formative assessments are formal or informal assessment strategies to continuously check student understanding of content. The main purpose of using formative assessments is to track student learning progress, identify specific student needs, and adapt teaching strategies to improve students' learning. Some tools for formative assessment can be- classroom activities and classroom tasks, observation of students' work and performance, homework, project work, oral and written tests, unit and trimester examinations, self and peer assessment, questioning, and so on. Summative assessments are formal assessments used at certain points in the academic calendar to measure students' learning levels against learning goals.</p>		

1. Internal Assessment

Internal assessment is classroom based assessment process consists of several components. The teacher should maintain a portfolio of each student. The portfolio consists of the details on students' performance in different assessment areas given in the table below. The record of students' project work or other proof of the students' performance should be kept in their portfolios. The allocation of weightage to each of the assessment areas will be as specified:.

SN	Assessment areas	Weightage
a.	Participation (Attendance - 2 and students' performance in teaching and learning activities - 2)	4
b.	Reading and writing (Each skill carries 50% weightage)	16
c.	Listening and speaking (Each skill carries 50% weightage)	20
d.	Terminal test	10
Total weightage		50

Formative assessments in each of the areas from (a) to (c) from the above table should be done on a regular basis to track student progress and make adjustments to teaching and learning activities. For the purpose of keeping record of the continuous assessment, a summative assessment should be done on completion of every four units.

Rating Scale

The assessment regarding participation, reading and writing; and listening and speaking should follow the rating scale as given in the table below.

विषय	सिकार मूल्याङ्कन प्रक्रिया			
	Level	Rating	Description	
		Participation	Reading and writing	Listening and speaking
Below Basic	1	a. Below 75% of attendance b. Very little participation in the tasks	Able to attempt very few tasks correctly	Able to attempt very few tasks correctly.
Basic	2	a. 75% to 80% of attendance b. A little participation in the tasks	Able to do 30% to 50% of the given tasks correctly	Able to do 30% to 50% of the given tasks correctly
Above basic	3	a. 80% to 85% of attendance b. Participation in classroom activities is good	Able to do 50% to 70% of the given tasks correctly.	Able to do 50% to 70% of the given tasks correctly.
Proficient	4	a. 85% to 90% of attendance. b. Participation in classroom activities is appreciable.	Able to do more than 90% of the given tasks correctly.	Able to do more than 90% of the given tasks correctly.

2. External Assessment

The external assessment is the form of final examination and is based on the written test which covers reading and writing skills. Grammar is incorporated in writing section. The test follows the following test specification chart.

विषय	सिकाह मूल्याङ्कन प्रक्रिया	
	<p style="text-align: center;">Reading (25 marks)</p> <p>Assessment of reading skill follows the following structure:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Reading 1: One short reading text from textbook with one type of comprehension question (5 marks) 2. Reading 2: One short reading text from textbook with one type of comprehension question (5 marks) 3. Reading 3: One short reading text not given in the textbook with one type of comprehension question (5 marks) 4. Reading 4: One short reading text not given in the textbook with two types of comprehension questions. (10 marks) <ul style="list-style-type: none"> • Text types for reading 3 and 4 will be of any two from story, essay, timetable, schedule, menu, chart, calendar, notice and letter. • Length of the reading texts should not exceed 150 words. • Question types for the reading test will be: <ul style="list-style-type: none"> ✓ True/False ✓ Fill in the gaps ✓ Multiple choice ✓ Matching ✓ Ordering ✓ Short answer questions <p>Types of items should not be repeated. There should be at least one reorganization and one simple inferential question in each reading task. Reading task 4 should include the testing of vocabulary.) (Each question carries 1 mark)</p>	<p style="text-align: center;">Writing (25 marks)</p> <p>Assessment of writing skill follows the following structure:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Punctuation: A short and simple paragraph containing ten punctuation errors that students need to identify. (5 marks) 2. Controlled writing: A short and simple paragraph where students are required to fill in with the words given in a separate box. The omitted words should be noun, pronoun, adjective, adverb and verb. (5 marks) 3. Guided writing: Writing a short paragraph based on the given clues (text or pictures). (5 marks) 4. Free writing: A personal letter/an email or leave application or a paragraph describing a picture, place or thing. (5 marks) 5. Grammar: 5 marks <p>Multiple choice questions (with three to four alternatives) covering any five of the following contents will be included in grammar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Articles • Prepositions • Tense • Connectives • Pronouns • Adjectives • Questions • Comparatives and Superlatives • Adverbs • Modals

विषय	सिकारू मूल्याङ्कन प्रक्रिया															
गणित	<p>सिकाइ सहजीकरणको महत्त्वपूर्ण अवयवको रूपमा सिकारू मूल्याङ्कनलाई लिन सकिन्छ । मूल्याङ्कनले सिकाइ कति भयो भनी जाँच्ने मात्र नभई सिकाइलाई थप प्रभावकारी गराउन सहयोग गर्छ । सिकारू मूल्याङ्कनको महत्त्वपूर्ण पक्ष स्वमूल्याङ्कन हो । सिकारू आफैँले आफ्नो सिकाइको मूल्याङ्कन गरेर आफ्ना कमजोरी पत्ता लगाउन सकेमा सिकाइ भन्नु प्रभावकारी र चिरस्थायी हुन्छ । सिकाइको निरन्तर मूल्याङ्कन गर्ने र कार्यसञ्चयिकामा सिकारूका खास सिकाइ जनाउने प्रमाण सङ्कलन गर्नुपर्छ । सोही कार्यसञ्चयिकाको माध्यमबाट सिकारूको अन्तिम मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ । मूल्याङ्कनमा आन्तरिक र अन्तिम मूल्याङ्कन गरी दुई तरिका अपनाइन्छ । सिकाइको सुनिश्चितताका लागि सिकारूको सिकाइको स्तरलाई अतिसामान्य १, सामान्य २, प्रवीण ३ र उच्च ४ गरी स्तर निर्धारण गरी अधिकांश सिकारू ३ वा ४ तहमा पुगेको सुनिश्चित गर्नुपर्छ ।</p> <p>(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन</p> <table border="1" data-bbox="368 884 1248 1213"> <thead> <tr> <th>क्रसं</th> <th>मूल्याङ्कनका आधार</th> <th>भार</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>१</td> <td>कार्यसञ्चयिकाको लेखाजोखा (कक्षाकार्य, एकाइ परीक्षा, विभिन्न समयमा गरेका विशिष्ट कार्य)</td> <td>४</td> </tr> <tr> <td>२</td> <td>प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य</td> <td>३६</td> </tr> <tr> <td>३</td> <td>त्रैमासिक परीक्षा</td> <td>१०</td> </tr> <tr> <td colspan="2" style="text-align: center;">जम्मा</td> <td>५०</td> </tr> </tbody> </table> <p>आन्तरिक मूल्याङ्कनलाई ५० प्रतिशत भार छुट्याइएको छ ।</p> <p>(ख) अन्तिम मूल्याङ्कन</p> <p>अन्तिम मूल्याङ्कनका लागि आन्तरिक मूल्याङ्कन र अन्तिम परीक्षालाई आधार मानिएको छ । पाठ्यक्रमका सबै विषयवस्तुलाई समेटि ५० प्रतिशतको अन्तिम मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । यसरी परीक्षा सञ्चालन गर्दा पाठ्यक्रमका सिकाइ सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिलाई आधार मानी प्रश्नपत्र तयार गर्ने र सोही प्रश्नपत्रका आधारमा अन्तिम मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । अन्तिम मूल्याङ्कनको नतिजा प्रदान गर्दा, आन्तरिक र अन्तिम परीक्षा दुवैको भारलाई ५०/५० प्रतिशत मानी जोडेर शतप्रतिशत बनाई नतिजा प्रकाशन गर्नुपर्छ ।</p>	क्रसं	मूल्याङ्कनका आधार	भार	१	कार्यसञ्चयिकाको लेखाजोखा (कक्षाकार्य, एकाइ परीक्षा, विभिन्न समयमा गरेका विशिष्ट कार्य)	४	२	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य	३६	३	त्रैमासिक परीक्षा	१०	जम्मा		५०
क्रसं	मूल्याङ्कनका आधार	भार														
१	कार्यसञ्चयिकाको लेखाजोखा (कक्षाकार्य, एकाइ परीक्षा, विभिन्न समयमा गरेका विशिष्ट कार्य)	४														
२	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य	३६														
३	त्रैमासिक परीक्षा	१०														
जम्मा		५०														

विषय	सिकाइ मूल्याङ्कन प्रक्रिया
विज्ञान तथा प्रविधि	<p>पाठ्यक्रमले अपेक्षा गरेका सक्षमता र सिकाइ उपलब्धि हासिल भएनभएको सुनिश्चत गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन अवलम्बन गरिने छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य निरन्तर मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषणका माध्यमबाट सिकारुको सिकाइमा सुधार गर्नु हो । सिकाइका लागि गरिने यस्तो निर्माणात्मक मूल्याङ्कन सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गका रूपमा रहनुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनका लागि कक्षा क्रियाकलाप, सिकारुको कार्यसम्पादनको अवलोकन, गृहकार्य, परियोजना कार्य, मौखिक तथा लिखित कार्य, एकाइ तथा विभिन्न समयमा लिइएका परीक्षा, अतिरिक्त क्रियाकलाप, स्व तथा सहपाठी मूल्याङ्कनलगायतका साधन प्रयोग गर्न सकिन्छ । विषयवस्तुको प्रत्येक क्षेत्र वा एकाइको सिकाइपश्चात् उल्लिखित साधनको प्रयोग गरी सो क्षेत्र वा एकाइमा सिकारुको सिकाइस्तर पहिचान गरी सिकाइ समस्या भएका सिकारुको सिकाइ सुधारका लागि थप पृष्ठपोषण दिनुपर्छ । न्यूनतम स्तरको सिकाइ हासिल भएको सुनिश्चितता नभएसम्म पृष्ठपोषणलाई निरन्तरता दिनुपर्छ । सिकारुको निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको अभिलेखलाई प्रत्येक सिकारुको कार्यसञ्चयिकामा व्यवस्थित गरी अभिलेखीकरण गर्नुपर्छ ।</p> <p>(अ) आन्तरिक मूल्याङ्कन</p> <p>निर्माणात्मक मूल्याङ्कनमा आन्तरिक मूल्याङ्कनको ५० प्रतिशत भार हुने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनअन्तर्गत सहभागिता, प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य र विभिन्न समयमा गरिएको मूल्याङ्कन समावेश हुने छ । सिकारुको निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको अभिलेखलाई प्रत्येक सिकारुको कार्यसञ्चयिकामा व्यवस्थित गरी राख्नुपर्छ ।</p> <p>(आ) अन्तिम मूल्याङ्कन</p> <p>निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा अन्तिम परीक्षाको भार ५० प्रतिशत हुने छ । प्रत्येक परीक्षामा प्रश्न सोध्दा शैक्षिक सत्रको सुरुदेखि पढाइ भएका सबै पाठबाट समेटिएको हुनुपर्ने छ । यसप्रकारको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान र बोध, प्रयोग र उच्च दक्षतामा आधारित प्रश्न हुने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप सिकारुले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति हासिल गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसका आधारमा प्रमाणीकरण गरिने छ । अन्तिम परीक्षाका लागि विशिष्टीकरण तालिका र संश्लेषित पाठ्यक्रमका आधारमा प्रश्न निर्माण गर्नुपर्छ ।</p>

विषय	सिकारू मूल्याङ्कन प्रक्रिया																		
सामाजिक अध्ययन तथा मानव मूल्य शिक्षा	<p>सिकारूले हासिल गरेको सिकाइस्तरको मूल्याङ्कनका लागि सिकारूका कार्य तथा समस्या समाधानको अवलोकन, मौखिक तथा लिखित प्रश्नोत्तर, कक्षा तथा एकाइ परीक्षा, व्यवहार अवलोकनलगायतका तरिका प्रयोग गर्न सकिन्छ । यसका लागि रुजूसूची, श्रेणी मापनलगायतका व्यवहार अवलोकन फाराम, विभिन्न तहका सिकाइ क्षमता मापन गर्ने प्रश्न, व्यावहारिक समस्यालगायत कक्षा सहभागिता, कक्षा कार्य, गृहकार्य, परियोजना कार्य, प्रयोगात्मक कार्य आदिमा सिकारूको सहभागिता र उपलब्धिका विषयमा सहजकर्ताको अभिलेख वा नोट आदि प्रयोग हुन सक्ने साधन हुन् । यसरी सिकाइ उपलब्धि परीक्षण गर्दा सिकारूले न्यूनतम सिकाइस्तर हासिल नगरेको पाइएमा सुधारात्मक सिकाइको अवसर प्रदान गरी पुनः परीक्षण गर्नुपर्छ र न्यूनतम सिकाइस्तर सुनिश्चित गरी थप वा माथिल्लो स्तरको सिकाइको अवसर प्रदान गर्नुपर्छ । पटकपटकको सुधारात्मक सिकाइपश्चात् पनि न्यूनतम स्तरको सिकाइस्तर हासिल गर्न नसक्ने सिकारूका लागि उपचारात्मक सिकाइको योजना निर्माण गरी सहयोग गर्नुपर्छ । यस कार्य पनि आन्तरिक मूल्याङ्कन ५० प्रतिशत र अन्तिम मूल्याङ्कन ५० प्रतिशतको हुने छ ।</p> <p>(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन</p> <table border="1" data-bbox="368 1000 1243 1290"> <thead> <tr> <th>क्रसं</th> <th>मूल्याङ्कनका पक्ष</th> <th>भार</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>१</td> <td>सहभागिता : प्रत्यक्ष कक्षामा उपस्थिति र सिकाइ सहभागिता</td> <td>४</td> </tr> <tr> <td>२</td> <td>मुख्य सिकाइ उपलब्धिमा सिकारूको सिकाइस्तर</td> <td>२०</td> </tr> <tr> <td>३</td> <td>प्रयोगात्मक/परियोजना</td> <td>१६</td> </tr> <tr> <td>४</td> <td>विभिन्न परीक्षा</td> <td>१०</td> </tr> <tr> <td colspan="2" style="text-align: center;">जम्मा</td> <td>५०</td> </tr> </tbody> </table> <p>(ख) अन्तिम मूल्याङ्कन</p> <p>निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा आवधिक परीक्षाको भार ५० प्रतिशत हुने छ । प्रत्येक परीक्षामा प्रश्न सोध्दा शैक्षिक सत्रको सुरुदेखि पढाइ भएका सबै पाठबाट समेटिएको हुनुपर्छ । यस विषयको परीक्षाका प्रश्न विशेष गरेर ज्ञान र बोध, प्रयोग र उच्च दक्षतामा आधारित हुने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप सिकारूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति हासिल गरेनगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसका आधारमा सिकाइस्तरको प्रमाणीकरण गरिन्छ । अन्तिम परीक्षाको प्रश्नपत्र संश्लेषित पाठ्यक्रमलाई आधार मानी निर्माण गरिनुपर्छ ।</p>	क्रसं	मूल्याङ्कनका पक्ष	भार	१	सहभागिता : प्रत्यक्ष कक्षामा उपस्थिति र सिकाइ सहभागिता	४	२	मुख्य सिकाइ उपलब्धिमा सिकारूको सिकाइस्तर	२०	३	प्रयोगात्मक/परियोजना	१६	४	विभिन्न परीक्षा	१०	जम्मा		५०
क्रसं	मूल्याङ्कनका पक्ष	भार																	
१	सहभागिता : प्रत्यक्ष कक्षामा उपस्थिति र सिकाइ सहभागिता	४																	
२	मुख्य सिकाइ उपलब्धिमा सिकारूको सिकाइस्तर	२०																	
३	प्रयोगात्मक/परियोजना	१६																	
४	विभिन्न परीक्षा	१०																	
जम्मा		५०																	

विषय	सिकाह मूल्याङ्कन प्रक्रिया															
स्वास्थ्य, शारीरिक तथा सिर्जनात्मक कला	<p>यी विषयमा पनि सिकारुको मूल्याङ्कन गर्दा सामाजिक, विज्ञान तथा नेपाली विषयमा गरिएका जस्तै मूल्याङ्कन प्रक्रिया र साधनको प्रयोग गर्नुपर्छ ।</p> <p>(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन</p> <p>निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको अङ्कको निश्चित भार आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा समावेश गरिने छ। यसका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई अभिलेखीकरण गरी प्रत्येक सिकारुको कार्यसञ्चयिका व्यवस्थित गरी राख्नुपर्छ । यस्तो अभिलेखका आधारमा निम्नलिखित पक्षमा तोकिए अनुसारको भारको अङ्क आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा समावेश गरिने छ :</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>क्रसं</th> <th>मूल्याङ्कनका पक्ष</th> <th>भार</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>१</td> <td>सहभागिता : प्रत्यक्ष कक्षामा नियमितता र सिकाइ सहभागिता</td> <td>४</td> </tr> <tr> <td>२</td> <td>प्रयोगात्मक/परियोजना कार्य</td> <td>३६</td> </tr> <tr> <td>३</td> <td>त्रैमासिक परीक्षा (पहिलो ५ र दोस्रो ५ प्रतिशत)</td> <td>१०</td> </tr> <tr> <td colspan="2">जम्मा</td> <td>५०</td> </tr> </tbody> </table> <p>(ख) अन्तिम मूल्याङ्कन</p> <p>निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा आवधिक परीक्षाको भार ५० प्रतिशत हुने छ । प्रत्येक परीक्षामा प्रश्न सोध्दा शैक्षिक सत्रको सुरुदेखि पढाइ भएका सबै पाठबाट समेटिएको हुनुपर्छ । यस विषयको परीक्षाका प्रश्न विशेष गरेर ज्ञान र बोध, प्रयोग र उच्च दक्षतामा आधारित हुने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्य अनुरूप सिकारुले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति हासिल गरेनगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसका आधारमा सिकाइस्तरको प्रमाणीकरण गरिन्छ । अन्तिम परीक्षाको प्रश्नपत्र संश्लेषित पाठ्यक्रमलाई आधार मानी निर्माण गरिनुपर्छ ।</p>	क्रसं	मूल्याङ्कनका पक्ष	भार	१	सहभागिता : प्रत्यक्ष कक्षामा नियमितता र सिकाइ सहभागिता	४	२	प्रयोगात्मक/परियोजना कार्य	३६	३	त्रैमासिक परीक्षा (पहिलो ५ र दोस्रो ५ प्रतिशत)	१०	जम्मा		५०
क्रसं	मूल्याङ्कनका पक्ष	भार														
१	सहभागिता : प्रत्यक्ष कक्षामा नियमितता र सिकाइ सहभागिता	४														
२	प्रयोगात्मक/परियोजना कार्य	३६														
३	त्रैमासिक परीक्षा (पहिलो ५ र दोस्रो ५ प्रतिशत)	१०														
जम्मा		५०														

५.१. सिकाइ केन्द्रमा सहजकर्ताको भूमिका

सहजकर्ताले केन्द्रमा सिकारु आएर सिकौँ सिकौँ लाग्ने वातावरण सिर्जना गर्न सकेमा मात्र स्थानीय क्षेत्रका सिकारु भर्ना भई लचिलो पद्धतिमा सिकाइ गर्न उत्प्रेरित हुने छन्। सहजकर्ताले अभिभावक र सिकारुलाई जहिले पनि स्वागत गर्ने व्यवहार प्रदर्शन गर्नुपर्छ। सिकने सिकाउने कक्षमा सामग्री व्यवस्थित गरेर राख्ने र प्रदर्शन गर्ने गर्नुपर्छ। सिकाइ केन्द्रमा तह एक र दुईका सिकारुको सिकाइ आवश्यकता, स्तर र रुचिअनुसार व्यक्तिगत वा समूहको बसाइ व्यवस्थापन गराउनुपर्छ। तहअनुसार तोकिएको प्रत्यक्ष साक्षात्कार र स्वनिर्देशित सिकाइ क्रियाकलापमा सहजीकरण गर्नुपर्छ। सहजकर्ताले खासगरी दुई प्रकारका कार्य गर्नुपर्छ :

(अ) शैक्षिक कार्य

- (क) शैक्षिक कार्यक्रमको समयसारिणी ९च्यगतप्लभ० तयार गरी लागु गर्ने। साथै प्रत्यक्ष २५ प्रतिशत र स्वनिर्देशित ७५ प्रतिशत सिकाइ सहजीकरण गर्ने व्यवस्था मिलाउने
- (ख) सञ्चालन हुने तह र विषयको सहजीकरणका लागि आफ्नो क्षमता विकास गरी तयार हुने
- (ग) सिकाइ कक्षमा सिकारुले अध्ययन गर्ने सिकाइ र मसलन्द सामग्रीको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने
- (घ) दुवै तहको संश्लेषित पाठ्यक्रमको अध्ययन गरी कुन कुन विषयवस्तु कसरी शिक्षण गर्ने, मूल्याङ्कन कसरी गर्ने भन्नेबारे स्पष्ट जानकारी लिने
- (ङ) सिकाइ सामग्रीका प्रत्येक विषय र पाठको सहजीकरण यस मार्गदर्शनअनुसार भएको सुनिश्चित गर्ने
- (च) प्रत्येक पाठमा सिकारु स्वयमूले गर्ने क्रियाकलाप सम्पन्न भएनभएको अवस्था पहिचान गरी आवश्यक पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने।
- (छ) सिकारुलाई पूर्ण र आंशिक सहयोग पुऱ्याउनुपर्ने क्रियाकलाप सम्पन्न भए नभएको सुनिश्चित गर्ने

- (ज) सिकारुको सिकाइको सुनिश्चितताका लागि निरन्तर मूल्याङ्कन गरी कार्यसञ्चयिका तयार गर्ने र त्यसैका आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने
- (भ) सिकाइको मूल्याङ्कनका आधारमा सिकारुलाई प्रमाणपत्र उपलब्ध गराउने
- (ज) सम्बन्धित तहको औपचारिक शिक्षाको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक पनि सन्दर्भ सामग्रीको रूपमा अध्ययन गर्ने

(आ) व्यवस्थापकीय तथा समन्वयात्मक कार्य

- (क) आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्रका समुदायको सर्वेक्षण गरी लक्षित समूहअनुसारका सिकाइ आवश्यकता र कार्यक्रमको पहिचान तथा तर्जुमा गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
- (ख) समुदायका लक्षित समूहको आवश्यकताअनुसार निरन्तर शिक्षा, आजीवन सिकाइसम्बन्धी कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने
- (ग) समुदायको शैक्षिक विकासका लागि सिप विकास तालिम कार्यक्रमको तर्जुमा र व्यवस्थापन गर्ने
- (घ) विद्यालयबाहिर रहेका विद्यालय उमेर समूहका लागि वैकल्पिक सिकाइ कार्यक्रमको तर्जुमा र व्यवस्थापन गर्ने
- (ङ) सेवाक्षेत्रको वस्ती नक्साङ्कन गरी विद्यालयबाहिर रहेका बालबालिकाको लगत तयार गर्ने
- (च) समुदाय विकास सञ्जाल र समूहहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने
- (छ) विद्यालयबाहिर भएका बालबालिकालाई केन्द्रमा आकर्षित गर्न र सिकाइलाई निरन्तरता दिन लचिलो सिकाइ वातावरण तयार गर्ने
- (ज) आवश्यकतानुसार अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने
- (भ) सूचना प्रविधि कक्षमा सिकाइका सामग्रीको व्यवस्था गर्ने । यसका लागि शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, इ-पाटी जस्ता वेबसाइटबाट सिकाइ सामग्री डाउनलोड र सङ्कलन गर्ने
- (ज) केन्द्रका लागि आवश्यक आर्थिक र भौतिक स्रोतको व्यवस्थापनका लागि स्थानीय, निजी क्षेत्र र दाताहरूसँग समन्वय गर्ने
- (भ) व्यवस्थापन समितिसँग केन्द्र सञ्चालन गर्ने स्थानका बारेमा छलफल गरी आवश्यक व्यवस्थापन गर्ने
- (ज) वाचानालय र पुस्तकालयको सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्ने

(इ) सिकारुको नेतृत्व विकास र समयसापेक्ष अभ्यासमा सहजीकरण

- (क) सिकारुको नेतृत्व क्षमता अभिवृद्धिका लागि प्रत्यक्ष साक्षात्कार सिकाइ समयमा अतिरिक्त तथा सह क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने । यसका लागि साप्ताहिक वा पाक्षीक रूपमा गर्न सकिने क्रियाकलापको सूचीसहित कार्य तालिका बनाउने
- (ख) सिकारुमा जीवनोपयोगी तथा व्यवहारकुशल सिप विकास गर्न सिकाइका विषयवस्तुसँग जोडेर एवम् अतिरिक्त तथा सह क्रियाकलाप गरेर सिकाइ अभ्यास गराउने । यसका लागि प्रत्यक्ष साक्षात्कार सिकाइको समयसँग मिलाएर साप्ताहिक वा पाक्षीक कार्य तालिका बनाउने
- (ग) समाजमा विद्यमान कुरीति, बाल विवाह, दाइजो प्रथा, छाउपडी, विभिन्न किसिमका हिंसा, छुवाछुत, लैङ्गिक तथा जातीय विभेद र दुर्व्यवहार जस्ता सवालहरूमा बालबालिका तथा किशोरकिशोरीबाट पैरवी गर्दै उनीहरूको सशक्तीकरण क्षमता अभिवृद्धि गर्न सिकाइ सत्र पनि समय समयमा सञ्चालन गर्ने
- (घ) व्यक्तिगत घटना दर्ता (जन्म, विवाह, वसाइ सराइ, सम्बन्ध विच्छेद र मृत्यू आदि), नागरिकले प्राप्त गर्नुपर्ने विभिन्न कानुनी दस्तावेज (नागरिकता, सिफारिस पत्र, राष्ट्रिय परिचय पत्र, राहदानी, कर चुक्ता आदि), विभिन्न सेवा प्रदायक निकाय (सरकारी तथा गैरसरकारी, सहकारी, बैङ्क तथा वित्तीय संस्था) बाट प्राप्त निःशुल्क तथा सशुल्क सेवामा सहजै पहुँच र नागरिक अधिकार बोध गराउन प्रत्यक्ष अवलोकनसहितको परियोजना कार्यमा आधारित सिकाइ क्रियाकलाप गाउने
- (ङ) बालबालिकाको प्रत्यक्ष सहभागितामा समाजमा सकारात्मक धारणा र व्यवहारहरू अभिवृद्धि गर्न अधिकार र कर्तव्यसहितको जिम्मेवारी बोध गराउने खालका सामाजिक न्याय स्थापना गर्ने अभियानी क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने
- (च) गाउँ वा नगरपालिका तहमा आयोजना हुने राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय, स्थानीय पर्व, दिवस आदिमा बालबालिकाको प्रत्यक्ष सिकाइ अभिवृद्धि गर्न सहभागिता गराउने । साथै बालबालिका स्वयम्लाई पनि आयोजना गर्न गराउन अभिप्रेरित गर्ने
- (छ) बालबालिकालाई स्थानीय सरकारको योजना तर्जुमा प्रक्रियाका बारे जानकारी गराई त्यस्ता योजना प्रक्रियामा सहभागी हुन अभिप्रेरित गर्ने । साथै स्थानीय तहको योजनामा बालबालिकाको हक हित र संरक्षणका लागि बजेट विनियोजन र कार्यान्वयनका लागि पैरवी गर्न लगाउने

(ज) बालबालिकाविरुद्ध हुने सबै प्रकारका उपेक्षा, हिंसा, दुर्व्यवहार र शोषण जस्ता जोखिमबाट सुरक्षित रहन अपनाउनुपर्ने उपयासहित बाल संरक्षणका अभ्यासमा समय समयमा सहजीकरण गर्ने । त्यस्ता व्यवहार भएको अवस्थामा कानूनमा भएको व्यवस्था र उजुरी संयन्त्रसम्बन्धी स्थानीय संरचनाका बारेमा समेत जानकारी गराउने । बाल हेल्पलाइन १०९८ र बालबालिका खोजतलास १०४ जस्ता निःशुल्क सेवाको बारेमा पनि जानकारी गराउने । यसै गरी लैङ्गिक हिंसा भएको अवस्थामा ११४५, आत्महत्या वा आत्महानीको सोच आएमा कुराकानी गर्न ११६६, प्रहरीलाई तत्काल खबर गर्न १०० जस्ता उपयोगी नम्बर र सेवाको बारेमा समेत जानकारी गराउनुपर्छ ।

नोट : उल्लिखित क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा बालबालिकाको सर्वोत्तम हित हुने गरी अर्थपूर्ण सहभागिता गराउनुपर्छ । साथै उनीहरूको स्वेच्छिक सहभागिता र सुरक्षित हुने कुराको सुनिश्चितता गरेर मात्र गर्नुपर्छ ।

५.२ समुदायसँगको भूमिका

- (क) विद्यालयबाहिर रहेका बालबालिकाको तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न आवश्यक समन्वय र सहकार्य गर्ने
- (ख) समुदायलाई सिकाइ केन्द्रबारे जानकारी दिने र विद्यालयबाहिर रहेका बालबालिकालाई सिकाइ केन्द्रमा पठाउन आवश्य पैरवी गर्ने
- (ग) समुदायसँग सिकाइ केन्द्रलाई आवश्यक आर्थिक, भौतिकलगाएतका अन्य सहयोगका लागि पहल गर्ने
- (घ) धर्म गुरु, टोल समिति, सामुदायिक अगुवा, समाज सेवी आदिसँग भेट तथा परामर्श गरी अनुसरण (Follow up) तथा अभिभावक उत्प्रेरणाका लागि सहयोग लिने
- (ङ) समुदायसँग नियमित बैठक तथा भेटघाट गर्ने
- (च) सिकाइ केन्द्र सञ्चालन र व्यवस्थापनका लागि समुदायका व्यक्तित्वहरू सम्मिलित व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने
- (छ) समुदायको सहयोग लिएर स्थानीय सरकार लगाएत अन्य सङ्घसंस्थासँग समन्वय गर्ने

५.३ अभिभावकसँगको भूमिका

- (क) सिकारुको व्यक्तिगत पृष्ठभूमि र विवरणका सम्बन्धमा जानकारी लिने
- (ख) कार्यक्रमको बारेमा अभिभावकलाई जानकारी गराउने
- (ग) कार्यक्रममा अभिभावकको भूमिकाका बारे जानकारी गराउने :
 - (अ) मसलन्द सामग्री व्यवस्थापन
 - (आ) समय व्यवस्थापन
 - (इ) सिकाइमा नियमित सहभागी गराउने कुरा
 - (उ) स्वनिर्देशित सिकाइ अन्तर्गत अभिभावकको सहयोगमा सिकाइ सहजीकरण गर्ने कुरा
 - (ऊ) घरमा स्वाध्यायनका लागि उपयुक्त वातावरण बनाइदिने कुरा
 - (ऋ) खानपान, आराम र सिकाइमा सकारात्मक बनिदिने कुरा
- (घ) सिकाइ सामग्रीमा भएका परम्परागत, अनुभवजन्य अभ्यासमा सम्बन्धित अभिभावकलाई केन्द्रमा उपस्थित भई सिकाइ आदान प्रदान गरिदिन अनुरोध गर्ने
- (ङ) अभिभावकको सिकाइ केन्द्रसँग सहकार्य :
 - (अ) सहजकर्तासँग बालबालिकाको पठनपाठनलाई सुदृढ बनाउन सम्पर्क र समन्वय गर्ने
 - (आ) सिकारुको अध्ययन प्रगतिबारे जानकारी लिने दिने
 - (इ) सहजकर्ताले दिएका सुझाव कार्यान्वयन गर्ने
 - (च) समाजमा विद्यमान कुरीति, गलत मूल्यमान्यता र अभ्यास जस्ता सामाजिक सवालमा अभिभावकको चेतना अभिवृद्धि गर्न मासिक रूपमा छलफल सत्रहरू सहभागी हुन

५.४ मातृ विद्यालयसँगको भूमिका

- (क) विद्यालयबाहिर रहेका बालबालिकाको तथ्याङ्क सङ्कलन र खोजी कार्यमा मातृ विद्यालयको सहयोग लिने
- (ख) विद्यालयबाहिर रहेको भन्ने प्रमाण विद्यालयबाट लिने
- (ग) विद्यालयको मूल्याङ्कन प्रणालीमा सहभागी हुन इच्छुक सिकारुलाई विद्यालयको परीक्षामा संलग्न गराउन सहकार्य गर्ने
- (घ) विषयगत र प्राविधिक विषयवस्तुमा मातृ विद्यालयका शिक्षकबाट सिकाइ गराउनका लागि सहयोग लिने

- (ड) विद्यालयमा सञ्चालन हुने अतिरिक्त क्रियाकलापमा केन्द्रका बालबालिकाको सहभागिताका लागि सहकार्य गर्ने
- (च) विद्यालय भर्ना हुन चाहाने सहभागीहरूलाई उपयुक्त कक्षामा भर्ना गर्न सहजीकरण गर्ने
- (छ) यसरी भर्ना भएका सहभागीको विद्यालयबाट प्रमाण लिने
- (ज) मातृ विद्यालयका प्रअ, विव्यस पदाधिकारीबाट केन्द्रको अनुगमन तथा पृष्ठपोषणका लागि अनुरोध गर्ने
- (झ) मातृ विद्यालयका बाल क्लबसँग केन्द्रका बालबालिकाको पनि सम्पर्क, सहकार्य र क्रियाकलापमा सहभागिताका लागि सहजीकरण गर्ने

५.५ स्थानीय तह/सङ्घ संस्थासँगको भूमिका

- (क) स्थानीय सरकारसँग शिक्षाको मूल प्रवाहबाट बाहिर रहेका बालबालिकाको बारेमा सूचना वा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने
- (ख) सम्बन्धित बालबालिकाको अभिभावकसँग भेटघाट र छलफल गर्ने
- (ग) स्थानीय सरकार र विभिन्न सङ्घसंस्थाले सो क्षेत्रमा के कस्ता शैक्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेका छन् सो तथ्याङ्क लिने
- (घ) कार्यक्रमको बारेमा छलफल गर्ने र साभा रणनीति तयार गर्ने
- (ङ) विद्यालयबाहिर रहेका बालबालिकाको आधारभूत तहसम्म अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षाका लागि पालिका र वडासँग सहकार्य र समन्वय गर्ने
- (च) आफूहरूले सञ्चालन गरेका कार्यक्रमको अनुगमन, पृष्ठपोषणका लागि आग्रह गर्ने । साथै पालिकाको नीति तथा कार्यक्रममा अनौपचारिक शिक्षाको व्यवस्थापनका लागि पैरवी गर्ने

अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षातर्फको

संश्लेषित पाठ्यक्रम, २०७६

तह १ (कक्षा १-३)

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षातर्फको

संश्लेषित पाठ्यक्रम, २०७६

तह २ (कक्षा ४-५)

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर